

272, 155.55

prof. Kruss.

A.A

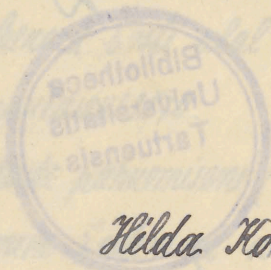
1.

Print.
2.5.36
A 293.

2481.

Taani-Vene vahetõrde Eesti ajal 1561-1576.

Helda Kõrga.

Magistritöö 1936.

11. XII 1936. magistri
philosophiae tead. ja teolo-
og. tead. osakond.

Sisu.

- I. Saateks. 4-7.
- II. 1561. aastaks kujunenud olukord Eesti alal. 8-19.
1. Vene-Liivi vahekorid kuni 1561. 8-10.
 2. Taanlaste maa omandamine Eesti alal. 10-16.
 3. Üksikute Vana-Liivi maale tunginud rüüride omavahelised sahted kuni 1561. 16-19.
- III. Taani-Vene vahekorid Eesti alal 1561. kuni Magnuse sündumiseni Vene känilaseks 1570. 20-63.
- A. Aastad uute sõdade puhkemiseni (1561-1563). 20-43.
1. Magnuse teotsemine Eestimaaal 1561. a. esimesel poolel, reis Taanimaaale, vahekorid ordaga ja Frederik II. 20-24.
 2. Taani-Vene vahekorid Eesti alal 1561, Kõrbe rüüstamine venelaste poolt ja rahuläbirääkimised. 24-37.
 3. Taani-Vene rahutegemine 1562 ja samaaegsed Eesti olud. 37-43.
- B. Eesti ala puutuvad sündmused sõdade puhkemisest 1563 kuni rüüdevaheliste rühmituste muutumiseni 1568. 44-53.
1. Sõdade puhkemine ja Vana-Liivi pärast võitlevate võimude suhe 1563. 44-45.

2. Taani - Vene diplomaatilised suhted 1563, 1564. 46-49.
3. Sünnimusi ajavahemikus 1564 - 1568. 49-53.
- C. Uute rühmade kujunemine võitlevate võimude keskel 1568-1570. 54-63.
1. Muutus sõdivate rühmade poliitikas. 54-55.
2. Taube ja Kruse osa Taani - Vene vaherõivas, Magnuse kaldumine Vene poole ja lõplik üleminek. 55-63.
- IV. Taani - Vene vaherõid Eesti alal peale Magnuse Vene poole sündumist 1570 kuni mainitud rühmade kokkupõrgeteni 1575. 64-83.
1. Sõjaooperatsioonid ja Taani - Vene suhted 1570 - 1573. 64-76.
2. Taani pretensioonide uuesti esilekerkimine ja vastavate küsimuste korraldamine kuni 1575. 76-83.
- V. Taani - Vene vaherõid Eesti alal 1575 - 1576. 84-121.
1. Venelaste küüstenõbrad 1575 ja muud kolleegsed sündmused. 84-116.
2. Taani - Vene vaherõid Eesti alal 1576, taanlaste tõrjumine mandrilt. 117-121.
- VI. Ülevaade. 122-128.
- VII. Kasutatud allikad ja tsiteerimisel märgitud lühendid. 129-133.

lõhed süvendavid seniseid vastuolusid, mis hädakohtlikuks muutus kogu Vana-Lüvi konföderatsiooni olemasolule. Siis ilmnes selgeminini kui varem, et riik oli algusest peale rajatud praeguvale alusele. Vana-Lüvi konföderatsioonis rivaliseerisid oma võimataotlusis mitmesugused seisused ja kihid, keda sageli jultisid võõrsilt tulnud karjääristid, kellel erikohal olid ainult isiklikud huvid. Rügis puudus ühistunne, samuti kui mingi teine koostehoides ideeline sees. Ordu oli oma aja äraelanud, sest need ülesanded, mille täitmiseks ta ellukutsutud oli, olid lõpetatud, ning rügi kaitsemisele väliste vaenlaste vastu ei andunud rüütlid käie innuga. Nü oli üks Vana-Lüvi konföderatsiooni lütlasiit, kes varem moodustas isegi selle kandi vana jõu, minetanud oma senise tähtsuse.¹⁾

Samuti kui Taani, pretendeeris sõjalaadaja Vene meile maile. Rügigi meil puuduvad teated püüvast Vene valitsusest kõigil neil maadel, mida ta omendada püüdis, käsitasid. Vene tsaarid kogu Vana-Lüvit oma pärismaana. Taani kaotas Eesti hertsogkonna ordule müümisega õigused sellele maale, kuid tal säälis teadmine, et see talles oli kuulunud, ning selle võõra võimu alla sat-

¹⁾ Berendti on hästi tabanud Vana-Lüvi kokkuvarisemisele põhjooloogikist külpe, oma väikeses, uurijale meelde väheütleavas töös. Sama ajavaim kehtis ilmselt ka hiljem.

tamise korras, mille võibolla puudus isegi õigustatud traditsioon sellest, et küsimuses olev maa kunagi tema oma olnud, pidas Taani vaheldustamist kohasem ja õigustatamaks sammumaks. Tä teeli sija samasuguse saagijagajama nagu teisedki välisriigid.

1561. aastaga lõppes Vana-Lüvi päranduse jagamise esimene periood, sest konföderatsioon lagunes lõplikult, sattudes teiste riikide ülemvõimu alla. "Ordu säkulariseerum." Lagunenud riigi maaalade jagamisele asunud võõrvõimudel oli küsimus, kes sün isandans saab. Vene-Lüvi sõda, mis hävitas Vana-Lüvi konföderatsiooniriigi lõplikult, algatas meie maal suure, kestva rahvusvaheliste võitluste keerise. Iga huviosaline püüdis oma saani suurendada, mille juures konkupõnned paratamatamaks said. Forster, kes palju tähelepanu on pühendanud vastavate sündmuste uurimisele, jagab selle võitluse kaheks eriharumaks - Rootsi- ja Taani-vaheliseks ning Vene- ja Poola-vaheliseks.²⁾ Alul oli see küll nä, kuid ei saa lisamatu jätta hilisemaid muutusi - Rootsi-Vene laastavat sõda ja neid sõjalisi operatsioone, mis tekkisid nende riikide vahel, kes alul seda ei kavatsenudki. Ühvi kuste huviosaliste lähenemises ja vaenus oli olukorrasst tingitult

1) Säkulariseerimise kavatsusi oli orduis juba enne lõplikku lööki. E. v. ajalugu, lk. 652, Schläger, lk. 160.

2) Форменно-Тант. Корпус, lk. 252.

mitmesuguseid kõikumisi.

Väma - Lüvi konföderatiooni lagunemiseni on Baltimaade ajalugu rohkem uuritud kui järgneval ajastul. Kõnesoleva ajavahemiku suhtes on väesolevas töös kasutatud kõik olulised tuntud materjalid, mille hulgas mainimist vääriwad Koppenhaageni arhivi arhiid.¹⁾ Kodumaiste allikate suhtes on varem pikemalt sõnasoetatud.²⁾

1) Успенковъ.

2) Кюрге (ауһинна төө).

II. 1561. aastaks kujunenud olukord Eesti alal.

1. Vene-Lüvi vaherord kuni 1561.

Aastail 1560-1561 toimus Vana-Lüvi konföderatsioonilööplike kokkuvõrvisemisprotsess, mille algel ulatunud tagasi kaugemasse aega. Raie on püüda rõhesolevat sündmust lähema ajaga, sest need aastail tungis enamik harrisalistsit võõrvõimudest Vana-Lüvi pinnale. Vene oli teinud seda juba varem, Vene-Lüvi sõja ajal. Tema kohta väidetakse, et tal tol ajal veel Vana-Lüvi löplike vallutuskaavatsust ei olnudki,¹⁾ kuid omandas sellens tahte ja usu Narva vallutamiseks 1538.a. mainuus.²⁾ Sõni oli meid maid ainult Kesk-Eestini ulatunud rüüsterebbed puutunud, ilma et kindlusi võtta oleks püütudki,³⁾ ning Vene väeasjad tõmbusid peale rüüstamist tagasi.⁴⁾ Hiljem, kui kindlusi omandada püüti, vallutati Tartu, Rakvere jt.⁵⁾ Peale Härgmäe lahingut ja Viljandi kindluse langemist 1560. a. augustikuus, tungisid Vene väed juba Läänemaale, kust Taani hertsog Magnus, kes vahetpeal Saare-Lääne piiskopkonna omandanud, Saaremaa

1) Kruus, lk. 42.

2) " " 57-52.

3) " " 40-41.

4) " " 41, 43.

5) " " 61, 63.

le põgenes, et venelastega konkureerivad ära hoida. ¹⁾ Tsaari antiusus oli arvatavasti tingitud ka edust, ning kasvavas veelgi tugevate vägede konkureerimisvõimuses, sest vana-Lüvi lagunemisprotsess oli täies hoos. Järgmisel talvel üritasid venelased süüri ainult vähemaid rüüstetööri, ning suur osa väest oli juba 1560. a. lõpul Lüvi maalt lahkunud. Sõjategevuse loomus muutumist põhjendatakse näljajärga Venemaal ²⁾ ja tsaari palmadega. ³⁾ 1561. a. Venele peisima jäänud vallutatust Eesti alal nimetatatakse Viiru-, Tartu- ja Võrumaad ning on Viljandi- ja idapoolset Harjumaa. ⁴⁾ Venelaste edukusele oli peale vana-Lüvi tolleaegsete juhtivate võimude saamatuse ja üsmele puuduse veel toeks ojad- talupoegade huvi puudus oma kodu kaitses. Väidetakse, et nad alul isegi venelaste poole hoidid. ⁵⁾

Tõrkedne sõda lõi tähtsa pöörde Vene-Lüvi vahelonda, sest süit peale kaotasid vastavate vägede sõjalised konkureerimised, osalt piiritülide iseloomu ning võtsid kindlana suuna. Venemaal oli kujunenud tugev Moskva suurvürstiriik, mis järkjärgult oma maaalu laiendas ning järgmisena Läänemere-

1) Kraus, lk. 117, 120.

2) " " 121, 126.

3) " " 125.

4) E. r. ajalugu, lk. 677.

5) " " 666, Kraus, lk. 143.

maid liita ravakes. Vene sõjakonika, mis veel xvi s. alul oli suhteliselt teiste suuremate riikidega õige primaatüvne, tegi Iram iv ajal hülgavaid edusamme, moderniseerus Lääne-Euroopa eskujul¹⁾ saades sellega Vana-Liivi piimal võrrelda riikidele väärikaks vastasaks.

2. Taanlaste maa omandamine Eesti alal.

Järgmine välisriik, kes endale süü maid soetama hakkas, oli Taani. Ühikud riigid püüdnud juba varakult Taanile meid maalt mingisugust tugipunkti luua, kuid kõik vastavaid ratsed nurjunud.²⁾ Süüski säälis Taanis aegade joonul Eestimaa taasvallutamise püü³⁾ ning xvi s. alul omandas ta lisaks oma soovidele ka tegelikult väikese maaala süü. Kõnesolev ala, mis koosnes Uue- ja Vana-Kolga mõisast Tallinna läheduses, oli varem kuulunud Ojamaa saarel asuvale guttali kloostrile ning ka süü sellele jäänud, kui Eestimaa ordule müüdi.⁴⁾ Tõenäoliselt ei aimanud Taani esiteks nimetatud pooljuhustlikult saadud maade tähtsust oma tulevases Eesti-politikas, sest neid kavatseti müüa ordule või Tallinna püskopile.

1) E. v. ajalugu, lk. 418, 420, Schläger, lk. 145, 146.

2) Kruus, lk. 76, 82, Попомелл-Баум. Вспомог., lk. 126-127.

3) Schäfer v, lk. 57, " " " 170, 173.

4) Mollerup, lk. 42.

See kavatsus ei teostunud mingil teadmatal põhjusel ja maad jäid Taani kuningaga läänimis.¹⁾ Nende ümber tekkisid mitmed tülid, kuni nad viimaks Saare-Lääne piiskopi vennale Christoph von Münchhausenile läänistati, kes kannaxi süü artäüset poliitikat ajama, Taani te maade sootamise suhtes. Münchhauseni üritused talid parajal ajal, sest Taanis jälgiti põnevusega süüheid süüheid müü ja iga venelaste edu erutas taanlari. Isegi vana rahuar mastaja Taani kuningas Kristjan III soovis Läänemaal maid oman dada, kuid alul karcistas teda venelaste kartas, keda ta oma vastasteist kõige hädaohtlikumaks pidanud, ja hiljem tõmbas suum tema kavatsusist krüpsu läbi.³⁾

Kui kohalikud võimud Taanilt vene vastu abi palusid, nõadis ta vastutavaks Eesti maad, kuid ka utava vastuse puhul toetas ta vene hädaohtu kartuses diplomaatselt alipalujaid,⁴⁾ sest artäüsem vahelaestumine olens paratamatult Venega sõja toonud, mida aga Taani ei tahtnud, või millega ta olens leppinud ainult siis, kui talle olens lubatud Eesti maa. Me näemo hiljemgi, kui Taani juba oma isa soovitud maadest et ta muude alade kaitsmisest hoiduda püüdis.

1) Mollerup, lk. 42.

2) " " 43-45.

3) Боромевъ - Братъ Борговъ, lk. 127.

4) Kruus, lk. 32.

Taani loots Poola ja Vene vahel laevorides oma maaaladele
süü tunnustuse saada, et need võinud ka sõjakorviseis puustamata
jääda ning säilida Taani ja Vene rahu. Viimase saavutamiseks
võinis Taani mõnikord diplomaatselt osaliselt oma nõudeist
ilma et ta ühestki neist lõplikult ära oleks öelnud. See kõik
tegi nende riikide vahelkorra rogu nähtlatava ajajärgu piires
ebamääraseks ja selgusetuks, mida sel teel oli raskel lahendada.

Kuiigi Münchhauseni katse, teatavaid alu Eestimaaal Taanile
nindlustada, nurjus, pretendeeris Taani saatkond Moskvas 1559.a.
osale vana-Liivi pärandusest. Samuti keeldusid taanlased seal
venelasi rüüstamast.¹⁾ Uue kuningaga, Frederik II kroonile astumi-
sega muutus Taani seisukoht Liivimaa suhtes nindlamaks, sest
juba kroonimisaja ümbruses, 1559. a. sügisel, lepitasid kuningaga
venna, prints Magnuse, suhtes kokku, et viimane loobub tema-
le määratud Taani maist siis, kui vend talle vastutasuks Saare-
Lääne või mõne muu püskproonna muutsel.²⁾ Kui Münch-
hausen end Vene-Liivi sõja ajal Eestimaaal Taani asevalitsejaks
kuulutas, jättis ta süü oma asemiku ja ruttas ne Taanimaaale,
arvatakse, et juba siis mingi lepe saavutati; Saare-Lääne pü-
skproonna omandamise suhtes Magnusele.³⁾

1) Kraus, lk. 4, 76.

2) Schäffer II, lk. 50 (49).

3) Kraus, lk. 77-78, Формозъ-Талмъ Вонроцъ, lk. 177.

Kuigi Tallinna loss, mille Münchhausen Taani valitsuse nimel oli võtnud, vastu Kettlerile läks, ei katkenud asjaalgatajate suhted Taaniga. Tallinna lossi ülevõtmist olid tõrjuvad tunnustanud ka juuresolevad Harju ja Viiru maa- ja Tallinna linnanõunikud ning hea meelel tegi seda Taani valitsus¹⁾. Peale Tallinna lossi kaotamist, otsisid hürvialised uusi võimalusi, kuidas süüa Taani võimu kindlustada. Lõpuks lepitigi Taani ja Saare-Lääne piiskopi vahel kokku²⁾, et Taani vastava piiskopkonna omale saab. Lepi oli osalt avalik, osalt jäeti see saladusse. Avalikus leppes võttis Frederik II Saare-Lääne piiskopkonna oma kaitse alla, mille vastutasuks ta sai samasse piiskopkonda piiskopi määramise õiguse, sel juhul kui piiskopi surma või muul põhjusil koht vakantsiks jääks. Sama aastal 26. sept. sala leppes kohustus Saare-Lääne piiskop oma piiskopkonna Frederik II esimesel sellekohasel nõudel 20.000 taalri eest Magnusele andma³⁾. Kuigi see lepe oli rajatud asjaosaliste omavolile, sest 1546. a. keelati välisvõrste piiskopirus valimine, ilma teiste seisuste ja maaisandate loata, nõustas sellens doonnapütel ja aadel, arvatavasti mõjuvamate isikute äraostmise tõttu⁴⁾.

1) Kruus, lk. 77-78, 82, Topomeer-Taanom. Corpore, lk. 176-177.

2) 1559. a., (lk. 13, 15).

3) Buse, lk. 2, E. r. ajalugu 650 j. e. vstahinna teise poole, 15.000 taalri, kohta on kvüitungi koopiat Schirren N. O. III, lk. 312-313.

4) Buse, lk. 2, E. r. ajalugu, lk. 650.

Kaitsema nõustus Frederik II ainult Saare-Lääne piiskopkonda. Kuigi teine leppe pool, piiskopkonna ostmise suhtes, erialgu salajasena jäeti, ei saanud see rüüsuksena kaua pürida, sest Frederik II soovis neid maid otseskohe Magnusele anda. Pole kindel, mida üks või teine huvionaline Magnuse Eestimaale sündumiseest lootsis, kuid arvatavasti soovis Frederik II Saari seni-
 seid rüüsimaid koguulatavalt endale, ning see oli olulisem lähtepunkt, mis ta vemale võimsil maid hankima hankas. Väidetakse ka, et Magnuse Eestimaale saatmine oli peamiselt Saari rüüginõukogu kaare.¹⁾ Viimasele juhul võib olla oli see lähemal Saari igivanadele traditsioonidele, kui kuningale isiklikele huvidele. Millised asjaolud süm kaaluvamaad olid, jääb lahendada, kuid tulemus oli arvatavasti tingitud mitme üksik-
 teguri osalejast. Kohal aitas oluliselt kaasa Münchhauseni andisus, mis uue kuninga troonile saamisega kehvatsuses vastuvõttlikuma pinnal leidis. Frederik II ühendus selles ettevõttes isiklikud huvid rüüginõukoguga — läänitades Eestimaal osetatud maad Magnusele, püüdis ta need igati Saarist sõltuvaks teha. Magnuse võim muutus Eestimaal varsti ainult nimeliseks. Viimane asjaolu oli suurel määral põhjustatud

¹⁾ Schäfer V, lk. 53.

nüll Magnuse ebaõnnestunud poliitikast ning võib olla oletada tema võimupiirid siin eduka teotsemise puhul ristendamata jäetud. Vaadeldes kujunenud olukordi, jääns aga püsima väide, et Frederik II siin Magnuse kaudu sama osa püüdis etendada, nagu hiljem Ivan Julm.¹⁾ Selle kõrvale ei kaotanud Magnusele võõrsil kodu loomine oma tähtsust, sest veel hiljemgi, kui kohalikud olud kõrvuraks muutussid, püüti talle Kildesheimi stiifti omandada.²⁾

Frederik II ja Saare-Lääne piiskopi salalope sai avalikuks juba sama aasta lõpul mil see sõlmiti. 9. det. 1559 teatas kuningas piiskopnõuna Magnusele omandamisest.³⁾ Viimane jõudis Kuressaarde 16. apr. 1560, Taani sõjalaevul, palgasõduritega ja kuninga nõunikuga.⁴⁾

Magnus oli Taani kuninga Kristian III teine poeg, tol ajal ainult 19.a. vana. Temaga kaasatuleva kaitseväe ja muu varustuse kohta ei tea meil üksikasju, kuid kohalikus ümbruskonnas võitnud ta küürestil poolehoidu, Sõnna palgasõdurid andsid talle üle Maanlinna linnuse ning parrurid endid ise Magnuse teenistusse. Kohaline elanike eniõlgne sõbralikkus lähtus lootusest, et Magnus neid kaitseb.⁵⁾

1) Cederberg, lk. 16.

2) Busse, lk. 10.

3) Index, nr. 5224.

4) Busse, lk. 2, Index 3243.

5) " " 2-4.

Kuu aja pärast kinnitas Magnus kohaliku aadli privileegid, mida ta mõnede teadete järgi laiendanud. Vastav dokument on säilinud Kaapsala linnaarhiivis.¹⁾ Oletatakse, et juba algselt peale Magnus ei kavatsenud leppida ainult Saare-Lääne piiskopkonnaga, vaid püüdis omandada ka Harju- ja Virumaa ning Tallinna linna.²⁾ Värsti ta saigi omale Tallinna ja Piltene piiskopkonna, kuid esimeses leda ei tunnustatud. Nü kuulub Magnusel 1561. a. Saare-Lääne ja Piltene piiskopkond.³⁾

3. Üksikute Vana-Lüvi maale tunginud rüüride omaaegsed suhted kuni 1561.

1561. a. suvel alistus pinnase diplomaaatilise läbiviimise järele Rootstile Tallinna linn ja Harju, Viiru ning Järva maakond.⁴⁾ Neist maist kuulusid Rootstile enalgselt Tallinna linn, Harjumaa ja väike osa Virumaast, sest ülejäänud Virumaa oli Vene valduses ning teised lüvanapoolsed alad, mis leppe järgi Rootstile pidid kuuluma, olid Poolale läinud,⁵⁾ kellele Lääne-Lüvi seisused brüudust vandurid 28. nov. 1561.⁶⁾

1) Busse, lk. 2-3, Schiömann - Charakterköpfe, lk. 82.

2) Schiömann - Charakterköpfe, lk. 82.

3) E. v. ajalugu, lk. 677, Kruus, lk. 115, 135.

4) Kruus, lk. 134.

5) E. v. ajalugu, lk. 677.

6) Dogiel - (1561, 28 nov) Kruus, lk. 140.

Vana-Liivi pinnale asunud neljal välisriigil ei olnud üksteise suhtes siis veel mingisuguseid riidlaid seisukohki, kuid need kujunesid paratamatult üsna ruttu. Vastuoludes oli tooniandvam lähimate naabrite ammuajegne omavaheline vaen ja konkurents, mis uude uues olukorras aina suurenes. Kaugemad riikide vastuoludeta riigid püüdsid nüüdki endisest suunast kinni hoida, sest selgusetas olukorras ei usaldatud kergemeelselt seniseid vastastikkuseid suhteid muuta. Sellele vaatamata hakkis üles rida lahendust vajavaid küsimusi.

Omavahelise sõda püüti süüki vältida. Kaigi Liivimaa sündmused tõid nüühasti vaenule kui lähenemis-püüdeile olulise liia, mille alged on konstateeritavad nohe ünnikate riikide sissetamgimisel, on süüki veel vara hääkida mingist kategoorilisest seisukoha võtmisest üksteise suhtes, vaid see jäi lähema tulevi ku otsustada. Sama mis üldiselt öeldud Vana-Liivi maile tunginud vallutajate riikide vahelkorra kohta, on 1501. a. märssor ka käesoleva töö seisukohalt rohkem huvipakkuva Taani ja Vene suhtes.

Elnevast teame, et Taani sõbris Vene häidachu kartuses rahu Liivi ja Vene vahel, ning keelas venelari neid maid rüüstata, millele ta ne protendeeris. Kõiki taanlaste nõudeid

ei tunnustanud venelased ei teoreetiliselt ega praktiliselt, sest nad pidasid Vana-Lüüriimaad igivanast ajast oma vürstide maksualuseks püruksmaaks, mille suhtes keiserialgused õigused puudusid.¹⁾ Vene rüüsteretked ulatusid varsti Magnuse alale. Läänemaal, kust viimane Saaremaale põgenes, kartes, et tema sõjaline jõud ei ole küllaldane venelastele vastu hakkamiseks.²⁾ Sün juba ilmnes tüüpiline joon Taani-Vene vahekorras - Frederic II ei soovitud konflikti venelastega, enim kannatas ka mõnikord Vene poolt otsust oma voli. Vana abipalvetele vastas ka ainult soovituslega, hoiduda venelastele vägivallega vastuhakkamast.³⁾

Paul
Teisest küljest näitas ka Vene kendentri Taaniga arvestada, mis on samuti ilmnenud Vene-Taani-politikas, kuigi see peamiselt sõnadega ja lubadustega püüdis. Läänemaa rüüstamist vabandand venelased Magnuse ja Kettleri vahelise Pärnu leppega, milles Magnus ordule Vene vastu abi lubanud, ning seega endast mõistetavalt nende vastuseks saanud.⁴⁾ See oli diplomaatne lauseerimine, mis nende rüüride vahekorras sama eesmääraraks jättis, kui see senini oli ning edaspidigi püüdis.

1) näit. rahuläbiäärimised lk. 31-32.

2) Schiörens N. O. III, lk. 7-9, 213.

3) " " 71-72.

4) Busse, lk. 9.

Pärnu lepe tehti 6. aug. 1560. Magnus pidi selle järgi väljaandma ordu

ii. Teano Vene vahendumid. Kuni aast 1561 kuni Magnus, siinast
kuni aastani 1570.

iii. Pöstaad male võitluse puhkemine (1561-1575)

i. Magnus koostamine Venemaal nasa võimast, protel, kui teinud,
võimend võitja ja Frederic I.

Kõrgmise lahingu järel rüütlarid venelased Magnus ma
mis ajabalt võit jätkes umbes umbes 1561.a. kuni Vene sõjeli
sed operatsioonid üldiselt lõpped, mit seal olid mis mitmesugused
nägi sündalised olud võimaldada, ning Linnarale oli jäänud
ainult see võimalus Vene võit. Magnus lahiloopand ole na
alud teinud seadumise, kuna seal teinud teinud rüütlarid
võimend, mis puhast Frederic I vahendatavaks paluti. Magnus
sed muutused võimalikud olud võitid elavaks, sest juba 3. ma
1561. aastal ka Frederic I oma seadumise teinud võit
ning teinud teinud võit, mis Frederic I võit, mille ka
da muutus võit ja võit. Teinud võimend võitid
teinud võit. Magnus teinud võit ja teinud võit võit võit

maadale ja ordut loetama Vene vastu. Vastutasuks lubas teine lepingu
osaline tunnustada Magnuse piiskopiõigused ja anda talle soovitud
Ridise kloostri. Vastastikune vaherahu kehtis 1561.a. seavisteni.
(Basse, lk. 6-7, Kraus, lk. 116, Schiemann-Charakterköpfe, lk. 83.)

ii. Magnus, lk. 10. Teinud võit võit võit võit võit
iii. Magnus-Teinud võit võit võit võit võit

- III. Taani-Vene vaherokord Eesti alal 1561 kuni Magnuse sündumiseni
Vene käelaseks 1570.
- A. Rastad uute sõdade puhkemiseni (1561-1563).

1. Magnuse teotamine Eestimaaal 1561.a. erimesel poolel, reis Saanimaaale, vaherokord vuduga ja Frederik II.

Kärgmäe lahingu järelle küüristasid venelased Magnuse maid, mis ajutiselt sisse jäädes uuesti ründes. 1561.a. olid Vene sõjalised operatsioonid üldiselt laiad, sest seal olid siis mitmesugused rügi siselülised olud korraldada, ning Läänimaale oli jäänud ainult osa süatoodud Vene väest. Magnuse tähelepanu oli ka alal teisale suunatud, kuna tal tekkis teiste sünsete võimudega konflikte, mis puhul Frederik II vaherokstaniikus paluti.¹⁾ Magnusel muutusid kohalikud olud varsti ebasoodsaks, sest juba 3. veebruaril 1561 teatab ta Frederik II oma kavatsusest Saanimaaale sõtta,²⁾ ning lahkus Saanimaaalt enne, kui Frederik II vastus, milles ta venda manitses rohale jääda ja vuduga hääd vaherokorda säilitada, tagasi jõuda.³⁾ Magnusel kuuli raha- ja loidu tagavara vruis,⁴⁾ millele veel võisid lüüta teised ärasõidu põhjused.

¹⁾ Schirren N.ö. III, lk. 78, 86 j.e., Schirren N.ö. VI, lk. 216 j.e.

²⁾ " " 107-110.

³⁾ Mollerup, lk. 140, Schirren N.ö. III, lk. 110-111.

⁴⁾ Попомекс - Заам. Конпокс, lk. 208-209.

Taanimaale jõudis ta 1561. a. märtsikuu lõpul.¹⁾ Frederik II oli vennale väga pahane, mille peapõhjus oli Magnuse saamatus ja lahikumine oma püsepikonnast. Ainult oma soovil alanud ta Magnusega läbirääkimisi. Samasegelt oli Taanis Liivi ordu suhted, kes Magnust peale kalbas, Põhnu Leppe käitmata jätmise tõttu. Nende küsimuste üle läbirääkimised pikendati ordu- ja Magnuse vahelist rahu kuni 1564. a. suvisteni.²⁾ Peale selle arutati Magnuse ja Frederik II suhteid, võimane soovis nende kindlaksmääramist ühesikasjalisemalt kui see seni oli olnud. Magnuse edatu poliitika Eestimaaal lõi püüakorrade ta võimu püramise küsimuse, ning läbirääkimistel tekkivad asjaosaliste vahel suured lahkumised ja konfliktid.

Magnuse ema soovis mainitule võimalikult palju ivenessuust, et ta abielluda võiks ja temale alluvad maad püramistavaks saaksid, kuid Frederik II, kes lootas varasemale leppele, nõustus Magnusele maid jätma ainult eluajaks lääniks. Leppe, mis lõppes nende vahel sõlmiti 4. mail 1561, muutiski Magnuse sümsed alad Taani provintsiiks. Magnuse senised võimused ja vabadusest jäi ainult vare. Leppega püriti ühikasjaliselt sama majanduslikku elu, poliitiline ja isegi varmuks võim- ta ei

1) Mollerup, lk. 140.

2) " " 141.

lohtinud ilma kuninga loata välisvõimudega ühtki lepet sõlmida, sõja, rahu ega muu suhtes. Kõik tähtsamad otsused ja ettevõtted kuulusid siitpeale tema maile määratava kuningliku aschalduri kompetentsi, nagu karistavate eest hoolitsemine, teiste riikidega vaherõrva korraldamine jne. Viimasel oli järelevalveõigus isegi kapülli tegevuse suhtes. Magnus võis ainult kuninga nõusolekul lühikeseks ajaks oma puhtapronnast lahkuda, ning abiellumised oli tal venna luba saaris. Magnuse senised nõunikud, kelle hul-
 V gust oli tähtsam Mönchhausen, kellel Magnuse viieteistkümne rahu-
 asjadega senelduri kerkis, kaotasid ühes oma isandaga oma
 võime.¹⁾

18. mail 1564 oli Magnus oma ebaõnnestunud reisult
 Kuressaare tagasi.²⁾ Kuningliku aschaldurina oli tal kaasa
 Dietrich Behr, nõunikuna Christoph Valkendorf ja rüiginõu-
 rik admiral Vinces Juel. Peale juhtivate abiliste varustati
 Magnus tagasitules mitmesuguste kareetega, temaga sõi-
 tis süa 10 laeva ja sõjaväge, ning loodi hulr. toidumõuna,
 muud varustust ja raha. Viimasest ningiti kalle 3000 taal-
 rit ning laenati 10000 Frederik II poolt.³⁾

Tõttud lepe, millest Frederik II kasu lootis, ei andnud soovi-

1) Mollerup, lk. 142 - 144.

2) " " 153.

3) Busse, lk. 10, Mollerup, lk. 145 - 146.

lause
 Papp
 mees

tud tagajärgi. See mõjus kaasa võimade eemaldamiseks üksteisest ja soodustas Magnuse lähenemist Venele. Magnusele heidetakse üldiselt saamatust ette, kuid süüsed olukorrad olid küllaltki keerulised, et neis rahuldavat kasutada leida. Fredrik II soovis, et Magnus ei satuks külli teiste rahalise ja sisetunginud võimudega, mis seendast peaaegu võimatu oli. Taani püüdis süüsinna laueerides diplomaatilisel teel rahu kindlustada, ainult Rootsi suhtes oli ta vaenuline, kuid Venel ei osanud ta lubast leida. Ta ütles ära neigi väimase sellekohase ettepaneku¹⁾, soovides ka Rootsiaga väliselt rahu pida da, mis süüki rorda ei läinud. Hilisemal Taani soovidele, Rootsi vastu läütada, ei leidunud enam Venel pool pinda, sest väimane oli rahepeal ise Rootsiaga leppinud.

Taani ja Venel olksid käänäes käies paremaid tulemusi saavutanud kui eraldi. Kümekü üürkült ei olnud küllalt tugev Rootsit Eestimaaalt väljatõijuma, mis see tõttu mõlemal le kaduma läks. Alguses ei naatunud Rootsi vastased, Taani ja Venel, oma pretensioon Eestimaa suhtes kitsendada, mis neil võimalikuks olks teinud üksteisega läütü sõlmida, kuini see oli hilja. Poolal, kes oli Taani läütlane, ei olks põhjust olnud vä-

1) lk. 41.

mase vastamiseks saada, kui ta oleks Venega ainult Rootsi vastu lüüa keinud, sest vaen Rootsi suhtes tõigi Poola ja Taani lähinemise. Frederik II aga saatis Magnuse süü oma kätelaena, ilma isikliku võimuta ja mõjuva toetuseta Taani poolt, andes talle ülesanded, mida Magnus karta ei suutnud. Nüü muutusid ta maad sõjatalermaaks ja ta ise tööriistaks võõrais käis.

2. Taani-Vene vaherõud Eesti alal 1561, Horbe küüstamine venelaste poolt ja rahuläbirääkimised.

Uus kuningliku aschelduri ülesanne oli kohalike olude korraldamine, erijoones sõbraliku vaherõura soetamine Venega. Viimaselt pidi ta tunnustust püüdma Taani õigusile Harju, Viiru ja Tallinna suhtes, lubades vastutasuks Narva sõidu raskendused kaotada, mis olivat teiste võimude soovil tehtud.¹⁾

Eelpool kirjeldatud reisu järelle ootavil Magnust kohalunud mured. Kui ta kohta väidetakse, et ta Venega sõprusuhteid lootis luua²⁾, siis ei kestnud need lootused ometi mitte kaua. Magnuse suhtumist Venesse mõjutasid viimase küüstamised Magnuse maal, millele ta siis juba oleks vastu hakanud, kui tal tugevam sõjavägi oleks olnud. Järgneval ajal see umbuse Vene vastu aina suurenes. Sellele vaatamata saatis

1) Kruus, lk. 135, 136, Фопенуръ - Кашм. Конпоць lk. 211.

2) " " " 114.

ta saatkonna Venemaale, arvatavasti ühesandega rahu ja sõprussidemeid soetada.¹⁾ Magnus teatab Jaanimaale küll selle saatkonna tagasijõudmisest omas kirjas 3. veeb. 1561, kuid ei maini midagi tulemusist.²⁾ Väidetakse, et saadikuid ei olevat edu olnud. Nad soovivad, et venelased Magnusel vallutusi tunnustaks.³⁾

Kui Frederik II oma vahkonnra Magnusega oli korraldanud 4. mai leppet 1561, kirjutas ta järgmisel päeval Vene tsaarile, et see oma saadiku läbiääkima saadaks, mis Frederik II soovikohaselt pidi toimuma Läärimaa piiril.⁴⁾ Samalaadset Dietrich Behrile antud instruksioonist ilmnevad Taani soovid. Tsaril nimetatuse selles hääks ja armsaks sõbraks, kellega sõbralinna vahkonnra soovitanse pidada. Kuigi teised võimud Taanul Vene vastu sõtta meelitavad, ei tahtvat Taani rahu rikkuda. Vastutasuna soovib Taani, et Vene Magnusel ja teistel Jaani maad Tallinna, Hargju ja Viiru puutumata jätaks ja kaanlastega rahu. Leppe sõlmiks ning tegelikult ka selle sõlmimiseni rahu peaks.⁵⁾

Kuidas Taani-Vene vahkonnra tõesti alal tegelikult oli, kuuleme Dietrich Behri kirjadest. Eelmise aasta nüürteist saadik ei

1) Busse, lk. 9.

2) Schiivren N. O. III, lk. 107-110.

3) Busse lk. 9.

4) Schiivren N. O. III, lk. 121.

5) " " " 122-124.

6) lk. 18, 20.

ole kaua aega teateid mingisuguseist kokkupõrkest Taani ja Vene vahel. 21. mail 1561 kirjutab Dietrich Behr, et venelased ei ole-
vat seni midagi selle maa vastu ettevõtnud, kuid mis edaspidi
saab, seda teadvat ainult jumal.¹⁾ Dietrich Behri kiri 2. juun.
1561, ei sisalda selle kohta midagi uut. Kirjas teatatakse, et
Frederik II kiri²⁾ on Venemaale edasi saadetud ja lubatakse siis
Vene vastas teatada, kui see kohale jõuab.³⁾ See olukord tühon-
das rahu enne kormi.

Juba samal kuul, 27. juun. 1561 teatab Magnus Vene sissetungist
oma maile ja palub Frederik II abi venelaste vastu. Kirjas öeldak-
se, et venelased tunginud juba eelmisel nädalal Korbesse, põle-
tanud seal paar ilusat külla, tapnud ja rüüdnud ära palju inime-
si ja loomi, vaatamata sellele, et Frederik II kirjutas rahu paluti
pidada. Lisaks sellele hädaolule ähvardavad veel rootslased.⁴⁾
Korbe rüüstamise teated ei püüdu ainult nendega, nähtavas-
ti olid venelased seal pidevalt või korduvalt; sest kohalike
isikute omavahelisest kirjevahetusest selgub, et venelased olid
veel 5. juulil Korbes, võimalik, et nad sealts vahelpeal ei lakanu-
nudki. Kolivere linnuse päälisk J. Lõge, kelle kirjast me seda

1) Schirren, N. A. III, lk. 131-133.

2) lk. 25.

3) Schirren N. A. III, lk. 143-144.

4) " " 186-187.

Korbet samastatakse praeguse Pärnu- jaagupi kihelkonnaga, kus juba ammu
olid Saare-Lääne piiskopkonna mõisad — Beiträge II, lk. 393-396.

nuuleme, teatab, et vaenlase suunduvad Kõrbest Koluvere poole, ning palub Dietrich Behnilt Haapsalule ja Koluverele lubatud moona, sest kuigi Koluveres olevat arvuliselt hulka sõjaväestandjaid mehi, kardavad ta nende tõnnuma hankamist halva töidu tõttu, mis oleks hädaohtlik venelaste sissetungimise puhul.¹⁾

Tookondne Magnuse male kuningriigi pidi tõsi äärevust tekitama, sest sin ei ovestatud Taani kuningaga otsust rahuellepõhnerut ja lisaks ilmusid Eestimaale Taani võistlejana tema ammunaegsed vaenlased rootslased, kes juba varem olid alganud läbiäärimisi Maasilinna linnuse saamiseks Saaremaal.²⁾ See suurendas veel lahkhelid, mis juba taanlaste Eestimaale asumisega hiljem ehk varem Taani ja Rootsi vahel paratamatuks said, sest selle itta sündumisega ähvardandid taanlased Rootsit täiesti sissepürata ja merest ära löigata. Tol ajal olid Taani käes ka praegused Lõuna-Rootsi maakonnad, ning Rootsi oli nende vahelt ainult kitsa maaribaga merega ühendatud.³⁾ Taani ettevõtte kondamineku puhul, oleks ta Rootsi Läänemerelt peaaegu võlgi tõjunud. Seda kartes auruks Rootsi Maasilinna linnuse omandamisele. See oli tugev ordu-linnus, mille juurde kuulus

1) Schirren N. O. III, lk. 191.

2) Kõrgmine juhü.

3) Blomstedt, lk. 426, 429, E. v. ajalugu, lk. 678, Schirren N. O. III, lk. 189, 190, Schirren O. VII, lk. 247 j.e., 333 j.e.

umbes $\frac{1}{3}$ Saaremaad,¹⁾ ning Rootsi lootis sellest alast peatuspunktimoodustada, kust saaks lahkuda Taani edaspidisoid vallutusi Lästimaal. Maasilinn Rootsi käes oleks olnud kindel vööras küll Taani maade vahel, ning viimane otsustas selle ühes juundekuuluva maaalaga ordult omale vahetada, Piltneri püskpõnna vastu.²⁾ Vahetamiseksivad huvidarid ka ordut, sest Keldner soovis Piltneri püskpõnna kaudu Poolalt saada loodetavat ala teerikikumarsmuuto, mis võetigi Poolale allumise puhul päevakonda.³⁾ Tol korral jäi Maasilinn küll endiselt ordule, kuid selle omandamiseksed ühe või teise poolt, tekitasid ärevust rivaliseerivate võimude vahel.

Vahetused arenesid edasi Taani-Vene suhted. Dietrich Behn sai Vene pealikult, Feodor Vassiljevits Šeremetjevilt, keisrilt Kaarveres, kirja, mis oli dateeritud 16. juul. 1761, ning sisaldas turbe Taani saadikuile Moskva reisiks. Vene poolt lubati selleks otstarbeks teid parandada ja saadikuile süüa anda. Samuti teatab kirjasaatja, et kõigile Vene piiril olevatele Vene väepealikuile reijutanud, milles ka neid keelanud Taani mail sõdimast.⁴⁾

1) Kruus, lk. 135.

2) Blomstedt, lk. 421, Gadebusch II, lk. 7, Renner, lk. 348.

3) Dogiel, lk. 242.

4) Schirren M. G. III, lk. 128.

Venelast paistab süngi teatav püüe Taaniga arvestada, kuid teisest küljest jäid antud lubadused täitmata. Kas neid rikuti sihilikult või juhuslikult, pole teada, sest Taani mail võis rüüstamine toimuda Azaari järel, kohalike väejuhtide või ka väeosa-de omakäigusel, mis seni selgitamata. Võib olla meelitanud need sõjast vähempuudutatud alad diszipliinist Venelaste väge sinna saagilootises rüüstama. Igatahes kestis endine ebamäärane olukord Taani ja Venelaste vahel edasi: Et saagiaknussid ei lähtunud, on võis mängida, on kõigiti usutatud, sest Taani maale põgenemise ja teid oma vara süüa peetu Venelaste püüpooleste maade elanikud, kes seda ümbrust ohustamaks pidanud kui muud kohti, oli ju tõenäoline Taani - Venelaste vaheliste kuulduste järgi hää ringse-
 tõttu ei usutatud süü rüüstamisvõimalusi venelaste poolt.¹⁾ Väeomaid sellelaadilisi juhte õigustanud Venelaste väejuhid Magnu-
 se abilubadusega ordule Venelaste vastu.²⁾

Kõik need olid Venelaste väejuhtidele antud instruktsioonid selles suhtes, ja kas väeomaid neid alati pidanud, on küsitav. Igatahes oli sarnane toimimine, kus lubadustega arvestamata teotseti, venelaste juures ülemast alamani üsna igapäevane nähtus. Kui rüüstamine kõrbes sündis Azaari või kõrgemate väejuhtide

1) Busse, lk. 9, Kruus, lk. 120.

2) lk. 18.

käsul, mida üsna tõenäoliselt võib pidada, siis mängis Vene siin kahe poolega mängu, sest siis kui Taanile juba tagasi oli jõudnud Vene vastus turbe ja rahulubadusega, teatas Magnus oma peale 29. juul. 1561. a. kirjjas Frederik II uuest Vene sissetungist Norbesse neljateist päeva eest. Sel korral mainitakse et rüüstava väe suurus oli 15000 meest ja maaala, millel rüüstati, kuus miili pikk. Rüüstajad põletanud küli ja doomkapüüli mõisaid ning tapnud viis sakslast ja umbes 400 talupoega. Peale selle rüüdnud palju inimesi ja loomi ära. Koda mingil põhjusel pole saadud kaasa võtta need tapetud ja jäetud maha. Inimestel raiitud see juures ära käsi, jalgu ja päid ning kohad aetud rüüta. Alles siis, kui ühe Magnuse alama poolt on Vene väeülema rahulubadusega kirii rüüstajatele entatud, lahkunud venelased sealt, kirija nähtajad endaga kaasa vões. Viimane rüüdnud Tartu, kus temaga psikavalt ja üllbelt ümber käidud.¹⁾

Meil puuduvad kindlad andmed edaspidise Taani-Vene vahekorra suhtes, kuid sütpeale ei kuule me pikemat aega enam Vene vägede sõjalisest operatsioonest Taani vastu. Nähtavasti vaatas Taani neid rüüstamisi ainult passiivselt pealt, võib olla ainult diplomaatiliselt vahelastudes. Nüü palju kui meil teateid on, areneski nende rüüde edaspidine vaha-

¹⁾ Schirren N. G. III, lk. 200-201.

kord pikemat aega väimas suunas. Taani kartis Venet vihasta-
 da, sest Venest oleks võinud talle ebasobival ajal teine vastar-
 ne saada Rootsi kõrval. Kartuseks oli seda enam põhjust, et Root-
 si-Vene suhted arenesid tol ajal leppe suunas ning isegi nende
 läda küsimus kerkis esle, kuigi see kulemuri ei andnud vaid
 hoopis vastupidiselt mõjus, ei võidud seda alul ette näha.¹⁾

Vastuseks Eestimaalt saadud kirjale, milles teatatakse Ve-
 ne rüüstamisest Taani mail, käseb Frederik II Dietrich Behri
 isiklikult Moskvasse minna ja seal rahu teha Magnuse ja
 Taani maade suhtes, samuti ka sellese võtta Tallinna, Har-
 ju- ja Virumaa, ning teatada, et Taani ei soovi oma õi-
 guste puutumist.²⁾

Taani ja Vene seisukohad neis küsimusis ilmnevad hästi sel-
 lele järgnenud läbirääkimisist Moskas, millest meil on teateid
 Taani sekretäri Friedrichi Grossi aruande originaali järgi. Need
 läbirääkimised kestsid 29. aug. kuni 11. sept. 1801. Peale Taani
 saadikute vastuvõtmist soovitud neilt, et nad teataks Taani
 kuninga ja Magnuse maade piirid Eestimaal, mille juures ve-
 nelased Saaremaa kohta tähendanud, et see ei kuuluvat Taani-
 le ja küsinud, kas saadikud teadvat, kes Hiitesaare on aruta-

1) lk. 54.

2) Schirreni N. O. III, lk. 207. Kirj on 16. aug. 1801.

nud. Need erialgsed läbirääkimised olid ametnikega, 5. sept. vüdi
 saadikud saavvürsti enda ette. Vümanne võtnud nad lahkesti
 vastu, andnud süüa ja kinninud möde. Kui hiljem rükkide
 omavahelisiit suhtest räägitud, siis palunud mõlemad pooled
 range vabaks ja Taani saadikud soovivad et venelased Eesti
 alal Taani maile ei tungiks. Venelased jäid süiski kangemal-
 selt oma vana traditsiooni juurde. 8. sept. anti kantsleis kaudu
 saadikutele vastus, milles olid välja jäetud Tallinna piiskopkonda,
 Tallinna linna, Harju- ja Virumaa ja Kura alu puutuvad kü-
 simused. Kas Saare- ja Läänemaa kohta midagi öeldi, ei ole aruan-
 des märgitud. Kui saadikud vastuse puudusile tähelepanu juhti-
 nud, vastatud Vene poolt, et kogu Lüümaa olevat vanast ajast
 Vene omandus, ning rahuleppe sõlmimiseks pidavat Taani veel
 volinikud saatma. Lõppus lähendatud süiski Taani maade suh-
 tes, et tõenduste esitamise puhul jäätakse Taanile mis tal ol-
 nud ja on, ning tehakse nende maadega rahu. Esialgne rahu
 tehti koke kuni järgmise aasta suvisteni, kuigi taanlased seda
 jaanini soovisid. Selle aja jooksul pidi Taani uue rahusaatkonna
 Venemaale saatma, vastasel korral lubasid venelased selle täht-
 asi möödumisel sõjategevust jätkata. Sellepeale lubas Vene varsti

1) Schirren N. O. III, lk. 216-222.

Magnuse ja Taani alamad, kes Venemaale sattunud, vabaks, kuid teiste alamad jäid endiselt vangid.¹⁾

Samadest rahuläbirääkimisist on veel säilinud üks Friedrichi Grossi poolt 3. sept. märgitud Taani alade piiride kavand Eestimaa, mida venelased teada soovisid. Selle järgi kuuluvad Magnusele ja Taanile Eestimaa Saaremaa ühes juurdekuuluvate saartega, millest on nimetatud Hiiumaa, Vormsi jt., Läänemaa, mis Pärnuni ulatuvad ja siis mööda Pärnu jõge Viljandi- ja Järvamaa piirini kulgevad (Tegelikult läks piir mööda Sauga jõge, võibolla mõtles piirimärkeja sama jõge Pärnu jõe nime all, või oli tal püüe piiri Pärnu jõeni laiendada, või puudus koguni maa vähesel tundmise tõttu ettekujutus sellest, et seal kaks jõge oli). Viljandimaa piirialadest Taani ja Magnuse maaala kutsutavad Korbeks, see ulatuvad Harjumaa piirini kaks miili Venemaa pool Märjamaa kirikust. Sealst edasi minevat piiri Padise kloostrini.²⁾

Sün korral uus ebatäpsus, sest piir ei ulatunud nimetatud kloostrini. Viimane oleks küll nimetamisest võinud leida ühe paremini tuntud rannäärse punktina, kuid sün on tegemist sihiliku piiri võltrimisega, sest saadik mainib Padise kloostrit kohta eraldi, et see asuvad Harjumaaal, kuid olevat õiguse poolest Taani oma, (Magnus pidas seda enda ja Kettleri vahel sõlmitud Pärnu leppes süüsi Läänemaa külge kuuluvaks).

1) Selänne N. G. III, lk. 220-221.

2) " " " 225-226.

See klooster olevat taanlaste asutatud, kuid hiljem ilma nende teadmata ordumeistri poolt üra võetud, süüni jälle tagasi anda lubatud. Padise kloostrist idapool asuvad Harju- ja Virumaa, mis ulatuvad Põlse jõeni ning Alutaguseni, olles põhje poolt püüratud merest, lõuna poolt Viljandi- ja Järvamaast. Vene keiserlikule majisteedile kuuluvad sellel maaalal Rõõvere ja paljud teisi kochi Virumaal. Harju- ja Virumaal olevat ka Taani asutatud, Magpusele kuuluva Tallinna piiskopkonna viis mõisat, ning Taani kuningale kuuluvat seal juba vanast ajast Kolga läänimõis. Vümast ja Tallinna piiskopimõisat järgalat olevat venelased korduvalt rüüstõnud, samuti ka kogu Läänemaal.

Samal viisil määrati ka Piltani piiskopkonna püürid. Põrmini ja üksikajalikulalt lubati kõnesolevad püürid määrata uute rahuläbirääkimiste ajal. Seni palutakse venelasi maksu pidada, viiti Taani alamate suhtes Tallinna, Lääne ja Kura piiskopkonnas ja Kolga läänimõisus.³¹⁾

1) Ka Heitfeldi kroonikas (lk. 220) rõõdub sama viga, nähtavasti on süü üra segatõud Tallinna Mihkli- või mõne muu kloostri ja Padise asutamislõgu.

2) Põrkuni, Põõdi, Kivilõõ, jägala, on nimetatõud.

3) Schinneren N. Q. III, lk. 225-227.

Lisaks eeltoodud leatule Vene vastusest Taani saadikule, on veel säilinud üks Tsaari vastuse koopia 8. sept., mis on umbes samasuguline kui antud vastus. Tsaar väidab selles, et taanlased ei oleks pidanud Eestimaaile tulema, sest see kuuluvad venast ajast Venele, kuid rahu suhtes jäägu süüki nii kuidas öeldud, et Taani-Vene piirid määratakse tulevase rahutegemise ajal ning see rahu tekitab igavene.¹⁾ Sүү kinninud Tsaar Dietrich Behrile temalt saadud kuldketi vastu soobli- ja tšeri nahki,²⁾ ning sellepeale lahkunud Taani saadikud Moskvast, saadeti na venelaste poolt kuni linna väravateni.³⁾

Need rahuloõbirääkimised oma koogulatuses on tüüpilised Taani-Vene suhete kohta Eestialal. Sүү sõnastati avalikult mi-da kumki pool soovis, kuid püüti süüki rahu säilitada. Viimaseks otsustamiseks nõhutavad taanlased lõpuni ainult Magnuse piiskopiõigusi ja Taani kuninga läänioigusi Kolga mõisas, mis neile ka tegelikult oleks pidanud kuuluma, kuid väinuid diplomaatselt kogu Hargju- ja Virumaaast. Umbes samuti toimis Vene. Käigi venelased väitrid, et taanlased ei oleks pidanud Eestimaaile tulema, lubasid nad taanlasile seal jätta mis neil olnud ja on.

1) Schirren N. O. III, lk. 226-227.

2) Behr oli Tsaarile kinninud inrikud väärtajad. Schirren N. O. III, lk. 226.

3) Schirren N. O. III, lk. 222.

Maagu hiljem selgub, ei mõelnudki Vene Taaniga sel kujul arvestada, vaid ta põikles neist lubadusist kõrvale. Mõlemad jäid esialgu äraootavale seisukohale, et sobival juhul otsustavamalt väljaastuda.

Taani saatkond viibis lüpselt kaua Venemaal, ning see tekitas Magnusele uut umbusku venelaste vastu. Ta teatas sellest vennalegi, pidades saadikute kauaaegset äraolekut nende riiklises kinnipidamiseks Vene poolt, kes ise Taani maale kavatsesid tungida. Ka kartis Magnus ja Dietrich Behr enne Eesti maalt lahkumist saadikute surmamist Venemaal.¹⁾

Magnuse ja teiste kartus saatkonna suhtes oli süüsi asjata, sest see sai üna häa vastuvõtu osaliseks. Kõlll aga olid kohalikud olead hädavahtlikud, sest vähe varem vallutatuid Vene väed Põnnu, tungides sellega otseselt Magnuse naabrusse, ning Magnuse kartus oma maade rüüstamise suhtes põhjendatud. Kuigi see sellest tol korral ei kuule, võis see süüsi toimuda.²⁾

Vaatamata nõduvatele abipalvetele Eesti maalt, ei paista Frederik II abi vennale kuigi oluline olevat, sest teateid sellest leidub äärmiselt harva. Magnuse enda oleud ja võimupiirid kohal olid nüvõrd püradud ja kitsad, et mingi iseseisev akti-

1) Schirren N. O. III, lk. 243-244. Magnuse kiri Frederik II 25. sept. 1561.

2) lk. 38.

oon vene vastu võimatu oli. Magnuse tegevust loovistas alaline rahu kriis ning ta oli seetõttu juba varakult sunnitud panti-
misele Aalele asuma.¹⁾

Taani saatkonna töö tulemusena Moskvas oli rahulolevadus lähema ajaks, milles viidati Taani-vene vahelise rahu säilitamise võimalusele ka pikema ajaks, ning viimase teostamine saab Taani lähema tuleviku põlvkõlvimiseks vene suhtes.

3. Taani-vene rahutegemine 1562 ja samadeegsed Eesti olud.

Järgmisel aastal algas Taani poolt kohe uus rahusõjamine Venega. Juba 15. jaan. 1562 lähetas Magnus oma peiukorvonna juhtivate tegelastega instruksiooni Frederik II, milles palutakse Taani saatkonna Moskvasse saatmist, et eelmisel aastal sõlmitud vaherahu lõplikuks muuta, mida instruksiooni saatjad väga soovivat.²⁾ 11. märtsil 1562 teatab Frederik II tsaarile, et ta saatkonna saadab Venega rahutegema ja palub, et tsaar sellesse häätahelikult suhtuks, ning kui saatkond kaugel tee tõttu hiljaks, palub ta 1-2 kuud üle lubatud aja rahu pidada, ühtlasi selle palve täitmise suhtes loovduse anda.³⁾ Järgmisel päeval kirjutas Frederik II Saare-Lääne ka-piitlile, et see saatkonna laavis tsaarile esitamiseks originaal

1) ERiA - ürik 13. okt. 1561.

" regist. vsten-Sacken III.

2) Schickon N. Q. III, lk. 272-273.

3) " " 283-285.

ürikuid otsis.¹⁾ Sama aasta aprillikuus teatab ta Magnusale, et venelaste Läänemaale tungimist Taani saadikud võivad.²⁾ Mõnda aastat Läänemaale tungimisest sünnit on, jääb selgusetuks. See võis olla mõni meele juba tuntud rüüsteretk, mille üle põhjalikumalt sooviti rääkida, kui seda vaherahu sõlmimisel oli teatud, või uus, mida Magnus vaherahu läbiviimise ümbruses kartis. Võremalt rüüstatud venelased veel endisele Tallinna piiskopile kuuluvaid mõisid, siis kui see Tallinna piiskopkonna Aadru mõisa vastu ära andis.³⁾

Taani saatkond hiljuti Venemaale minekul. 22. mail 1562 jõudis Taani kirkasjalg Klaus Petrejus Moskvasse, paludes saatkonnale sissesõidu luba. 15. juunil lahkus ta soovitud vastusega ning 6. juulil olid Taani saadikud kohal. Saatkonnas olid Eller Hardenberg, Jakob Broninghaus, Ulstant, sekretär Sacharias Vellingk, Magnuse sekretär Friedrich Gross ja seržant Taani magnaati. 10. juulil lasti nad Možaiskis Tsaari ette, kus nad Tsaarile esitanud mõned taotlused osa Eestimaa Taanile kuuluvuse suhtes ja palunud, et venelased ei tungiks Suure-Läänne ja Kura piiskopkonda, ning lisati juurde, et paljud

1) Schivren N. O. III, lk. 288.

2) " " 295.

3) " " 135-138.

taarlasti venelastega sõtta äsentevat.¹⁾

Selle saatkonna suhtes ei ühti kõik teated, milles sellest juttu on, kuid üldtulemused võivad siiski enam-vähem usutavad olla, sest süü ei ole suuri erinevusi kuulda, ning Taani-Vene leppes mis on sõlmitud 7. aug. 1862 on pealegi originaal säilinud Kopenhaageni arhiivis. Selle järgi otsustasid Taani ja Vene ühiselt teotseda Poola ja Rootsi vastu. Tsaar tunnustas Taani õigused

V Eesti ja Saaremaa ning Piltene piiskopkonna suhtes. Peale selle lubasid leppetegijad vastastikuseid kouplemispiirilehti.²⁾

Erinevalt teatatakse selle kohta, et Taani ja Vene ei olevat tol korral kokkuleppinud mingiks Poola ja Rootsi vastaseks ühiseks antsiooniks, vaid lubanud vastamisi, et kumbki lepinguosaline ei toeta kedagi oma uue rahulütllase vastu. Taani pretensioonest tunnustatud ka õigused Eesti- ja Saaremaale, kuna Tsaari võimkonda jäänud Lääne- ja Lõuna-riikide mõttes.³⁾ Leppe kirjeldamise üksikasjust on näha, et vastav autor või leppe sõlmijad ise ei tunne üldse kõnesolevaid maid. Kuidas leppes kõik küsimused lahendati, ei ole mainitud põhjunt kindel, kuid nähtavasti tehti selles jällegi suuri vastastikuseid lubadusi;

1) Н. Каменский I, стр. 209. Mainitud autori andmed on üldiselt liig katkendlised ja sageli isegi ebatäpsad.

2) Форменг - Балт. вопрос, стр. 291.

3) Н. Каменский I, стр. 209-210; Форменг - Балт. вопрос, стр. 291.

mida hiljem jälle tagasi võtta püüti. Võib olla nõustusid taanlased Vene suurte lubaduste tõttu Poola ja Rootsi vastu välja astuma, millest sama leppe kinnitamisel Kopenhaagenis sünni ära öeldi, sest venelased eritanud seal leppe oluliselt muudetud kujul kui see läbirääkimisil tehti, püüdes võimalikult lahtisiks jätta Läänemere maasse puutuvaid küsimusi.¹⁾ Leppe kinnitamiseks läksid Vene saadikud Taanimaaale, kas koos Taani saadikutega (lahkudes kodust 9. aug. 1962 ?) või hiljem.²⁾ Taanimaaale minijast Vene saatkonnas nimetatase vürst A. M. Pomodanovski, Rjapolovski, U. M. Visnovatovi ja djäk P. Soorini.³⁾ Üldse olnud toonordne Vene saatkond 150-lümmeline.⁴⁾ Kopenhaageni jõudnud saatkond 14. okt., 7. nov. oldud kuningas juures, 3. det. ratifitseeritud lepe ning järgmise aasta 2. nov. jõutud Moskvasse tagasi.⁵⁾

Kuidas venelased Kopenhaagenis toimisid, kuuleme Frederik II krigast Saksi Augustile. Seal venelaste poolt kinnitamiseks eritatud leppes ei olevat Läänimaa ajast enam juttugi olnud. Frederik II soovitud süü ainult, et venelased tunnustaksid Taanile seal selle osa, mis Magnuse valduses on. Lubadusi kaubandus-

1) lk. 40. all.

2) Б. Каменский I, lk. 209-210, Schäfer V, lk. 99.

3) " " "

4) Schäfer V, lk. 99.

5) Б. Каменский I, lk. 209-210.

line soodustuste suhtes korvati, kuid Poola ja Rootsi vastu sõlmitud liitu astumisest ütles Taani ära.¹⁾ Maade suhtes viist jäigi lepe sama ebamääraseks. Et viimases küsimuses Vene eriti kiitri oli, siis püüdis Taani ilma erilise kasu lootusega Poola ja Rootsiga ennem rahu säilitada, kui Vene soovide kohaselt uisapäisa sõjajälale astuda. Need küsimused olid viist peapõhjuseks Vene-ga liidu sõlmimisest kõrvalehoidmisel.²⁾ Ühtlasi ei võinud Taanile meeldida venelaste alaline kahekeelsus ja saagiahnus. Nii toimus ainult Taani ja Vene omavaheline sõprus- ja rahulit, ilma et selles teisi riike oleks puudutatud. Meie ei teaigi kuidas venelased Frederik II soovidele - Taanlastele tunnustada need maad mis Magnusel valduses on, vastu tulid, kuid isegi nende jaa-tava vastuse puhul jäi olukord küllaltki segaseks.

1562. oli viimane rahuline aasta enne uut suurt lahti-puhkevut sõjamõllu. Samal aastal uuendas Taani ka Rootsiga rahu.³⁾ Rootsi ja Vene vahel kohtis siis veel 1560. a. tehtud 20-aastane rahu, mis küll ei arvestanud Rootsi hiljemoman-datud maadega Eesti alal, kuid nende riikide vahekorid oli siis üldiselt leplik.⁴⁾

1) *Сопернич. Завет. союзъ*, lk. 292, *Документы - Н. и. Русь. иа*, lk. 78-79.

2) " " " Schäfer *ē*, lk. 99.

3) *Geijer*, lk. 168.

4) *Э. и. ajalugu*, lk. 677.

Veel ei olnud ka Poola-Vene sõjategevus alanud.

Rahulikumat olukorda kasutas Magnus mõningaiks siseasjade korraldamiseks. 4. veeb. 1562 tehti Magnuse ja Kottleri vahel lepe, mille järgi nad pidid ühiselt kaitsma Maarilinna linnust, et see ei läheks võõraste kätte.¹⁾ 14. märtsil kinnitas Frederik II Saare-Lääne piiskopkonna seisuste privileegid,²⁾ ning 27. aug. 1562 on dateeritud üriku koopia, milles Magnus Tallinna, Saare ja Huma piiskopkonna Taani ülemvalitsuse alla ühendab, piiskopi määramise õigusega, kui koht kuudagi vakanitseks jääb.³⁾ Asta lõpu poole keldi Maarilinna küsimuse juunde tegevi. Kui varem kavatsesid maaalade vahetus mitmesuguseil põhjusil ei teostunud, ei kavatsenud Taani sellest süüri loobuda. Frederik II pöördus selleks otstarbeks otseselt linnuse joogti poole, sooviga, et see linnust teistele ei annaks.⁴⁾ Kõigile püüdeile vastu mata sai Taani Maarilinna süüri alles 1564.⁵⁾

Magnuse majanduslikud olud olid kuuldavasti iikka halvad. Ta ei oskanud neid ettenägelikult korraldada, sest igasuguseid sisetulekuid pandi⁶⁾ ju doneeriti,⁷⁾ mis tulevikus end

1) Schirren D. VIII, lk. 262 j.e. (Gadebusch II, lk. 7, mainib veel ühte eriaegset lepet).

2) E.Rüf-ürik 14. märtsil 1562, N. N. Miscell. IX, I, lk. 470 j.e.

3) Schirren N. D. III, lk. 341-343.

4) " " 368-370.

5) Mollenup, lk. 160.

6) lk. 37.

7) E.Rüf-ürik 6. nov. 1562.

teravasti tunda andis. Tearamaale söitmise loas, mis Frederik II
Magnusele tol ajal andis, on ka sõidu põhjusena nimetatud
halvad majandusolud.¹⁾

1) Sõdade puhkemise ja nende lävi pärast aastatel 1656-1657.

1657 a. ta raskustest ja sõjast, mis algasid peaaegu
nõrgi rahvaga. Rootsi sõjast läbi oli vältimatu, ning see pani
kes veel samal aastal. Propagand selleks olid Eesti maad,
Magnus niipalju kui rasked. Rootsi poolt j. m. 1657. Rootsi
sõjast raskendades, sõjast läbi 1657 a. Rootsi maad
naga leppa Rootsi maad. Rootsi ja Rootsi rahvaga rahvaga
samaaegselt leppa j. m. 1657. Rootsi maad, Rootsi maad
Eestis ja sõjast. Samal aastal algas ka Rootsi maad
sõja. 1657. Rootsi maad, Rootsi maad, Rootsi maad
nende vahel sõjast 1657. Rootsi maad, Rootsi maad
maste vahel sõjast, millest leppisid sõjast 1657. Rootsi maad
selt leppisid, Rootsi maad, Rootsi maad, Rootsi maad
müst pidi. Rootsi maad, Rootsi maad, Rootsi maad
ülejätkasid alad sõjast, Rootsi maad, Rootsi maad

1) Magnus, nr. 121 ja 122, 1657, nr. 123, 1657, nr. 124

1) Schirren N. Q. III, Nr. 371-372.

2) Magnus, nr. 121 ja 122, 1657, nr. 123, 1657, nr. 124

3) Magnus, nr. 121 ja 122, 1657, nr. 123, 1657, nr. 124

B. Eesti ala puutuvad sündmused sõdade puhkemisest 1563 kuni
rüüridevaheliste rühmituste muutumiseni 1568.

1. Sõdade puhkemine ja Vana-Lüvi pärast võitlevate võimude
sake 1563.

1563. a. lõi rea uusi sündmusi, mis otseselt puudutasid
meie kodumaad. Rootsi-Taani sõda oli vältimatu ning see puh-
kes veel samal aastal. Peapõhjused selleks olnud Eesti maal,
Magnuse mõjutamise katsed rootslaste poolt j.m.¹⁾ Et Rootsi-hä-
daohtu vähendada, sõlmis Taani 13. juun. 1563. a. Lüübeki lin-
naga leppe Rootsi vastu.²⁾ Poola ja Rootsi vahetorkd halvenes
samaaegselt hertsog Johani lähenemise tõttu Poolale, mida
Eriku^{xv} ei sallinud.³⁾ Samal aastal algas ka Vene Poola vastu
sõja.⁴⁾ Neis segaduses püüdsid Taani ja Poola läheneda ning
nende vahel sõlmiti 5. okt. 1563 lüü Rootsi vastu.⁵⁾ Lüüdingi-
muste rõhorelt pidid mõlemad lepinguosalised Lüvimaal ühi-
selt keotsema, Rootsi kauplemist takistama jne. Võidetavast
maist pidi Taani omandama Padise, kloostri ja Pärnu, kuma
ülejääänud alad oleksid Poolale läinud. Eestimaa, Maasilinna

1) Almqvist, lk. 136 j.e., Geijer, lk. 168, Hildebrand, lk. 33-34.

2) Rydberg iv, lk. 499 j.e.

3) E. r. ajalugu, lk. 678-680.

4) " " 680.

5) Rydberg iv, lk. 519 j.e.

ja Kura künimused pidi vaherokhus lahendamata. Lätt oli ainult Rootsi vastu sihitud, kuna teine Poola vaenlane, Vene, oli leppes Jaani sõbraks nimetatud.¹⁾

Rootsi ja Jaani vahel puhkenud seitsme aastases sõjas algasid nohe kokkupõrked Eestimaal. Hertzog Johani Poolalt omandatud pantlossi Karksi võtmisega alatsi, suundusid Rootsi väed Läänemaale ja vallutasid sin 10-päevase püramise järele, 1563. a. augusti kuus, Haapsalu ning rüüstasid ümbrust.²⁾ Peale Haapsalu võtmist asusid Rootsi väed Kolvere linnust pürama. Jaani lätlasena tuli Läänemaale ka Poola väeosa. Nende sündmuste kestel läbisid Läänemaad Jaanist tagasiminev mõnestuhande-lükmeline Vene saatkond, kes rahu ratifitseerimiselt tuli. Nad rääkinud ilma võitluseta Rootsi ja Poola sõduritega, ning läinud oma teed.³⁾ Sellele järgnes Lihula kindluse vallutamise Rootsi poolt.⁴⁾

Nü kaotas Jaani Eestimaal juba viimesel sõja aastal mitmed tähtsad kohad Rootstile ning järgmised aastad läid uusi kaotusi. Kõik see sundis Jaanist uuesti Venele lähenema.

1) Rydberg 10, lk. 521 j. l., 525 j. l.

2) Russov, lk. 69.

3) " " 690.

4) " " " - 71.

2. Taani - Vene diplomaatilised suhted 1563, 1564.

Taanist saadeti 1563. a. lõpul Sachovias Velling Venemaale, kelle ülesandeks oli mitmesuguste Taani - Vene suhete korraldamine, mis puutuvad Eestimaad. Saadik esitleti tsaarile 4. veeb. 1564. Taani soovis Vene nõusolekut sellers, kui Rootsi väed Eesti aladele tungivad, et ta neile sõjajõuga vastu hakata võiks. Edasi soovis too, et Vene talle väljaannaks oma käes olevad Taani kuninga läänimõisad, Uue- ja Vana- Kolga, ning Taani alamaile veel neli mõisat, mida lähemalt nimetatud ei ole,¹⁾ kuid mis võisid olla Tallinna piiskopi mõisad, millele Taani pretendeerus. Saadikule antud üldiselt eslav vastus.²⁾ Nähtavasti ei olnud sellel käigul küll tegelikku tagajärge, sest Kolga läänimõisade väljaandmist paluti ka hiljem.³⁾ Saadik lahkus Venemaalt 3. mail.⁴⁾

Sama aasta aprilli kuus oli veel Taani saatkond Venemaale saadetud, kes pidi püüdma kauplemissoodustusi saavutada. Teiseks soovisid taanlased sellega Vene nõusolekut Tallinna, Pärnu ja Paide omandamiseks sel juhul, kui neil õnneluks rootslasi väljajõrjuda. Instrumendid on arvestatud ka

1) F. Каменский I, lk. 210.

2) " " "

3) lk. 47.

4) F. Каменский I, lk. 210.

sellega, et venelased Taanile abi pakkuda võiks, sel juhul ei pidanud saadikud mingisugust otsust vastust andma, vaid teatama, et neil selle küsimuse suhtes volitused puuduvad, kuid nad uskuvat, et abi on taanlaste poolt soovitud.¹⁾ Taani lootuste vastu, käidi Venemaal selle saatkonnaga ebasõbralikult ümber. väidetakse et tsaaril puudunud üldse eriline sümpaatia Taani vastu.²⁾ Ühel kolleegiaal Taani saatkonnal pidi Venemaal siiski edu olema, sest säilinud teadete järgi räägitud seal läbi, et Taani saavad Venes suuremood kauplemissõigused, kuna Rootsil neid seal keelendatavat, Narvas kauplemine keelatatavat jne.³⁾ Võib olla olid Vene sõudtused üldse ainult majandusliku laadi, kuna ta poliitilist küsimust Taanile järeleanda ei kaatunud.

Sama aasta 28. sept. sõitis Sacharias Vellingk Narva, kaubandusajaja korraldama, nagu läbi räägitud. Narvas pidi süü sisse seata Taani kaubahoov.⁴⁾ Muist tulemusest me nende saatkondade puhul ei kuule. Narvast saatis Vellingk tsaarile uue meeleheiteluse Frederik II poolt, palvega, et Tsaar Kolga läänimõisad Taanile tagasiannaks.⁵⁾

1) Борстель - Басм. Вспросъ, стр. 285.

2) " " " 286.

3) " " " 287.

4) Б. Каменский I, стр. 280.

5) " " " "

Selle palve täitmisest pole iikagi midagi kuulda.

Võllink jäi tol korral pikema ajaks Narva, kuni ta saalt mitmesuguste lahkhelide tõttu lahkuma sunniti.¹⁾

1564. a. lõi Taanile uue suure kaotuse. Sel talvel langus Kolovore linnus rootslaste kätte, kes seda juba eelmisest aastast saadik piirid.²⁾ Taanlased olers rootslaste vastu vaja-
 nud mõjuvamat abi, kui neil kasutada oli, kuid selle saami-
 sers puudunud igasugused väljapaatod, sest Vene oli vahe-
 peal Rootsiile läheneva hakanud. Kiigi ta alguses roots-
 laxi Taani vastu sõdimast reelas, ei kavatsenud ta taan-
 laxi tegelikult aidata.³⁾ Vene sõlmis 21. nov. 1564 Rootsiiga
 seitsme-aastase Tõutu vaherahu, milles ta tunnustas ka
 Rootsi uusi, Eesti alal omandatud maid, mis eelmises ka-
 hus loomulikult puudunud,⁴⁾ sest ta vaherohd Poolaga muutus
 halvemaks ning ta ei soovinud omale enam uut vastast. Järg-
 nevail aastail lähenevid Rootsi ja Vene veelgi Taanist, kes kau-
 gel osus ja Vene suhtes leplik oli, ei kartnud viimane omale
 tõsist vastast. Rootsiile lähenes Vene Poola vastu rihitud dip-
 lomaatsete võtete teostamiseks, ka ei võinud talle meeldida
 Taani ja Poola hääd vaherohd, ning ta ei soovinud Taanile

1) Б. Каменский I, lk. 210.

2) Руссов lk. 71.

3) Боретскъ - Балт. вопросъ, lk. 280.

4) Э.н. ajalugu, lk. 677, Rydberg IV, lk. 369 je.

anda jätatöitki Eestimaa. Need olid põhjused miks Taani-Vene vaherind järele oli.

3. Sünnimisi ajavahemikus 1564-1568.

Kolavere linnuse langemisega kaotas Taani Eesti mandril viimase kindlama tugipunkti, ning kaotati maa alistus Rootstile. Magnus ise viibis nende sündmuste ajal Kuramaal.¹⁾ Seal kinnitas ta ka 1564.a. Saaremaa üütelkonna privileegid.²⁾ Ta võitis veel järgmisel aastalgi oma korpjaplaanidega lõuna pool ringi, kavatsedes Poola poolt toetuse saamiseks abielluda Poola kuninga õega.³⁾ Eestimaal aga jätkusid võitlused. 1565.a. võitid varem Rootsi teenistuses olnud, kuid oma palgast ilma jäänud mõisamehed Rootsilt Pärnu.⁴⁾ Samad mõisamehed sündinud siis Tallinna alla ja rüüstanud ümbrust. Nende hulgas olnud ka Magnuse varustatud Kura aadlikipp.⁵⁾ Mitmel pool maal tekkinud veriseid kokkupõrkeid, ent venelased ei võtnud neist osa. Kõll väsid nad Pärnu langemise järele suure osa Tartu elanikest Venemaale, kartes, et need ka Tartu ülevõtmist mõnele võõrvõimule soodustavad.

Sama aasta sügisel tungisid rootslased Häumaale, kus nad salga

1) Russ, lk. 38.

2) Sküä-ürük 1564, N. N. Miscell. IX, X, lk. 466 j.e.

3) Russ, lk. 39.

4) Russ, lk. 71.

5) " " 72.

noisamehi vangistatud ja Tallinna viisid.¹⁾ 1566.a. talvel püüas Henric Horn Põrnut, ning läks süü seni sõjast puutumatat Saaremaale, kus vallutas Kuresaare ja põletas selle. Peale seda lahkus ta jälle Saaremaalt. Rüüstamine seal olnud vastutasuks Magnuse alamate poolt loimepandud Rootsi maade rüüstamisele.²⁾

Taanilt võetud Läänemaa muutus otseselt sõja tallermaaks. Tuganiminevete rootslastega, kes Saaremaad rüüstamas käinud, võitlesid süü poolakad, ning maal levisid nakkushaigused. 1567.a. 3. veebr. löödi rootslaste ja poolakate vahel suurem lahing Läänemaal, Ruunavere veski lähedal, milles poolakad võitsid. Selle järel rüüstasid võitjad Lääne- ja Harjumaad.³⁾

Sama aja jooksul, kui Eestimaal mainitud sündmused aset leidsid, arenesid edasi ka Rootsi-Vene suhted. Järgneval aastal peale Tartu 7-aastase vaherahu sõlmimist hakkas Axaar hertsog Johani abikaasat Katarüinat nõudma, keda ta soovis kasutada abinõuna Poolaga vaherahu korraldamisel, viidates Rootsi-Vene lüüa võimalusele.⁴⁾ Kord oli juttu

1) Russow, lk. 72 j.l.

2) " " 74.

3) " " " - 75.

4) Almquist, lk. 155.

iegi Rootsi ja Vene valitsejate vahelise liikmete vahelisest abielust, ¹⁾ mis küll ei keostunud. Kõik see mõjus loomulikult naasa Taani-Vene vahetorra halvenemisele. Et aga Vene ja Rootsi suhted sel kujul kuigi kestvad ei olnud, oli Taanile kasulik, ning ei loonud asjade käiku mingil olulist pööret.

Rootsi seisukord oli eriti raske. Tal oli tarvis Taani ja Vene vastu ühe- ja samaaegselt sõjast kõrvale hoida, sest väimane oleks tal ülejäänud käinud. Sõja vältimiseks andis Rootsi Vene soovidele järele. 1566. a. saadeti Rootst Niils Gyllenstierna Venemaale rahusõbitama. Temale anti isegi saarnased instruktioonid, et kui venelased muidu rahu ei teeks, siis neile lubata Katarina väljaanda, tingimusel, et talle mingisugust ülerohut ei tehta. ²⁾ Kuigi Rootsi ja Vene vahel rehtis tol korral veel 7-aastane vaherahu, ei usaldanud Rootsi seda nähtavasti, ning pidas seisukorda nii ohtlikuks, et ta uut rahulepet hakkas sõbitama. See sõlmiti nende vahel järgmisel aastal, 1567. Rootsi lubas selles Katarina Venele väljaanda, mille vastutasuks Soovi tunnustas Rootsi õigusi 12 Läänimaal kindluse omandamiseks, millest on mainitud

1) Hildebrand, lk. 70.

2) Almqvist, lk. 155-156, Hildebrand, lk. 69-70.

Tallinna, Paide, Pärnu, Haavksi jt., ja toetada Rootsiit ta vaenlaste - isegi Taani vastu.¹⁾

Selle leppe teostamisel olks veneist otsene Taani vaenlane saanud, mida vene sõnastus abilubamisega Taani vastu. See küsimus on siiski, kui palju vene neist lubadust täita kavatses. Mainitud leppe tegelik rakendamine olks kõnesolevate riikide suhted põhjalikult muutnud, kuid ettenähtud tingimuste täitmise välis, ning Rootsi ja vene vaherõrd püsis endiselt umbusklik. Erik XIV kirjast Tallinna reele pastab, et linn kartis 1567. a. talvel, just samal aastal kui uus rahulepe sõlmisti, püramist vene poolt. Tallinna püramise võimalikkus ärsitajaks peetakse Taanit.²⁾

Järgmisel aastal muutusid need vaherõrd uuesti 1568. a. suvel röövisid Danzigi laevad Läänemerele ja tanistõrid Tallinna ja Narva sõitmist, kuri nad ise rootslaste poolt ära aeti. Samu meriröövleid tagaajavad Rootsi laevad võtris Klaus Kerselli juhatusel Taanilt Maasilinna linnuse, mille viimane vahupeal ordult omandanud oli.³⁾ Enitens põletõnud taanlaste se omandatud Maasilinna, kuid hiljem hakanud seda jälle kindlustama, kutsudes sinna pealikkus Haapsalu doomhärna

1) Olmquist, lk. 155-156, Zitelband, lk. 69-70. Rydberg II, lk. 538 j. e.

2) Hansen - Beiträge III, lk. 156.

Reinhold Soye, kes andnudki linnuse kergesti Rootsale.¹⁾ Frederik II käsusid raotusist kuuldes Magnust Maasilinna ja teised, Rootsale -läinud Eesti alad tagasi võtta.²⁾ Vastandina Frederik II käsule, tegi Magnus rootslastega aastase vaherahu, milles ei lubatud puutuda üksteise maid - Maasilinna, Iluemand, Kuresaart ja Pillenit.³⁾ Türr Lõvi jäele oli Rootsi Magnuse maad vallutanud. Poola oli lügselt seotud oma asjadega, et Taanit sünn küllaldaselt aidata, ning Rootsi-Vene vaherahu võimaldas Rootsil Taani vastu energilisemalt teotseda. Varem Magnusele kuulunud maist jäid ainult osad talle alles. Võibolla olks Taani õigusega lüüa Venega süski paremaid tagajärgi andnud, kui mõlemate iseseisev teotsemine.

1) Russow, lk. 75-76.

2) Schiemann - Charakterköpfe, lk. 98.

3) E. n. ajalugu, lk. 687-688.

C. Uute rühmade kujunemine võitlevate võimude keskel 1568-1570.

1. Muutus sõdivate riikide poliitikas.

1568. a. lõi kea uus nähtus Läänemere mail võitlevate riikide poliitikas. Rootsi toimus siis kuninga vahetus. Erik XIV lepe Katarina Venele andmisest, soodustas ta kukutamist. Tema asemel hakkas nüüd valitsema ta vend Johan III, kes loomulikult tähtsustas leppe oma abikaasa suhtes ja selle sõlmimist juba väga pahaks pani. Rootsi ja Vene vahetõttu tekkis selle tõttu väga, kuna vastukaaluks Rootsi ja Taani vahetõttu leplikumaks muutus, sest Johan III ei soovinud omale nii palju vastaseid ning püüdis Taaniga rahu teha. Samuti jäid soiku Rootsi ja Poola sõjaoperatsioonid, milleks kaasa mõjusid sugulusuhted vastavate kuningakodade vahel, kuna pretensioonid süüsi endiselt piirima jäid.¹⁾ Siitpeale kasanduvad, muutuvad ükskoiksemaks teiste huviosaliste riikide omavahelised tegevused, kuumi tehes suurile Rootsi ja Vene võitlusile.

Venelased hakkavad uusi plaane septsama, kuidas Läänemere maid vallutada. Nad ei soovinudki enam rootslastega rahajalale jääda, kuid leigest rühjust püüdnud vältida Poola ja

1) E. n. ajalugu, lk. 689-690.

Rootsi vastu üheaegset sõda.

Viita soovitavatel mail puudus uus j-m põhjusil poolehoid venelastele. Et seda puudust kõrvaldada, hakkasid venelased kedagi kolmandat isikut otsima, kellel kohal oleks enam poolehoidu olnud, et talle võitmise puhul oleks võinud maad loovutada. Varemalt oli vastavaid katseid tehtud Fürstenbergiga ja Kettleriga, kes aga selleks ei nõustunud. Hiljem hakkati sama sihiga Magnusele mõtlema.¹⁾ Selle kava teostamine tõi Taani-Vene suhtes täielise pöördet, sest siis muutus Taani siinolev erindaja Vene nähtavaks, mis loomulikult ei võinud puutumata jätta nende riikide vahetunde.

2. Taube ja Kuuse osa Taani-Vene vahetunde, Magnuse kaldumine Vene poole ja lõplik üleminek.

Taamlaste kätte oli jäänud ainult osa Saaremaal ja Piltani piiskopkond. Saaremaal muutus Rootsi kalle kardetavaks konkurendiks. Magnus ise oli Kuramaale siirdunud, kusta uue lootaja järgi ümbervaatas.²⁾ Et lootaja leidmine seal ei õnnestunud, sai ta vastavõtteks Vene kavade suhtes, mida hakkasid õhutama kaks kohalikku aadlimeest, Johann

1) Busse, lk. 52, Mem. roc. pocciiuvaro IX, lk. 170.

2) lk. 49.

Taube ja Eilert Kruse, millele veel mujalt soodustusi tuli. Nii tõrkus Tallinna, mis oli Rootsi tähtsam tugipunkt Eestimaaal, Johan III kroonile saamisel teda tunnustamast.¹⁾ Seda olukorda ruttasidki kasutama Taube ja Kruse. Nende endi siirdumine Vene teenistusse oli sündinud äärmise häda surmil, pika kõhklemise järele, ning nende truudusvanne mis siis Venele antud, mis säilinud Tallinna linnaarhiivis, ei määna täpsamalt nende kohta.²⁾ Mõlemad mainitud Vene kätelased olid kohalikud haritud ja tähtsamad inimesed, kes sõjaajal Vene vangilangenud. Nemed olid sõprus- ja sugulusuhtes paljude Vana-Liivi vägiparustvamate perekondadega. Vene poole ülemineku järele tõusid nad seal hülgavale järjele.³⁾ Nad hakkand Vene kavade kohaselt sobivat inimest otsima, kes teda kohaliku maa vallutamisel toetaks. Selleks pöörduti Magnuse poole, kes parajasti abi vajas ning ettepaneku kohaselt läbi rääkima hakkas. Magnust toetas neis septsunns tema juttukaja ja nõunik Kristian Schrapper. Erialselt lubati Tartus Magnusele kogu Liivimaa läänina ja Liivi kuninga täitel⁴⁾ need olid erialgsed kavad. 1589. a. septembrikuus, saatis

1) Hansen. Beiträge III, lk. 268-269.

2) " " " 265.

3) Schieman - Charakterköpfe lk. 6-11, 15.

4) Christiani, lk. 28, Борсетт - Балт. вѣстникъ lk. 535-536.

Magnus oma saadikud Moskvasse. Saariga lõplikumalt läbiräärima. Saatkond koosnes Magnuse lähisamat ametnikest; selles oli kantsler Konrad Baurmeister, marsal Tõnis Wrangel, Läänemaa piiskopkonna poeg Klaus Aderkas ja sekretär Friedrich Gross. See saatkond sai hea vastuvõtu osaliseks ning tal-
le tehti suuri lubadusi.

Vene ja Magnuse vahel leppe tegemise eeltingimuseks oli Magnuse meelil Moskvasse minen, et seal Saarele truudust vanduda. Kui Magnus seda teeks, lubati talle Vene poolt anda kogu Lääne-Eesti pärandatava läänina, mis puhul maa pidi säilitama senised õigused ja vabadused ning tsaaril ülemvalitsust pidi austatama väikese vabatahtliku mingiga Lääne-Eesti linnade poolt, mis ei kannaks maksi nime. Etenähtud oli ka sõjakohustiste suurus ja muud vahekorrad, kuid kuningas tüttis ei olnud tal korral küll kirjalikult juttu. Kas seda suulivalt käsitleti või mitte, ei tea. Kui Magnuse saadikud kõik vajalise Saariga läbiräärimad olid, lahkusid nad Venemaalt ja jõudsid Kuressaarde laageri
27. jaan. 1520.¹⁾

Taani - Vene vahekorrad, mis Rootsi ja Vene lähene mise

1) Busse, lk. 33-54, Hansen - Beiträge III, lk. 268, Schömann - Charakterköpfe, lk. 87-88, Топчиев - Изам. Вспомощ., lk. 538.

tõttu halvenenud oli, püüdi veelgi umbusklikuna. Eisa süüsi väita,
 et Magnuse suhted tsaariga siia mingisuguse järsu pöörde olers
 loonud. Kõll hakkas Vene aegamööda Taani suhtes oma seisukohta
 tegelikult muutma, ta leidis, et tal Frederik II enam tarvis
 ei ole, kui ta Magnuse oma nõusse saab, ning loots, et Taani ka
 siis Magnuse maid tunnustab kui viimane Vene valitsuse alla
 sündub. Suuremat abi polnud sõjast kurnatud Taanilt nü kui
 nü loota ja Rootsi-Taani vaen pidi ära hoidma nende läti-
 mise Vene vastu. Muuks otstarbeks ei jäänud Vene tuleviku-
 plaanides Taanile parajad paika ja Vene sai aru, et Magnuse
 afäärid selle vahekorra veel enam rikuvad. Juba Magnusega
 läbivõimimise ajal püüdis tsaar Inglismaale läheneda, nime-
 tades seal Taanit oma vaenlaseks.¹⁾ Et Venel kõik korrad ei
 õnnestunud, ei olnud ta algupele ka Taani vastu antüvne. See
 mõjus kaasa, et isegi sarnane suursündmus, nagu oli Magnu-
 se üleminek tsaari poole, ei loonud mingit äärmist konflikti.
 Eestl alal ei puutunud Taani ja Vene enam pikemat aega
 kokku, ning nende vahekorrad jäi üldiselt endisens. Taani
 suhe muutus esialgu peamiselt Magnusega. Kõigi viimane
 püüdis vennale sõndada Vene sõbralikke suhtumist Taanisse,

1) Corobeev, nr. 298 (292).

olid need väited võmsed illusioonid.

Magnus ei reageerinud kohe Venemaalt tagajäädunud saatkonna vastusele, sest kohal olid muud küsimused päeva korral. 1570. a. alul leidis Tallinnas aset tuntud Klaus Kurselli ääri, ning Magnusel tekkis siis lootus Tallinna linnust omandada, mida ka Vene tsaar püüdis, kuid eitava vastuse sai.¹⁾

Millisel põhjusel Kursell Tallinna linnuse üle võttis, on mitmeti seletatud.²⁾ Tegelikult lootis Magnus uues olukorras oma ora saada, asudes Kurselliga läbiräärima, kuid Rootsi sõdurid taxistavid leida Kurselli autumast, ning nü purjuriid ka Magnusel püüded Tallinnat omandada.³⁾

Olukordi Tallinna suhtes ja Venemaalt tagajäädunud saatkonna vastusest teatab Magnus üheaegselt Frederik II, saates selleks otstarbeks 13. märtsil 1570 Taanimaaale Klaus Adorkasi ja Konrad Baurmeistri. Nende ülesanne oli seal selgitada, et Tallinna võtmine kerge olewat ning selleks otstarbeks Taanist abi paluda. Saadikutele antud instruksioon on säilinud Dresdeni arhivis, milles on kuulda ka Magnusel ja tsaari suurejoonelisi kaabu, mida ka Frederik II teatabanue.

1) Kruse-Gegenbericht, lk. 24.

2) Busse, lk. 48, Russow, lk. 83-84, Tavaststjerna, lk. 17-18, Ty. munk. o. p. lk. 17.

3) Russow, lk. 84.

Nende lubaduste kohaselt saaks Magnus kogu Lääne- ja Lõuna-Soome laevade võimupüüvidega valitsjaks, kust venelased oma väed peale maa vallutamist ära võiks. Sõis kui Magnuse suguvõsa süh väljasureks, kuuluks maa Taani kuningale. Magnus küsib vastavate ettepanemuste sahtes Frederik II nõu, ja palub teda antud lubaduste kinnitamiseks Taani saadikud Venemaale saata.¹⁾ Venemaale vastust ootamata arus Magnus ise vahetpeal Venemaale teele. Reisul peatas ta pikemat aega Tartus, kust ta Novgorodi juubedat saatust kuuldes isegi tagasi kavatsenud pöörata.²⁾

Taanimaal oli seni Venet pooldatud, mida eriti soodustas ja ohutas Taani hertsogkondade asevalitsija Heinrich Ranzau, kes reigi Magnuse ja Vene printsessi abile soovitas. Ta nägi Venes ainult Taani sõpra.³⁾ Frederik II ei ühtunud Ranzau-ga reis loovluse ega soovinud Magnuse ja Vene vahel nü lähedaid sidemeid, kartes oma mõju vähenemist Eestimaaal. Eialgu jäi ta süüsi äraootavale seisukohale, nimetades ainult ühes ora kõrgas Magnuse ja Vene suhteid kahtlaseks.⁴⁾ Üldse ei katkenud siis veel läbi käimine vendade vahel, sest Magnus palus Tallinna vallutamiseks Taani abi, mitte Vene jne.

1) Боремнъ - А. у. пусьма, лк. 132 - 133.

2) Russe, лк. 54, Mem. 200. россиянского IX, лк. 172.

3) Brandt, лк. 77 - 78 (17).

4) Russe, лк. 55.

Kui Magnus Moskvasse oli jõudnud, esitati talle tsaarile antav truudusvõnne, mis viit osalt erinev varemast lubadust. Selles oli üsirasjaliselt määratud tsaar ja Magnuse vahel. Sõtta oli Magnus siis kohustatud minema, kui tsaar inilkult läheb ja tema vägi pidi sel puhul koosnema 1500 ratsa- ja 1500 jalamehest, keda sõjaraiguga juuksul tsaar ülal pidas. Suis kui Magnus ei soovinud sõdurid saata, oli ta kohustatud raha andma, 3 taalrit iga raskerüü ja 1 1/2 iga jalamehe kohta. Suis kui Magnus oma väge eraldi ise juhik, seisvat ta aukraadilt kõrgemal kui teised Vene väejuhikud. Suis kui tsaar inilkult sõtta ei lähe, ei olewat ka Magnusel kohustust väge ega raha anda, kuni Läävimaal päris kohustatud ei ole. Senised õigused, usk jne. jäävat Magnusel, ta järglastele ning kogu kohalikule elanikkonnale. Venemaaga säilitatavat tollita ja vaba kauplemisõigust, kuid selle vastutasuks pidi Magnus kõik Venemaale sõltjad inikul vabalt läbitasuma. Juhul kui Magnust ei tunnustata, aitavat tsaar. Poola vastu ei kohtinud Magnus Poola-Vene vaherahu tõttu sõdida. Magnuse ja ta järglaste surma puhul oli uue valitseja valimiseks kogu Läävimaal nõudlek tarvilik.¹⁾

1) Ca. 1066 eb. l. 205-206.

Kui Magnus neile tingimustele vandus, anti talle Liiwimaa kuninga tütel ja vastav maa pärandatawaks lääniks.¹⁾ Tehtud lepped ei olnud enam juttu Magnusele kuuluwate maade muremisest Taani kuningale, siis kui Magnus ja ta järglased surewad. Selles küsimuses oli tsaar juba wahapeal meelt muutnud, millest ta teatas Frederik II, et Taani kuningas või prints saawat need maad mainitud juhul ainult siis, kui ta tsaarile truudust wannub ja wõreaga ta wastaste vastu lüüdusteel. Kui nad seda ei tegewat, ei antawat neile kõnesolewaid maid. Liiw Vene ja Taani wahel pidi Vene soovikohawelt kohe sõlmima, mida aga Taani teha ei saanud, sest siis olens nurjunud Stettini rahu, mis lõpetas Rootsi ja Taani 7-aastase sõja,²⁾ milles korraldati ka nende riikide wahelkord Eesti alal.³⁾

Frederik II soovis seltepeale tsaarile õnne ja palus teda Magnust ta wastaste vastu aidata, kuid mingisugust muud reaalsemat sammu ta Venele lähenemises ei astunud, mis tsaari väga vihastas, sest Stettini rahu lehti just siis, kui Vene otsustas rootslased Eestimaalet väljatõrjuda. Kui Taani Wõreaga lüüdusteel keeldus, palus tsaar teda ainult, et ta Rootsit Vene vastu ei toetaks, mida Frederik II ka lubas, saates tsaarile

1) Ibidem. vid. lk. 56-57.

2) Попоменик - Тавом. bonpoc, lk. 549-550, Угледарь, lk. 59-60.

3) lk. 679.

vaesemad
et mitte
murets

vastava sisulise kirja ja saatkonna Venemaale." Arvatavasti oli huviosaliste läbikäimine tol ajal palju tihedam, millest meil teated puuduvad, kuid olulisemad jooned paistavad nüüd, nagu mainitud.

Sün ilmneb sama vene tuntud püüe oma lubaduri tagasi võtta ning käsi vabaks jätta vene huvidekohaselt teotsemiseks. Nähtavasti ei arvestatud sün võimalusega, et Taani keelatus Magnusele vene poole ülemineku puhul talle varemantud maid, või loodeti sellest jõuga ülesaada. Magnuse isiklikku olukorda toetas lepe Venega parandada, sest Frederik II poolt äärmiselt püüratud võimu asemel omandas ka vene poole sürdudes auksaha. Sün katkevadi ka sidemed vennaga, välja arvatud mõni nõrk lepituskatse. Sellega seoses toob järgnev ajajärv rea sündmusi Eesti alal, mis ei jäta puutumata ka sünolevaid Taani maid.

1) Доремек-Таям борбор, lk. 550-551, 589-590, Доремек-А. у. нутба, lk. 145-146, Улепдатель, lk. 59-60.

iv. Taani-Vene vaherind Eesti alal peale Magnuse Vene poole sündimist 1570 kuni mainitud rükkide kokkupõrgeteni 1575.

1. Sõjaooperatsioonid ja Taani-Vene suhted 1570-1578.

Samal aastal kui Magnus Isaarile truudust vandus tuli ta suure Vene sõjaväega Läärimaale. Tõenäoliselt reisis ta Pihkva ja Tartu kaudu.¹⁾ Magnuse mõju ja poolhoid tal-
 le kasvanud venele allumisega väga, mille avaldisena mainitakse mõnda kallist kinkimist.²⁾ Venelaste tegevus sün oli sihtitud Rootsi vastu. 21. aug. 1570 hakkasid nad rootslaste käes olevat Tallinnat püüma, sest selle vallutamise oli tähtis, kuna Tallinn oli rootslaste kindlam tugipunkt, kust lähtesid kogu maa vallutamise katsed.³⁾ Meid ei huvita Taani-Vene vahekorra seisukohalt Tallinna püüamise üksikasjad, vaid selle sündmuse tähtsus üldises olude arengus. Poola-
 ga olid venelased rahu leidnud, et käsi Rootsi suhtes vabaks saada,⁴⁾ sellepärast ei etenda Poola küsimused tol ajal nii tähtsat osa, kui varemalt. Taaniga liikunud küll varsti mitmesugused ühendused, kuid ei tekkinud veel sõjalisi kokkupõrkeid.

1) Christiani, lk. 32-33.

2) " " " " Heiärn, lk. 279, Kelen, lk. 294.

3) E. r. ajalugu, " 704.

4) " " " "

Estimaale saadetud Vene väe suuruse ja selle kohalt saadud lisajäädude suhtes mainitakse mitmesuguseid arve, mis ükski pole usutav. Väe hulgas olnud ka sakslasi Kuresaarest.¹⁾ Püüamine ei andnud soovitud tulemust, mis vist mitmesuguseist puudusist tingitud oli.²⁾ Ka ei aidanud Magnus, Taube ja Kruse ning väimate ohutusel seegi Tartu linna alistumismeelitsed, mis lähetati Tallinnale, ja pürajad lahkurud 16. märtsil 1561, peale seda kui nad Tallinnat olid püürnud 3 päeva vähem kui 30 nädalat. Magnus läinud Põltsamaale, venelased Narva poole, sakslased Paide. Mõisameeste lipud paigutatud Tartu püskpronda, Põltsamaa ümbrusse ja Järvamaale.³⁾

Talupojad kes restvaid sõdades palju kannatanud, muutusid venelaste vastu vaenuliseks. Samal kevadel tunginud nad Harju- ja Järvamaalt venelaste valduses olevaid Võrumaa osi rüüstama.⁴⁾ Nü ei olnud venelastel enam talupoegade poolt mõningate vanasemate poolehoidu avalduste asemel isegi mitte erapooletust loota, vaid nad muutusid otseselt Vene vaenlasiks.

1) Hansen - Beiträge III, lk. 281, Nyenstädt, lk. 70, Russow, lk. 88-89 }
Tyunobz-O.P., lk. 10)

2) Busse, lk. 63.

3) Hansen - Beiträge III, lk. lõpul. Russow, lk. 92-93.

4) Russow, lk. 92.

Vähepeal oli tehtud Stettini rahu, mis puudutas ka Eestimaa.
 Ordu langemise järelle käsitati tema maid, mis nüüd õige isan-
 data jäänud, kui tema pärandust, mis kuulus Saksa keisri
 ülemvalitsuse alla. Sama seisukoht pääses maksvusele ka mai-
 nitud rahus, sest rahulepe nägi ette vastavate maade taga-
 siandmise Saksa keisrile. Magnuse tegevust, Venega koos, peeti
 suureks ülenõhtuks, seda enamst keisrile vastuhokkajaks,
 kes vaenlase abiga keisri maid vallutada püüdis. Saksa keiser
 pidi maad tagasi saama tingimusel, kui ta tasub nende
 kaitsmise kulud venelaste ja teiste vaenlaste vastu. Taanile pi-
 di tema teenete eest maa kaitsmisel ja rahusobitamisel ning
 sellega seoses olevate kulude katteks keisri ülemvalitsuse all
 jääma Tallinna linn ja Saare piiskopkond, ilma Tallinna
 linnusest, mida maa otsene raud vajab maa valitsemisel, kui
 tähtsamat kindlust. Saaremaal lubati Taanile anda ka roots-
 laste poolt võetud Maasilinn, Läänemaal Lihula ja Padise
 klooster, (väimane oli võeti küll Harjumaal). Mainitud lepe
 tehti Taani ja keisri vahel 8. det. 1520. Magnuse õigusi nei-
 le maile peeti Vene poole ülemineemisega lõppenuks.¹⁾ Frede-
 rik II asus nüüd Eestimaa suhtes Magnuse kohale.

1) Brevern-Bunge Archiv VIII, lk. 272 ja., 276 j.e., (lk. IV).

Üldiselt jäi olukord võrdlemisi endiseks. Keiser ei saanud maa kaitsmise kulude maksmisega hakkama, mis tõttu need alad taalle väljaandmata jäid. Vene suhtes jätkas Frederik II sooma poliitikat kui siis, kui ta Magnuse kegevust juhtis. Ta sai Sittlini rahus teatud rahvusvaheliselt tunnustatud õiguse Magnusega mitte arvestada, mis oli sobiv viimase sündumise tõttu Vene kätivõtteks. Sellepärast on ka arusaadav, et Frederik II neid rahustingimusi kõrgemeelselt riivuda ei tahtnud ja Vene sellele rahu üle väga vihastas. Frederik II teotsemises võib ammust ajast märgata Eestimaa Taanile lähendamise kavatsusi.

Magnus püüdis süüa oma varasemaid maid keisri ja Taani kauda heaga tagasi saada, mis selgub ka kirjavahetusest jms.

Frederik II saatis Tsaarile peale kirjaliku vastuse 5. apr. 1571, veel mitu kirja ja saatkonna Venemaale, et Tsaari, kes Taani vastu umbusklikuks muutus, rahustada. 11. apr. 1571 on dateeritud Frederik II instruksioon Venemaale minevale Taani saadikule, Elias Eysenbergile. Selles instruksioonis kästakse, Taani kuninga vastuse kohaselt Saksu keisrile, keisri saadikule Magnuselt ja Tsaarilt Venemaale minemise luba muretseda ja rõhutada, et Taani Venega rahu soovivat pidada. Magnuse läänriigi ja abieluasjade ning Tsaari mereröövli Carstenn Rode kinnipidami-

se suhtes saavad Frederik II kirja. Muid asju ei volitatud Eysenbergi ajama.¹⁾ 11. või 14. apr. anti Eysenbergile veel uus, täiendav instruksioon, mis käsitles Taani-Vene suhteid Norra päivil.²⁾

Taani saadik jõudis Venemaale palju hiljem, kui temale antud instruksiooni järgi arvata võiks. Usutavasti peatas ta teel Magnuse pool, kes talle 1. juun. 1571. a. dateeritud kirjaga tsaarilt Venemaale minemise luba palus.³⁾ Arvatavasti õrendas ka Eysenberg siis Magnuse ja tsaari lepingu tõtta midagi Magnusega, sest säilinud on teateid Magnuse vastusest Eysenbergile, mis on kirjutatud Põltsamaal 24. mail 1571. Magnus väidab selles, et kui ta mõnesugusel põhjusil vassallina tsaarile truudust vandus, sellest ei olevat veel, et ta Rooma riigi ja keisri vastane oleks ja viimasel ei olevat põhjust ja õigust temalt Sääre- ja Läänemaad ära võtta.⁴⁾

Eysenbergi ja ta kaaslaste kohalejõudmine Aleksandrovskaia slobodasse toimunud 19. juulil 1571. Asjaajamine teostati siin täiesti instruksioonide kohaselt. Venelased olid saatkonna vastu üsna sõbralikud ning tsaar andis 27. juulil 1571 kõige rõhuga, mida taamlased soovisid, jaatava vastuse, mainides, et Taani ei

1) См. Каменский I, стр. 210, Успенский, стр. 62-63.

2) " " " " " 63-65.

3) " " "

4) Успенский, стр. 65.

peaks hea olema tsaari vaenlastega - Rootsiaga ja Poolaga.¹⁾
 Võib olla andis tsaar keisri saadikutele nende palve peale tulle
 juba varemalt, nimelt 1. juun. (1571?)²⁾

Nagu sellest saatkonnast ja mõnest hilisemast Frederik II kir-
 just Tsaarile järeldada võib, oli Taani rahusoor vene suhtes on-
 dine. Keisri saatkondadest võisid võik vana-Liivimaa pärast
 võitlevad riigid huvitatud olla, sest keiser oli tulevikus arvotav
 uus isand Liivimaal.

Kui Taube ja Kruse kuulnid Stettini rahust ning seal tehtud
 otsuseist Magnuse kohta, kirjutasid nad Frederik II Tartust 4. juun.
 1571, püüdes väita, et Magnuse ja tsaari lot on kasulik riigile
 (Saksa), Taani kuningale, kogu kristlasele ning eriti Liivi-
 maale. Taani kuningal oleks kerge olnud kogu Rootsimaa või-
 ta, kui ta tsaari toetusel veel ainult ühe aasta oleks sõdi-
 nud. Kirja saabjad paluvad, et Frederik II ära hoiaks vereva-
 lamise, mida Stettini rahu põhjal kavata olvat,³⁾ korvates
 oma palveid veel 19. aug. 1571. a. kirjutatud kirjas.⁴⁾

Vähepeal jätkus Frederik II ja Tsaari kirjavahetus. Esimene
 oli saanud Tsaari kirja 1. (11?) juul. 1571, mis sisaldas lühike-
 se vastuse Frederik II kirjale 5. apr. 1571, ning vastab sellele 21.

1) Б. Каменский I, кн. 210, Документы - А. и. рус. иа, кн. 142-143, Успен-
 ск, кн. 70-75.

2) Успенск, кн. 65-66.

3) " " 66-68.

4) " " 75-77.

aug. 1571. Ta ei pea tsaari rahulolematust ja viha põhjenda-
 taks ning ta pole mälnud ristisüüdlamisest ja läbiväärkimisest ära-
 öelda, vaid pooldavat seda. Tal ei olevat südamet ega mõttes ol-
 nud Rootsi kuningaga liitu sõlmida ega talle mingisugust abi
 anda ning Rootsi väge läbi oma maa lasta. Siiski rahus
 olevat vastu Frederik II tahtmist Magnuse kohta ebameeldiv ot-
 sus tehtud, mida ta Eysenbergi kaudu Magnusele teatanud.
 Eesti alade suhtes ei karatsevat Taani Venega tehtud lepet rik-
 kuda. Poola ja Rootsi kuningas ei olevat talle Läävimaal veel
 lubatud maid välja andnud. Lõppuks palus Frederik II tsaari
 vastust Eysenbergiga saadetud kirjale.¹⁾

Läävimaal toimusid kol ajal mõningad tähtsad sündmu-
 sed. 1571. a. okt. püüdsid Taube, Kruse ja palgasõdurid Tar-
 tut Venelt võtta ja Poolale üle anda, mis aga nurjus. Selle ta-
 gajärjel põgenesid Taube ja Kruse ise Poolamaale, kust nad
 enam reigi oma endise vanda rüütelgi tagasi ei tulnud.²⁾ Nii
 kaotas Vene oma senised energilised agendid. Magnus, kes säi-
 linud teadete järgi selles afääris osaline ei olnud, oli selle sünd-
 muse tõttu nii ehmunud, et ta tsaari viha kartes Põltsa-
 maalt Kuresaarde põgenes. Kaigi teada seal Vene suhete pärast

1) Угепдаребъ, лк. 77-78.

2) Kruse-gegenbericht, лк. 28 j. e., Rausov, лк. 94-95; Угепдаребъ-О.Р. лк. 31.

sõbralikult ei koheldud, peatunud ta seal türgi aega. Tema mõnede rüüteljate sõjavägi läinud tol ajal laiali; osa sellest tapetud rüüteljate, osa läinud teiste vandete teenistusse.¹⁾ Magnus ise vabandunud end tsaari ees, et tema Tartus toimunud intriigiga seotud ei ole, mis peale tsaar talle g. Farenbach'i juhatusel Läänemaale umbes 1000 sakslast ja venelast vastu saatis, kellelega Magnus Põltsamaale tagasi läinud.²⁾ See sündinud 1572. a. mais. Mõnede teadete järgi läinud Magnus koos talle vastusaadatud meestega, teised väidavad, et ta väidud nende poolt vahialusena, osa arvab, et ta läinud alles hiljem oma saatjatele järele.³⁾ Saaremaal septses Magnus jälle uue kavu. Ta saatis saadikud Tallinna, kes seal rahu üle läbirääkimise pidid, ning lähetas keisrile kirja, milles ta teatas, et ta ja tema mehed ainult keisri ülemvalitsuse all soovivat ja vene kõigiti selle poolt olevat.⁴⁾ Magnuse kavvas paistis ta tahtne oma endist seisukohta tagasi saada, sest vaherõud tsaariga ähvardas savi minna. Uus lähenemine Venele juhtis ta jälle muide mõttetu. 9. mail 1572 vabastas ta Saaremaa seisused Saanile antud vandest ja tegi ettepaneku temale truud

1) Russor, lk. 94-95.

2) Busse, lk. 20-21, Henning, lk. 260, Hiörn, lk. 285, Russor, lk. 96.

3) Ibidem, Nem. roc. poecückerarõ, lk. 217.

4) " "

dust vanduda ja tema kaitse alla jääda.¹⁾

Taani ja Vene vaherõivas ei sündinud kol ajal midagi erilist
 tähtsat. 3. jaan. 1572 kirjutas Frederik II Ivan XV, et Vene väe-
 ülem Narvas olla võtnud süüta Taani kodanike vara ja laeva,
 mida ta neile tagasi anda palub. Samasajalt saatis Frederik II sa-
 massialise kirja Narva vene väeülemale.²⁾ Seda küsimust val-
 gustavael veel mõned järgmised kirjad. 18. juul. 1572. aastal
 dateeritud kiri saadeti Tsaarile kahes exemplaris, et selle kät-
 tesaamine kindlam oleks. Selles teatab Frederik II, et Koponhää-
 geni bürgermeister Markus Hesse kaebanud kuningale, et
 Vene väeülem Narvas võtnud õiglusetult tema laevad ühes kau-
 padega, kinnipidoides ka tema venna Andres Hesse ja Taani
 alama Wilhelm Heinrichseni, selle etteandega, et vastava
 laeva tüüri mees olevat Poola mereröövleid aidanud. Tüüri-
 meist kaunistatud selle eest, kuid laeva ja inimeste kinni-
 pidamine Vene poolt ei olewat õige, mis nende ärsitusel
 tekitab, kes soovivad Taani ja Vene sõpruse lõppemist. Ku-
 ningas palus vangistatute lahtilaskmist ja vara tagasiandmist,
 millest osa - kahurid, kuningale kuuluvad, mis ta laevale karts-

1) SRüst- ürik 9. mai 1572.

2) Успеневъ, lk. 79-81.

miseks andnud—Poola mereeröövrite vastu. Samasulisele kirjja saatis Frederik II tsaarile veel 3. aug. 1572.¹⁾ järgmiselaastal 10. sept. kirjutatud Frederik II kirjast kuuleme, et ta oma kaptenilt, Peeter Adrianilt, teada saanud, et laev Markus Hessele tagasi antud. Suis palus Frederik II tsaari, et ta ka Andres Hesse varamduse tagasi annaks ja Vene vangis olevale Taani alama- le viga ei teeks, mis soodustaks läbiräämist Taani ja Vene vahel ja ühenduse pidamist Nõrvaga, mida teised kuningad katkestada püüdvat.²⁾

Kas sün ühikute sike era huvidega või üldisema rüüde- vahelise vaenuga tegemist oli, on lahtine. Võib olla, et Taani- Vene vahetund kol ajal nü ebamäärane, et nende alamad omavahelist rahu ei pidanud.

1572. a. leidsid Eesti alal jällegi mõned suuremad rüüste- retked aset. Sama aasta sügisel tungisid Rootsi väeosad jär- gen ühiküllil juhatusel Taani aladele Saaremaal, kavatsusega Kuressaart vallutada, mis küll ei õnnestunud. Saaremaal või- deti kol korral ainult Kehelkonna ümbrus, mis leppe kaude jälle tagasi anti.³⁾ Usutavasti vabandati seda operatsiooni Mag- nuse ja tsaari lülduga, mida isegi 1573. a. tehti, kuigi maal

1) Uspõdareb, lk. 81-85.

2) " " " 90.

3) Russor, lk. 96.

vahepeal Magnuselt ära olid võetud.¹⁾ Magnuse sidemed Saaremaaga polnud siiski lõplikult katkenud, ta püüdis seda maad tagasi saada, värbides ne ajutiselt seal jne., mis võõraile Saaremaale tungimiseks võis olla küllaldane ettenähtav.

1572.a. lõpul, detsembris, tuli tsaar isiklikult kahe poja-ga ja suure väega Läärimaale, mille kohta leidub mitmesuguseid teateid. Ühe vene põgeniku järgi olnud tsaaril kaasas 80.000 meest, mõned allikad väidavad, et neid olnud veigi 200.000.²⁾ Need arvud on vist läaldatud, kuigi tsaari isiklikul osariistal vägi palju suurem võis olla, kui harilikult, mida me kuulemegi Paide vallutamise puhul 1. jaan. 1573. Võrgalt kaitsitud linnuse alla toodud tugev vene kahurvägi, mis sin üsna ülekarune olnud. Väimane olevat seni venelaste rogu eluea kohta esimene kindlus, mille nad rünnates võtnud, nende tavaline sõjakuus olnud juhus, reetmine ja kavalus. Rootslased ohmatanud vene väe suurust kuuldes nii, et nad mööda vösa ja kõrvalteid Tallinna püüdnud põgeneda. Venelased küüstatnud ja tapnud, halastades ainult neile vähesele, kes end Magnusel alamaks nimetanud.³⁾ Peale Paide vallutamist jäetud sinna üks kaitsesalk, kuna

1) lk. 76.

2) Fabricius, lk. 479, Flanning, lk. 260, Russow, lk. 96-97.

ülejäanud vägi laiali saadeti. Esa tsaari enda ja kahuritega, mida halvade teede^{tõttu} ja hobuste puudusel mehed vedasid, siirdus Novgorodi, kus ta peatuma jäi. Teede korratuse ja venelaste sõjapidamise väsi tõttu, ei olevat kahurite säajätmist kohaks peetud. Kaks väeosa saadeti uutele sõjakäikudele, üks lõuna poole, kus ta Karksi vallutas, mis Magnusele anti, ning teine, mille suurus 16.000 sõdurile arvatakse, siirdus Läänemaale, kus ta 23. jaan. 1573 Kolovore ligi lüüa sai.¹⁾

Eluõnnestamise tõttu ei hakanud venelased Läänemaal oma kangemaid kare teostama, sest talle sai tol ajal Faube ja Kuse äraandmist j.m. tõttu mõnigi pettumus osaks. Novgorodi siirdunud Magnus pidas seal oma lõbusad pulmad Vene printsessiga²⁾, millest Ivan IV 1. apr. 1573. a. Frederik II teatab, väites, et see sündmus Taani-Vene sõprust veelgi kõvendavat, ning saadab kuningale mälestuseks hobemarika.³⁾ Tsaar oli Magnuse sahtes süüsi umbusklik, ta jättis noorpaari isegi ilma kaasavarata, kartes, et Magnus sellega Vene vastu väge värbata võiks ja siis tuleks venelastel uuesti Lääne-maa oma verega vallustada.⁴⁾

1) Russor, lk. 99.

2) " " " - 100.

3) Успенскы, lk. 85.

4) Уем. во. пощюцкаро IX, lk. 221.

Taanil ja Venel kol korral Eesti alal kokkupõrkeid ei tulnud ning nende suhted arenesid endiselt. 2. juul. 1573 teatas Frederik II tsaarile, et ta soovib püüdnud ja Kuresaarde juul asehaldurina saatnud Taani alama Claus von Ungerni, kindla käsuga kää olla väejuhtide ja bojaaridega, ning rahu ja püüda, nagu Taani ja Vene vahel kokkulepitud, ning palub samasugust käitumist ka tsaari ja ta alamate poolt.¹⁾ Tsaari kirjale 1. apr. 1573, milles teatati Magnuse abiellumist Vene printsessiga, vastas Frederik II hoopis hõhem, alles 22. aug. 1573. a., lõnades tsaari ja soovides Magnusele õnne. Sõbrana mälestuseks, mitte vastutasuks tsaari kingi eest, saatsid ta tsaari teenriga kalle nullatud hõberavina ja käsivad Claus von Ungerni sama teenri õnnelikult Vene piirini saata.²⁾

2. Taani pretensioonide uuesti entseerimine ja vastavate küsimuste korraldamine kuni 1575.

1574. a. enimesel pooltel ei olnud Taani-Vene vahel midagi erilist. 11. jaan. 1574 kirjutas Frederik II Ivan IV. Kõik oli vastuses tsaari varasemaile kirjadele - ühele mis dateeritud 5. sept. 1573 ja kakele mille daatumid pole kindlad,

1) Успенский, стр. 86-87.

2) " " 88-90.

mis saadud käskjalalt Skobeltsõnilt. Kuningas tänas tsaari leppepidamise lubaduse eest ja käsib tsaari asehaldureid kuninga alamatega, kes Saare piiskopkonnas elavad, rahuga läbi ajada, ning teatab et ta tsaari käskjale vabalt Rooma keisri juurde läheb.¹⁾

Mõni aeg hiljem, 2. mail 1574 teatab Frederik II Saare-Lääne piiskopkonna võimude ja elanike palvel tsaarile, et need kohad Eesti alal, mis rootslased taamlastelt võtnud, tulevat Rooma keisrile või tema komisarile anda, kes need uuesti Taani kuningale tagasiandvat. Sellepärast palub ta tsaari, et see ei pahandaks Taani alamaile, kes Eestimaa veel rootslaste võimuses on ning palub neid vägivald ja haaramiste eest kaitssta.²⁾

10. mail 1574 andis Frederik II Venemaale minevale Taani saadikule instruksiooni, mis Eesti ala ei puutunud, vaid ainult Novra piiriküsimusi. Seal tungivad venelased tsaari lubaduste vastu ienagi üle piiri, mida Frederik II peeltata palus.³⁾ Näha on, et Taani ei soovinud endiselt konflikte Venega, sest oma alamaid ei lubanud kuningas kusagil venelaste vastu ebaraisakas olla, ning käikis koristada üht Taani

1) Успенарево, стр. 102 - 104.

2) " " " 105 - 107.

3) " " " 107 - 110.

kaptenid, kes tsaari ja selle saksa tõlki söimanud.¹⁾

Sama aasta mainuus astus Frederic II samme varemmainitud Markus Hesse²⁾ laevalt võetud varanduse tagasiandmiseks. Laev ise oli, nagu me kuulame, varemalt tagasiantud.³⁾ 31. mail 1874 kirjutas Frederic II tsaarile, et ta kuulnud Venemaalt tagasitulevalt Markus Hesse teenrilt, et Narvas võetud varandus antavat venelaste poolt siis tagasi, kui mingisugune kõndus leiduvat, et see Kopenhaageni Bürgermeistrile Markus Hessele kuuluvat. Kuningas teatas siis, et Markus Hesse ei teadnud midagi tüürimehe mereröövimisest, ning viimasele ei kuulunud midagi laevas. Sellepärast palus ta kõik võetud varandus tagasianda, mis võimaldaks venelastega häid suhteid pidada ning laevasõitu Narva jätkata.⁴⁾ Kuuldavasti ei lahenenud see küsimus süski Taani soovi kohaselt, sest Ivan IV teatas 7. (6.) aug. 1874, et Markus Hesse laevalt on varanduse võtnud üks mereröövel Antonia Novizõ, keda selle eest Narvas karistatud. Vastusele lisas tsaar juurde, et laevasõljad olnud ka ise süüdi, kuna nad röövimas käinud.⁵⁾

1) Успенске, стр. 89-102.

2) стр. 72-79.

3) " "

4) Успенске, стр. 110-111.

5) " " 111-113.

Esialade kohta oli Štettini rahus seisukoht võetud, et keiser need kaitsmise kulude eest tagasi saab, kui ordu püüanduse, millest siis osa Taanile antakse, viimase teenete eest maa kaitsmisel ja rahu sobitamisel.¹⁾ Sellega oli Taani pretensioonidele kindel alus antud. Seisukord jäi süski ebamääraseks, sest keiser ei maksnud ettenähtud kulusid ning selle tõttu jäid mõned Taanile lubatud maad Rootsi valdusse. Taanil ei sobinud neid maid vägivaldselt püüda, sest Rootsiiga oli rahu tehtud ja lepet ei läinud keiser, mitte Rootsi. Taani püüdis siis uusi teid leida, kuidas mainitud ala kõige soodsamalt omandada.

Rootsi oli Vene vastu seni peamiselt kaitsesõda pidanud, viimasel ajal hakkas ta enam pealetungile mõtlema. Tallinna loodi uusi sõdi palgasõdureid ja korraldati kohal olevat väge. Rootsi teenistuses olevail palgasõdureil oli palga saamata, mille tõttu nad asusid siis sõdima nõustasid, kui neile kindlustatakse saada olev tasu. Puuduva palga osa katteks anti sõdureile Rootsi kuninga 20.000 taalrile hinnatud hõbe väärtasjad, ning ülejäänud võla, 194.108 taalri, kattens panditi eri leppes 3 Läänemora linnust - Haapsalu, Koluvõre ja Lihula. Linnused anti sõdureile saada oleva palga tagatisena, tingimusel, et nende palga

1) lk. 66.

kuni järgmise suveni välja maksakse. Vastupidisel juhul jäi sõdu-
rele õigus neid ükskõik millisele kristlikule võimule edasi an-
da, väljaõrratud Magnus ja Vene tsaar.¹⁾

Kui need küsimused korraldatud olid, manussid Rootsi väed Rak-
vere alla venelaste vastu. Omavaheliste tülide tõttu ei saavuta-
nud nad seal midagi, ning suvel järgnevil vastaste vahel ainult
rüüsteretked.²⁾ Keegi ei saanud neist vulist kassi, mille tõttu ha-
nati rahu igatsoma. Abi oodati igalt poolt, ka Taani kuningalt,
kes mõned Eestimaa alad omaks pidas, ning loodeti, et ta Venega
rahu sobitab. Taani hakkaski seda oma huvidekohaselt teos-
tama, sest Frederik II lootis innaagi sobival juhul Läänemaaod
omandada ja ei soovitud sellepärast vastava maa laasta-
mist sõjaga. Taani soovis, et Rootsi ja Vene vahel toimuks
kuni Läänemaa taganisaamiseni pikem vaherahu, mis väldiks
laastavad sõjaoperatsioonid. Enters palus Frederik II ja uus
Taani asehaldur Kuresaares, Klaus von Ungern, tsaaril, et ta
rahu põhjal keelaks Vene vägedel Läänemaale tungimast, ning
sama palus Ungern ka Vene väepealikult Besnirilt Paides.³⁾
Peale enda hakkas Taani rahusobitama veel Rootsi ja Vene
vahel. Selleks pöördus Ungern Vene väepealiku poole ning

1) Russow, lk. 99-100, Ödberg, lk. 115-116.

2) " " 101-104.

3) Nottbeck, lk. 82-83.

nei see ei vastanud, siis kirjutas ta 17. okt. 1724 tsaarile. Brav-
tsovasti ei vastanud ka tsaarile, vähemalt ei kuule me mi-
dagi vastusest ja järgmisel aastal rüüstasid venelased negi
Taaniile kuuluvaid Eesti ala. Ühest kirjast on näha, et Un-
gern püüdis Frederick II nimel rahusobitada Vene väeülemate
juures Tartus, Raarveres ja Viljandis. Lõppers olewat venelased lu-
banudki rootslastega rahu teha, mille üle veel rootslased ise
läbi näõnusiid¹⁾ Samaaegselt raelasid rootslased süüri Paide
asehalduri rüüstamiste üle. Sellepärast kutsutiid viis Benin-
sealt ära ning saadetiid ta asemele Obolensky, kes rahu lu-
banud pidada. Lubadusi süüri ei täidetiid ja Rootsi rahu-
sobituse- kirjavahetus lõppes 1725. a. märtsikuus kalllega, et
Vene oma rahululadusi ei täida. On arvamisi et rahu
riikutud tsaari käsul.²⁾ Kuidas viimases suhtes lood oleks, ei
muuda üldist äreja näiku - Taani kavatsused Rootsi ja Vene
vahel rahuvahekoronda luua, ei õnnestunud.

Vene oli asunud tõsiselt Eestimaa vallutamisele, vaata-
mata vahepeal ettetulnud pettumusele. Sama kavatses ette
võtta ka Taani. Nüü hakkasid mainitud võimude suhted
lausa kokkupõrke suunas arenema. Taani pööras oma tähe-

1) Nottbeck, lk. 82-84, 87.

2) " " 88-91.

lepanu Eesti aladele juba Rootsil rahusobitamise ajal. 19. sept. 1574 kinnitas Frederik II Saaremaa küttekonna privileegid, mis endistega võrreldes soodsamad olid, näil. nõutud rasvete aegade tolli vähem maksateenistust - iga 12 adramaa kohta üks sõdur, lubatud Saanimaaga tollivabalt naubelda jne.¹⁾

Ungern püüdis oma väedete järgi Saaremaa puustumatuks huvides mõjutada Ivan IV, et ta Frederik II ja Magnuse lüpsaks, sest viimase pärast olevat vaenulisi sissetunge Saaremaale. Vastava sisuline kiri, mis kirjutatud 1574, esitati taanile 1575.²⁾ Mida Ungern selle ettepanekuga just soovis, pole selge. Võil olla sooviti Magnuse uuesti lähenemist Taanile. Mitmeist teateist paistab, et Magnusel ei puudunud kohalikul maal poolekoid, mida karutada oleks saanud, kui Taanmaid vallutama oleks hakanud. Teisest küljest kütkestavad vaenlased küll sel etteväändel Saaremaad, et see Vene tsaariga lüduolevale Magnusel kuuluvat.

Kui Rootsil puudus parajal ajal palgasõdureile Lääne-maa linnuste lunaraha, leidis Taani paraja juhuse mandrile tagasi asumiseks. Palgasõdurid hakkasid uue vanda järgi

1) SKA - ürik 19. sept. 1574, N. N. Miscell. IX, X lk. 474-477.

2) S. Karuenerü I, lk. 211.

ümber vaatama, kes neile linnuste eest hoiuks saadaoleva pal-
 ga. Kõige enam soovitud sellaks Magnust, kuid et linnuste and-
 mine Magnusele leppes reedatud oli, kaldutud Taani asehaldu-
 ri Ungorni poole.¹⁾ Väidetakse, et see, mis Ungorn Frederik II
 nimel Eesti alade kasuks tegi, olnud süüri Magnuse ohuta-
 mise mõju, kes sellest oma alade säilimist ja laiennemist loot-
 nud.²⁾ Kuidas Magnus süis oma vaheronda Taani riigiga ka-
 vatses korraldada, selle kohta puuduvad teated ja oletused.
 Ungorn asuski paljasõduritega läbi nääkima, mille tulemu-
 sena ta teatud maksukohustise vastu 25. juun. 1575. Haapsa-
 lu, Koluvõre ja Lihula linnuse omandas. Üleandmise tingimusi
 oli ettenähtud ka rahupidamine Venega.³⁾ Rootsi ja Taani
 vahel arutati Läänemaa linnuste küsimust 1. juun. 1575. Root-
 si nõustus linnuseid Taanile kinnustama Stettini rahu tin-
 gimusel, 50. linnuste kaitsmise kulude vastu. Taani lükkas
 küll selle ettepaneku tagasi, kuid linnused jäid süüri tema-
 le,⁴⁾ sest leppe alusel olid need õigustatult edasiandud. Et
 Taani sel puhul ettenähtud tingimusi täidaks, sellens andis
 Ungorn kirjaliku tõenduse.⁵⁾ Nüü omandas Taani jälle ka mandriid.

1) Busse, lk. 86.

2) Kelch, lk. 319.

3) Henning, lk. 263, Kelch, lk. 319, Russow, lk. 106.

4) Schäfer, lk. 203-204, Savastšjorna, lk. 147.

5) Kelch, lk. 319, Russow, lk. 106.

V. Taani - Vene vahenord. Eesti alal 1575 - 1576.

1. Venelaste rüüstetised 1575 ja muud tolleajased sündmused.

Juba enne kui Läänemaa linnused lõplikult Taanile üle anti, kirjutas Saaremaa asehaldur Ungern ja Taani kuninga sekretär Friedrich Gross 22. jaan. 1575. Kaapsalust Ivan IV, et Taani kuningal õnnestunud Rootsi palgasõidureilt osta neile tarumata paljga kindlustuses panditud Läänemaa kolm linnust - Kaapsalu, Kolvere ja Lihula, ühes kõrve Läänemaaga ja Muhusaar, sest sõda-rid olnud aasad ning saanud aru Taani õigusist neile alale. Vastavaid maid püüdnud Poola varem Leedule omandada, kuid see ei läinud nõnda. Tsaar oli selmisel suvel Taani kuningale teatanud, et Läänemaa kindlused, mis Rootsi valduses on, tulevad kelt ära võtta Taanile, siis Vene neid ei puutuvat, nagu Saaremaad. Rootsi oli aga Stettini raha määruste vastu elavõiglaselt need linnused ja Muhusaare pandinud, mis alles nüüd oma õigele omanikule läinud. Kirjasaatjad teatavad sellest ettekirjutuse kohaselt tsaarile, et Taani ei ole Vene vaenlane ning palub viimast mitte tungida mainitud kohtadesse.¹⁾

Venelased kogusid kol ajal Rannvere all väge, ning peale seda.

1) Угепдарев, к. 116-118.

kui poolakad Tallinnat oma kaitse alla olid meelitanud, komsid nad 30. jaan. 1575 ise Tallinna juurde, ning rüüstasid ümbrust, mida lame vähesus soodustas. Vene väe suuruse kohta pole midagi usaldusväärset kuulda.¹⁾

Kuigi väidetakse, et tsaar ja taarlased tol ajal lähenevad ning salanõupidamisel kavatsenud ühiselt Rootsil Tallinna vallutada, tekkis neil omavahel just siis suuri võtamatuid konkurõrkeid. Oli kuulduki, et Taani varitsevat Rootsi maid Eesti maal ja varustuvat nende vastu.²⁾ Tol ajal ei hoolitud eriti sellest, kas rüügid olid rahu- või sõjavähekorras, vaid kõik suhted kohandati nü, kuidas soodsam nüis olevat. Kas Taani ja Vene üldse midagi koos Rootsi vastu ettevõtte kavatsesid, on kahtlane, mis võis olla nü või teisiti. Kuid ka labaduste ja teostamise vahel oli tol ajal suur vahe, millest tõttu on raske midagi oletada, millest otsesed andmed puuduvad.

Kui venelased Tallinna alla jõudnud olid, läksid nad sealt edasi Läänemaale, kus nad Haapsalu ligi Taani mõisameestega võidelnud. Tol korral nimetatakse Vene ja Tatari rüüstealana Taani mail Haapsalu, Koluvere, Lihula ja Vigala ümbrust Läänemaa mandril ja enamimku suuremaid saarist-Soovare-

1) Russos, lk. 106-107, Renner, lk. 371.

2) Tavastherna, lk. 146.

maad, Hiia, Muku, Võrmei ja Noarootsi suurt. Ainult Kuresaare ümbrus tunnustatud Taanile, ning jäetud puudumata. Sel retkel röövitud eriti inimesi ja hobuseid, kuid härgadest ja lehmadest ei olevat hoolitud, sest neid oli raskem kaasa võtta. Saaremaa rüüstamisest lahkudes läksid venelased Pärnu ja Lõuna poole, kus neil uusi kokkupõrkeid tekkis.¹⁾

Mainitud sündmuste tõttu tekkis taanlaste ja venelaste vahel sage kirjavahetus ja palju sekeldusi. 15. märts. 1575 on säilinud Saare asehalduri ja Fr. Grossi kirjad Paide väeülemale võrst Mihail Vassiljevitš Obolenskylo ja Viljandi väeülemale. Seal kirjutatakse, et Vene sõdurid olla kihjuti lubaduste vastu Lääne- ja Saaremaal röövinud, põletanud, tapnud ja kuningas alamaid vangid võinud. Samuti andvat Vene asehaldurid Korbe talupoegadele vabaduskirju, kuigi nad teadma peaks, et Korbe ja teised kohad pooltaraale ei kuulu, vaid Taanile. Taani vägi olevat küll piiril noos ja võiks Vene rüüstavale väele kallale tungida, kuid nad ei tahtvat veel rahus rikkuda. Kui see aeg möödapääsmatus muutub, olevat Vene asehaldurite süü. Kui venelased rahus soovivat pidada, teatagu sellest reedeni, saatus läbiräärima ühe või kolm bojaari, kes võivat tulla Vigalasse või Velisessse, kuhu neile meeldivat. Süssi

1) Russow, lk. 107.

nad tulla soovivat, antavat neile Taani poolt turve. Ungern
olevat palju kirjaväijaid saatnud tsaari ja vene asehalduri juurde,
kuid üheski neist ei olewat tagasi tulnud. Kirjasaatjad paluvad, et seda
kes nüüd saadetakse samuti kinni ei peetaks, millest head ei tulevat
ning lastagu ka need sanslased ja mitlesanlased vabaks, kes Saare-
ja Lääne maalt röövitud. Vastutavaks andvat Taani ka vene van-
gid vabaks. Kui valitsejad rahu pooldavad, saavad nad veel oma-
vahel saadikud seda läbirääkimata.¹⁾

Kahe päeva pärast vastaski Viljandi väejuht Vassili Feo-
dorovit Vorontsev Ungernile. Ta ei nõustu viimase süüdistustega,
väites, et rüüstatud oli Rootsi maid, kes ristisüudlemist rinnunud,
pärast Rannveret, Tallimat, Haapsalut, Koluveret ja Lihulat ning
läinud rüüstama tsaarile kuuluvat Põltsamaad, Viljandit ja Härk-
sil. Neid abistanud sanlased Pärnust ja mujalt Lääne maalt. Selle-
pärast oleus taanlaste tsaari omale tungimine ülenohtune. Vene
väejuht saatnud kirja kohe tsaarile edasi ja lubab vastusest
sama ruttu teatada, kui see kohale jõuab, ning loodab, et Un-
gern valitsejate vahelist rahu saab.²⁾

Tsaarile aga ei meeldinud Taani üritused Eestimaaal. 7 apr. 1575
kirjutas ta Moskvas Frederick II. Ühe oma väejuhi loenduse järgi

1) Успенских, кн. 118-120.

2) " " 120-121.

kuulnud tsaar, et Frederik II käskinud Ungernil, Fr. Grossil, Georg
 von Vittinghoffil ja Johan Wulffil oma valdusse võtta Haaps-
 alu, Koluvõre ja Lihula linnuse, mis eelnenud aastal Rootsi
 kuninga poolt ta raskustele panditud. Tsaar mõistas, et Taani
 kuningas tema vaenlastega leppe tegi, sest 13 aastat eest lubanud
 ta rootslasi mitte aidata, ei rahaga ega inimestega, kuid nüüd
 selle lubaduse murdnud. Rootsi võtnud mainitud kindlused kohe jään-
 misel aastal, peale Taani ja Vene leppe tegemist ja pidanud neid
 senini oma käes. Muuseas andnud Frederik II Magnusele ta Hol-
 steini osa eest Saare- ja Läänemaa, Kuressaare, Maasilinna, Haaps-
 alu, Koluvõre, Lihula ja Tallinna ühes piiskopkonnaga ning luba-
 nud allkirjaga lõendades neid maid kõikide vaenlaste eest kaalsta,
 kuid pole seda Vene-Rootsi sõja ajal teinud, vaid Taani sõdurid tee-
 rinud neigi Johan III väes. Taani kuningas toimivat alati tsaari
 vastu nii, ega täitvat oma lubadusi Magnuse suhtes. Kui läinud
 talvel tsaar oma sõjaväe Haapsalusse, Koluvõresse, Tallinnasse
 ja Pärnisesse saatnud, ei olevat Taani mitte teda aidanud, vaid
 ta vastast. Lõppuks lubas tsaar kuningale selle raha koruda, mis
 ta saklastele Haapsalu, Tallinna, Koluvõre, Lihula ja Pärnise
 eest maksnud, kui ta need kohad, nagu ta lubanud, Magnusele an-
 nab. Kuningas peaks Magnusega sõber olema, sest see olevat just kui

Isaari enda poeg. Ta ärge aidaku Rootsi ega mingu nimetatud kohtadele. Kindlusest, mis Rootsi omad olid, võtnud venelased ja Taani kuninga alamad vangid, kellest ta ühe käesoleva kirja väljaga tagumisaastvat, lubades ka teised vabastada, kui kuningas sellest kirjutab.¹⁾

Tsaaril pidi siis juba Taani asehäalduri ja Figuossi kiri käes olema, mis Pene väejuht edasi lubas saada, kuid ta ei vastanud sellele otseselt, vaid püüdis nähtavasti igati venelaste küüslamist vabendada ja õigustada.

Tol ajal leidub Isaari kavatsust veel teateid Jürgeni Üsküll²⁾ kirjas Ungernile 9. apr. 1575, mis ühes Ungerni kirjaga 2. maist 1575 Taani kuningale edasi saadeti.

1) Uspenski, lk. 121-124.

2) Üsküllid olid tähtis aadliuguvõim, kes ümbruse sõdivate riikide maa-vallutamispoliitikas suurt osa etendand. Üldmaljete järgi pooldasid nad neid, kellest enam kasu loota oli, välja arvatud Vene Sektõttu oli nende üleminek ja suundumus kõrgus. Põhja-Eestis näeme me neid osalistena paljusid suursündmusis. Nende meelsuse illustreerimiseks olgu näst, et vastselüna kantsija Jürgeni Üskülli kohta väidetakse, et too Läävimaal oli igal võimu pooldaja olnud. (Larsius, lk. 62), ja Jürgeni Üsküll kes 1564. a. Rootsielt vigula saanud, olnud väliselt Taani, tegelikult Rootsi pooldaja, värbanud viimasele väge jne. (Hansen, lk. 110-111). Nende idandavahetus-Poola, Rootsi ja Taani suhtes, kuuleme paljudest andmetest. (Larsius, lk. 48-50, 64-65, 75-76, 78, 83, 87-92, 95-96, 123-126, 141-144, 154-155).

Üksküll kuulnud oma võimalt tulnud teenrilt Morttenilt, et
 tsaar saatsid Norra kaudu kaks bjaari Taani kuninga juurde.
 Need ei tahtvat midagi kuulda sõjast kuninga ja tsaari vahel ning
 tsaar olevat oma vüel keelanud Taani mail röövida. Haapsalu
 juures vangivõetud inimesed olevat elus ja tsaari juurde saade-
 tud. Käsnjalgude kohta saadud teada, et kütt kes Lihulast
 Ungorni poolt saadetakse, istuvat Tartus kinni. Franz von Ume
 olevat Novgorodis kinni peetud, kuid kiri oli edasi saadetakse.
 Löppers palus üksküll Morttenile Taani mail turvet, mis näibki ole-
 vat kirjutamuse sht.¹⁾

Taani ja vene vahel näivad ka Norra päivil võrumised ik-
 ka edasi kestvat, sest Frederik II saatis arvatavasti Eysenbergi
 tsaarile ta labadusi, seal raha pidada, meelapülatama, millest
 on säilinud 12. apr. 1575 antud instruksioon.²⁾ Sama saatkond
 Eysenbergi juhatusel aruski teele 11. mail 1575. Selle ülesandeks oli
 ka muude küsimuste arutamine. Saatkond võeti tsaari poolt vastu
 7. juul. 1575, kes nurises, et Taani arutavat Rootsi venelaste vastu
 ja soovis, et Frederik II Magnusele ta emdised maad tagasi
 annaks. Kuna Eysenbergil nende küsimuste kättemaksu võlitud
 puudusid, ei jõutud selles mingisugusele kokkuleppele. Üheks saat-

1) M. ep. d. 16, lk. 124-125.

2) " " " 125-128.

konna ülesandeks oli Vene ja Rootsi rahu sobitamine, ent venelased ei nõustunud selle vahetulelusega. Saadikud kaebasid veel päri rikumise üle venelaste poolt. Nähtavasti saatkonna volituste puudumine ja tsaarile vastuvõetamatud ettepanekud mõjutasid, et saatkond midagi ei saavutanud. Eysenbergile ringitud küll lohkumise puhul nii kalleid soobli nahku, et ta alul neid kuningale saadetavaks pidanud, kuid see ei muutnud läbirääkimiste sisulist külge. 21. aug. 1575 oli Eysenberg Koppenhaagenis laagasi.¹⁾

Õieti võib alla saatkonna tulemusi nuujunuks pidada, sest tal korral ei täidunud üheski Taani soov. Tal ei õnnestunud Vene-Rootsi rahu kasuks midagi teha, mis teda oma maade julgeoleku tõttu huvitas ja Magnuse endiste maade taigariikimiseega näitarsaari, et ta ühestki Väna-Lüümaa vastu loobuda ei kavatses, mille väljutamine või muul viisil omandamine ta ammu aegne igatsus oli. Sellepärast ei võtnud tsaar ühtki rahu ettepanekut Rootsi Eesti alade suhtes vastu ja võimalik on, mida väidetakse, et tema käsul rikutigi hiljutine rahulubadus.²⁾

1. juunil 1575 kirjutas Frederik II Ivan II vastuse Läänemaa linnuste suhtes. Ta tuletas meelde neid kahtlusi, mis nende kindlaste väed tsaarile teinud, kui need veel Rootsi käes olid ja tsaari

1) Дипломат.-Тракт. восток, лк. 648, 651-652, Т. Календик II, лк. 211. Et tsaar

2) лк. 81.

[Norra aajus ei vastanud, olid ringitud rõõmusest Pärnu vitsu üle. Угос. Собр., лк. 169-184.

mainitud nõrkade vaenlaseks muutnud, vaatamata sellele, et need riisitudleemisel rahuleppesse arvatud. Linnuseid ei olewat Taanile antud, nagu Stettini rahus otsustati, kuid kuningas ei soovinud neid kauem oodata ning püüdis ära hoida kahju mida sealolevad Rootsi väed tsaarile teevad ja omandas sellepärast rüu kindlusi tsaari eest, lootes ka ülejäänud linnused saada. Venega palub kuningas sõbralikke vahetunde säilitada.¹⁾

Selgusetud olud põgustasid tsaari Taanimaaale saatkonda lähendamaks. 7. juun. 1575 jõudsid mainitud saadikud Kuressaarde, kus nad läbisõidul peatusid. Seal tehtud nende vastuvõtu puhul nü suured rõõmutuled, et need põletanud pool linna paremate majadega, mis venelastele väga meeldinud, kuid millest rahvas tulevat õnnetust ennustanud.²⁾ See saatkond uuendas viist jälle rahulebadusi, mis oli üsna harilik Taani ja Vene vahel, sest järgmise aasta venelaste rüüstamise puhul väideti, et nad kinnitanud rahu ka tuleks.³⁾

Kõike kui Vene läbisõitvad saadikud Kuressaarde jõudsid, kirjutas Taani asehaldur Ungern veel samal päeval Frederik II, mis näitab, et väliselt sõbraliku vastuvõtu laaga pääs tavallise

1) Угеп Сареке, кн. 132 - 133.

2) Руссов, кн. 108.

3) кн. 120.

umbuse venelaste vastu. Mainitud saadikuid olud kolm - üks Vene
 bojaar oma tõlgi Magno Pauloga, kes enmast Rooma keisri kärsjalaks
 nimetatud ja eelmisel talvel Lihula all vangistatud Taani paruna-
 puhaja. Ungern saatavad kõik kolm kuninga juurde. Bojaarid
 olevat seal tsaarilt antud ülesanded täista ning parunapuhajaga
 saatavad ta ne näesoleva kirja ja suulised teated ning palub ta en-
 ne jutule võtta kui bojaari, sest siis kuulvat kuningas milliste kav-
 late võtetega tsaar kogu Lääne-maad oma üürvanni iirde alla püü-
 vat meelitada. Tsaari kindlustamine Läänemerele oleks suureks ohuks
 ümbruskonna valitsejatele ja kogu kristlasele. Praegu olevat tsaari
 jõud väiksem kui kunagi varem, ning oleks soodne kasuda talle Taa-
 ni kaitse all olevate ja Poola püümaade rüüstamise eest. Läänud
 aastal rüüstatud ka Magnuse sõdurid nagu venelased tule ja
 möögaga Läänemaad ning püüdnud Pärnut, Rüat ja Poola
 üledüüna värsi-rüki vallutada, mida hertsogi halvad nõuand-
 jad ohutanud, kuid nad astud seal Poola vägede poole. Üldse
 olevat viimasel Läänemaal kungimisel tapetud ja vangistatud 6000
 7 tuhat sakslast ja mittesakslast. Rootsi ja Vene rahul ei maks-
 vat uskuda, sest tsaar püüvat rootslasi ainult näkku taga-
 sihoida kuri ta ne tatarlastest vabanet. ¹⁾

1) Uspõdareb 7, lk. 133 - 136.

Rootsi suhtes paistis nüll lugu nü olevat, nagu Ungern väis-
 tis, sest Siari jõe rahu, millesse Rootsi ka Eestimaa soovis võtta,
 oli tsaari kava järgi ainult Soome kohta kehtiv 1575-1577, kuna
 Läävimaast tol puhul tähendati et see olevat tsaari vamaa ning
 ta soovivat seal ka kõiki Rootsil kuuluvaid maid. "Vastava
 rahu ostarve oligi see, et saada vabad käed Eestimaa
 vastu.

Frederik II soovis kõigile kahtlustanule vaatamata tsaariga
 rahu-vahekorrald säilitada, ega arvestanud Ungerni väiteid, et
 tsaari väed nüüd nõrgemad olevat, kui kunagi varem, mis teeks
 sobivaks neile tehtud ülerohut kasuda. 28. juun. 1575 kirjutas
 kuningas oma kavast tsaarile. Ta saanud viimase kirja, 6.
 apr., alles kuue päeva eest. Tsaar kaebavat selles et Taani
 aidanud leppe vastu, mis Venega sõlmutud, rootslasi sõdu-
 ritega ja muul viisil, mida Frederik II nende inimeste lai-
 mujutuks peab, kes soovivad Taani-Vene sõprust rikendada.
 Nende leppe järgi ei pidanud kumbki teist ta vaenlas-
 te vastu astama ning sellepärast polevat Frederik II Venet
 rootslaste vastu abistanud ega ise venelastelt abi palunud.
 Ka ei olevat ta rootslasi oma kürgi sõdareid värbata luba-

1) Uj. suukohk, lk. 3, 9-12.

need. Mitmed süüdistavad kuningat, et ta sõprusost Azaari vastu
 ei olewat seni Norwaga kauplemist seganud. Samuti ostnud ta Lää-
 nemaa kindlused suure summa eest, et need Azaarile kahju ei
 teeks. Läänemaa ja sealsed kolm kindlust kuuluvad ka leppe
 järgi kuningale. Kui keegi kuninga alamast rahu rikkunud,
 siis süüdistatud see ilma kuninga teadmata, mida järgi uuvistavat
 Ungerni ja keisi kohalikke väejuhte kästul Venega sõprusel elada.
 Kuningas tänab Azaari, et ta soovi korral 9 vangi vabastoida
 lubas ning palub ka need paljud, kes Läänemaalts ühes naise
 ja lastega vüidud, tagasi saata. Magnuse maade tagasi-soovi-
 mise suhtes tähendatakse, et ta kaotanud need oma süü
 läbi, kuid nüüd arvestatakse Stettini rahu. Ristitudle mine
 toimunud Azaari ja kuninga, mille kuninga ja Magnu-
 se vahel, et viimasega eriti arvestama peaks. Magnus ässi-
 toinud venelasi Läänemaalts tungima, et ta Frederik II
 oma lubaduste mitte-täitmises süüdistavat, ei olewat temast
 mingisugune ime. Azaari palatakse igasuguste kuuludeste
 ja ässidustega arvestamata jätta, ning rahu pidada.¹⁾

Kuidas Azaar tegelikult Frederik II soovidele vastutuli;
 näitavad järgmised sündmused.

1) Успенскы, стр. 137-142.

1575. a. suvel koguti Vene väed Rakveresse. Tallinna kaitses kol korral venelaste poolt püramist, ent nad siirdusid Pärnu alla. Süüsed sündmused kujunesid Taani-Vene vahelkorrale tähtsaks. Pärnu langemisel sellood õhtusid veel enam nende riikide omavahelist vaenu. Taani asehaldur Ungern oli enne linna püramist selle enda soovil Pärnat kaitses ja Taani ülemvalitsuse alla võtta lubanud, mis kõige otsesemalt Vene vastu oli sihtitud. Kuid Ungern teiste põhjuste tõttu¹⁾ oma lubadust täita ei saanud, näitas ta mida kavatses. Taani oli lõppes ometi võinud Venega sõdima.

Kui Ungern riiklikult Pärnat kaitses, minna ei saanud, püüdis ta vähemalt Taani kohalikke maad diplomaatiliselt sõja eest hoida. Pärnu oli ühes selgest Taani aluse tungimisel, ning sellepärast on arusaadav, et Ungern ta saatusest huvitatud oli. 5. juul. 1575 teatas ta Pärnu all olevale Vene väepealikule vürst Jürgenile, et Taani ja Taani kuninga leppe järgi kuuluvad väemale kogu Läänemaa, Haapsalu, Kolivere ja Lihula linnusega, ja juurdekuuluvad sadamatega Koonga Aadru ja Korbega ning Väina Pärnuga ühes teiste linnidega ja maadega ning ka mõisadega kuni Pärnu jõgedeni, sealst edasi

1) Russow, lk. 108.

Rootsi kuninga sugulane Saksi hertsog Magnus, oli pruudi kaasavara tagastisena kuningalt Maasilinna saanud ja arvas selle juurde ka Muku saare, mida Ungern pidas Kuresaare alla kuuluvaks. Taani kuninga nõusolekul

vana piiri mööda kuni Keila kiriku ja mõisa juures oleva jõeni,
 Saaremaaga ning teiste saarekestega, millest palju Rootsi valdu-
 ses oli, kuid nüüd jälle tagasi võetud on. Ungernile oli tehtud
 ülesandeks Haapsalu, Kolivere ja Lihula linnuse väljastu kuld-
 seesolevale väele tõuda ning need Taani kuninga nimel oman-
 dada, ühes maade ja mõisadega. Venelased püüavad tsaarika-
 sul Pärnut ja raskitsevad Läänemaale tungida, mida neil Pär-
 nu jõgedeni teha ei sobivat, sest see olewat kokkulepitud rahu
 vastu. Ungern palub oma meestele turvet, et nad venelaste
 piiri nähtaks, et lihtsõdurid seda teadmatuses ei rüüaks ja
 palub ka kinnipeetud Taani käsijalad vabaks lasta, kes
 leppekohaselt taxistamata liikuda võivad.¹⁾ Pärnu pürami-
 se ajal tegid hertsog Magnuse väed Eesti alal Helme ja Härgmäe
 võituga paar vallutust. 9 juul. 1575 langes ka Pärnu pürajate
 kätte, linn oli selleks lüpselt kindlustamata, et vastu pidada.²⁾

Taanlaste olukord muutus nüüd veel mitmel muul põhjusel
 ohtlikuks, sest korta oli uute sõdade puhkemist, vähe malt näis
 see vältimatu venelaste Läänemaale ja teisele Taani alule

oli Muhemaal juba varem maid läänistatud (üriku koopja 8PüA-18.
 juul. 1566, sama regist. Osten-Sacken III). Nüüd tekkis selle saare pürajate
 tüli, mis Magnuse lahinguga lõppes, mille järelle Taani veel sama aas-
 ta sügisel ka Maanlinna omandas.

1) Успенскы, кн. 143-144.

2) Руссов, кн. 108-110.

tungimise puhul. Ent sõda ei soovinud Läänemaa linnuste ülesandjad palgasõdurid ja vastavast leppes oli ette nähtud, et Taani vonega ei sõdiks. Juba eelnenud rüüstämiste ja sisetungimiste tõttu olid rahurüütelised pettunud. Palgasõdurite tänu saamise lootused nurjuvad samuti, sest Taani rehkendas sõduritele nii kallid elamiskulud, et kol rahvas peaaegu midagi loota ei tulnud, mida aga sõdurid just soovisid, sest elamiskulud olid neil varasemalt üldse teadmata olnud. Selles olukorras hakkasid nad linnuste Taanile andmist kahetsema¹⁾ ning taanlaste korvukohtu-
püüet lootsid end varsti kätte. Palgasõdureid ei sidunud isandaga muu, kui teenistus, ning viimast vahelõhki sel põhjusel kergesti, mis toimus ka mainitud palgasõdurite juures.

12. juul. 1575, kui seisukord Pärnu langemise järele eriti ärev oli, kuulsid taanlased Andreas Friedrichi kaudu taaniväe liikumiskavatsust. Sama aasta juuni kuus olnud voneväe ülem Juri Põlkamaal Magnuse juures, kus ta viimasele teatas eelseisvast sõjakäigust väe ja suurtüüsidega Pärnu, mille vallutamise järele Tallinna alla kästus minna ja sinna jääda kuni suure paustuni. Tarbekorral lubatud sinna veel väge ja suurtüüke saata. Väitele, et ta Tallinna alla

1) Russow, l. 108.

Läänemaa kaudu läheb, ja Taani maad rüüstab, vastanud väeülem, et ta seda ei tegevat, vaid teist teed minevat ning kuninga alu ei puutuvat. Tsaar öelnud küll viimase saatkonna puhul Kristian Schrepfferile, et Haapsalu olevat merilinn ning too karatsevat selle Magnusega ümber vahetada? Viimane väide nästab, et tsaar Haapsalut ja tõenäoliselt ka teisi Magnuse endiseid maid ikka temale kuuluvaks pidas ja ise omandada soovis, milleks too ainult soodsat juhust ootas.

Venelased hakkasidki Taanile alluvaile maile tungima, kohe peale Pärnu vallutamist, mida me kuuleme Ungerni kirjust vene väeülemale väest Nikita Romanovitš Jurevile. Kas Ungernis teatas midagi lüüaldas, või vastas kirjuti täiel määral tööle, ei saa katkendlike andmete tõttu selgitada. Poolteist nädalat peale Pärnu langemist 18. juul. 1575 tähtitas Ungern Jurevile oma viimast kirja meelde, kus olid märgitud Taani kuninga maade piivid Eesti alal. Ta lootnud ka kärsjalaga vene vastust, et see kuninga maid ei rüüsta, kuid kärsjalg peetiid sinni nagu rareralt, ning vene väed liikunud kalupoeyi tap- pes ja vangid viies läbi Läänemaa vana-Pärnusse, Kudruse, Tõsta- maale, Paadremaale ja sealt randa mööda edasi Varblasse,

1) Успенскы, стр. 148-149.

Tombasse ja Viitsu, kuni Lihula kindluseni, suundudes siis Koovasse, Korbese, Kolaveresse, Vigalasse, Velisse, Valku, kuni Mõõjamaa kirikuni, millised kohad kõik Taani kuningale kuuluvad. Teated, et Vigala, Velise jt. mõisad Pärnu jõegi olid, ei olevat tsi, sest kõik need Läänemaa pool Pärnu jõgerid on, alluvad Taanile, ning nü olevat see ra leppesse võetud. Et tulevasi rahurikkumisi ära hoida, soovib Ungern endale või oma saadikutele vana-Pärnu päevile tüvet, et seal nende küsimuste üle läbi käänida.¹⁾

Taani asuhaldaus Ungern ei lootnud süski Venega ainult leppe teel läbi saada. 21. juul. 1575 palus ta Vene hädaohu kartuses Frederik II, et ta Taani maid nürest paremini kindlustaks.²⁾ järgmisel päeval kirjutasid Taani kuningale Axel Weffertth, Ungern, Otto Urxüll ja Fr. Gross, et kohal oli kõik väga halvas seisus korras-venelane võtnud Pärnu, uus vaenlane omandanud Maanlinna.³⁾ Pärnust lahkunud osa elanikke, need kes jäänud pidavat aasta jooksul uuele vandale alistuma. Kolm suuremat suurtükki saadetud koke tsaarri juurde ja Vene väepealik läinud Pärnust Rügen. Kui tsaar Tallinna vallutavat, siis tulevat end Balti merel enam kindlustada. Arvatavasti rannaäärseid kohti

1) Уг. р. д. арх. №. 152-153.

2) " " 153-154.

3) №. 96-97.

ta Magnusele ei andvat. Sõjas Poolaga võtnud tsaar Pärnu, süs
 mitmed lossid ja maarakad Läänemaal - Koonga, Audru ja Tõs-
 toomaa ümbruse, kogu Kõrbe losside ja mõisadega, Vigala, Velise, Pää-
 dremaa, Varbla, Tambla, Virtsu jt. Kõik peale Pärnu
 kuulunud Taani kuningale, ning olevat kartet, et venelased vallutatud
 kohad endale jätavad. Audrus, Koongas ja Kõrbes olebat juba
 talupoegi kästut venelaste sõnakuulelik olla. Et oma maid hoi-
 da, saatra Frederik II veel samal suvel saatkond tsaari juur-
 de, ehk kaitsku neid heisel teel. Kui tsaar ja ta aschaldurid
 kuninga kirjavüjaid takistavad ja kuningas aastoi jooksaol ra-
 huldavat vastust ei saa, olevat kohal raske rahu pidada. Ühe
 Pärnu kodaniku teatel läinud vürst Juri vägedega ja suu-
 tükidega Viljandisse, kust ta isiklikult tsaari juurde pida-
 vat sõitma, et edaspidiseid käske vastu võtta.

Saksi hertsog Magnus olevat Maasilinnas Ungerniga haavavalt
 käidelnud, oma väele Muhumaa pantinud, väinad sulgenud jne.
 Tõenäoliselt ta segab ka meresõitu Pärnusse, mis võivat vone Maasi-
 linna kallale kutsuda. Linnade? (linnuste) väljastu liichtaega
 ei olevat konda läinud pikendada, millest Neffert ja Ükküll
 välimata aru andvat. Läänemaa kindluste kaitsmiseks palustakse
 väge ja varustust. Viimaseid soovib kordab Ungern veel samal

päeval isiklikult Frederik II kirjutatud kirjas.¹⁾

23. juul. oli Ungern omandanud Vene väeülema kirja, milles kirja saatja Zujjev palus, et taanlased maal ega veel ei teinud Vene poolt võetud Pärnu piiridesse. Tema omalt poolt keelvat ka tsaari vägenid Taani maale - Lihulasse ja Koluveresse minna, ning palub Taani saadikud 25. juul. Rõivivere küllasse saata, kus nad vene bojaaridega, Daniel grigorjevici Kossowskiiga ja Trotsjak Dmitrievitšubatoga, Taani-Vene piiri määraks. Ungern vastas sellele kohe järgmisel päeval. Vabandas, et ta kirja hilise kätte saamise tõttu ei saanud õigel ajal saadikuid kohale saata, kuid nüüd saadetakse hädas inimesed - Jüngen Vitinghoffi, Reinholdt Jöye, Heinrich Fovensbeeri ja sekretär Tiburt Medellmani Lihulasse, 28. juul., kust nad vene teate peale kohe Rõivveresse sõidavad. Ta palub Taani saadikuile turvet ning annab selle neile venelastele, kes Lihulasse kuninga meeste järgi tulevad.²⁾

Vahemaal tekkisid mitmete isikute vahel kirjavahetused, mis jätkati ka vana. Järgmisena on säilinud Toom II kiri Frederik II 26. juul. 1575. Tsaar mainib selles Eysenbergi saatkonda, kellele vastanud Vene duuma inimesed ja kaht kuningas kirja, mis saadetud käskjalga Marteniga. Üks neist käsitletud

1) Успенский, стр. 155-163.

2) " " " 163-165.

Rootsi-Vene suhteid, teine teatanud Läänemaa linnuste Taanile võtmist. Tsaar ja Rootsi olevat vaenlased ning Taanil kui Vene sõbral ei sobivat neid lepitada. Ka Läänemaa ja linnuste omale päädmisega toimivat kuningas leppe vastu ja tekitavat vaenu. Leppeks olevat Saare-Lääne, Koluvore, Lihula, Haapsalu ja Pärise kuningale kojutatud, kohustisega, et ta neid kohti kindlasti kaitses, ning Rootsit ei anda rahaga ega muul viisil. Kuid kui Tsaar viimasega oma püüsmata, Lääne, vabastamiseks sõdis, andnud Taani kuningas Rootstile linnused, mis olnud leppe vastu. See sündinud peale seda, kui Taani ja Vene 13 aastat tagasi oma vahetõrva juba korraldanud olid. Mainitud kohad püüdnud peaaegu kogu aja Rootsi käes. Läänud talvel Rootsi-Vene sõja ajal manunud Taani kuningas Läänemaa linnused rootslastele, palga, ja ta mehed viidelnud ühes rootslastega Vene vastu. Sii kui Tsaari väed läinud Tallinna ja Läänemaaale, võtnud Taani kuninga mehed linnused ja hakanud rootslasi kaitsma. Ühe vangi võetud Taani alama saatnud Tsaar saadik Danieliga kuningajuurde. Tsaar soovib, et kuningas talle Haapsalu annaks ning Magnusele Lihula, Koluvore ja Pärise. Vende eest välja makstud raha olevat ta nõus kuningale kosuma. Frederick ü peaks Tsaariga nüüd suurem sõber olema, sest ta tegi Magnuse

kuningas ja oma venna tütre meheks.¹⁾

Taanri aschalduri Ungerni ja teiste kohalike elanike kaebetele ja hädaldamisele, vene sissetungi kartuses, saatis Frederik II 8. aug. 1575 brööstkirja, milles ta loodab jumala armule, kuid lubab ka vajalise varustuse anda, kui seda tarvis läheb. Ta hindab Ungerni õiget hoolt kohalike maa suhtes ning palub teda, kui olude paremat tundjast, mitte maalt lahkuda, selleks et saatkonnaga Taanimaaale minna, vaid ta võivad oma era- ja kuninga asjad suuliseelt oma kälimehele üsaldada.²⁾

Peale selle vastas Frederik II tsaarile 10. sept. 1575. Muuseas väitis ta tsaari etteheidete suhtes, et taanlased ei olewat Läänemaa linnuseid vabalt Rootstile andnud, vaid need võetud. Tagasi ostnud ta linnused tsaari soovil. Rootslasi aidata ja nende teenistusse astuda polewat Frederik II oma alamaid lubanud, ega teadvat ka sellist midagi. Tsaarile ja Magnusele neid maid anda, mida tsaar soovivat,³⁾ olevat leppe vastu. Kuningas palub ka neid Läänemaa osi, mis Poola Pärnuga ühendanud ja nüüd venele läinud, tagasi anda.⁴⁾

Umbes samas toonis jätkus taanlaste ja venelaste kirja- vahetus ja asjaajamine veel tulevikuski.

1) Успенскъ, к. 165-168.

2) " " 168.

3) Хаапсалу, Колувере, Шхула, Радисл, к. 113.

4) Успенскъ, к. 186-192.

19. sept. 1875 saatis Ungern järeleanduse küniga Frederik II, milles ta kaebas halbade olude üle. Venelased omandanud Läänemaa kaitzamad kohad - Vana Pärnu, Korbe, Koonga, Andru, Tõlismaa ja Paadremaa, Varbla, Viitsu ja Tambla mõisad ja teisest küljest võetud, kaarega Vigalase ja Velisse, mõisad Vädga, Nõlve(?) Kastil(?), Kastna jt.,¹⁾ mis Pärnu alla kuulunud. Nü jäänud Taani maade pür ainult ühe müli kaugusele Lihulast ja Kolaverest. Ka need mõisad olevat Venele võetud, mis enne Poola käes olid. Ungern olevat mitu korda Pärnusse Vene väejuhtile kirjutanud, et too lepeb peaks, kuid ei saavutanud midagi. Väejuht ajanud Taani saadikud alati pitse ja söimuga ära ning ähwardanud neid nuudiga. Nüüd ei minevat enam ükski mitte sakslane Pärnu ja ka kõik sakslased peetavat seal kinni. Nüst kes Venemaale saadetud, tulnud ainult Franz von Unna Ungari. Nagu räägitakse, võtnud Vene väejuht veel lahuti vangid turvega saistva Vigala ja Kaarna.²⁾ Loona mõisa jõrgon Ürculli kogu tema omastega, Johann Brukali õues riputatud väravaile talupoeg, teisel raiutud Paadremaal käed ja jalad ära, mille tagajärjel ta surinud. Lihulale lähimas külas olevat tapetud ja vangiviidud kokku 40 talupoega, noori ja vanu. Üldse püüdnud vene-

1) Nõlve, Kaaki, Kastna.

2) Kauniver, Klausholm (Saaremaal)

lased inimesi nuudiga alistuma sundida. Nende vaeste kaitses
 saatnud Ungern osa kätte Varblasse, kus neist 13 venelaste kätte
 vangis sattunud. Elanikud paluvad Ungerni, neid sündmuse
 kuningale teatada ja teda, kui võimalik veel enne talve tule-
 kut, saadikud Venemaale saata, kes seal rahuleppe pidamist mee-
 de tulelõps ja selle lõistmist sooviks. Ungern paneb Frederik II süda-
 mele, et ta end vangidele, kes talvel ja peale Pärnu võit-
 mist viidud, õige kuningana näitaks. Briti kumardus olevat Haap-
 salu all vangistatud sõlgi Pauli kaotus, kes hästi vene keelt oska-
 nud ja kuninga teenistuseks kõlbuline olnud. Praegu kasutata-
 vat teda tsaari juures.

Läänemaa kindluste varustamise (lubatud või saavutatud?)
 eest, mosna, suurtükivägede ja meestega, läinab Ungern.²⁾

Kui taanlased püü määramiseks õigel ajal kohale ei ilma-
 nud, võtnud venelased selle üksinda ette. Vürst Andrei Väs-
 seljevič Repnin Obolensskij teatas sellest 19. sept. 1875 Ungernile.
 Ta teatas meelde droonjaanide Daniel Ivanovič Rjzelski ja
 Iotjak Dimitri Subato saatmist püü määramiseks Lihulast, Lohi-
 volest, Haapsalust ja Tallinnast. Ungern pidi omalt poolt meli
 kohale saatma, kuid neid ega teda enamast ei ilmunud. Süs sõit-

1) lk. 104.

2) Успенские, lk. 192-195.

need venelased üksinda püüel, arvates endale selle, mis vanust
 ajast Pärnule kuuluvat ja Vigala. Ungern püüdvat asjata Tsaari
 isamaad omandada. Kui taanlased Pärnu ala ja Vigalat soovii-
 vat, arvavad venelased neile nü palju vastu kui nad jõidvat
 ning kui palju neile jumal tervist ja õnne andvat.¹⁾

Vangi võetud Jürgon Üxküllil olid venelased oma nõuse mee-
 litanud või sundinud. 1. okt. 1775 kirjutas ta Moskvasst mõid-
 nikele ja väele Vigalas. Tsaar andnud Vigala Üxküllile, tingi-
 musi, et see võõra isanda kätte ei läheks. Kuninga väed pidid
 sealt lahkuma, kui Üxküllil päris omandusest, mis ühes Pärnu-
 ga Tsaarile läinud, keda Üxküll sellest mõisast kuni surma-
 ni teenivat. Kõbenõud ühes raudkastidega ja raamatud
 palub ta oma magamistuppa võlvi alla panna, ukse lukus-
 tada ja pitsseerida, ning mõis Tsaari käsutusse anda, sest Üxkülla-
 ise ja tema omandus kuuluvat Tsaarile. Kui keegi ütlevat, et
 ta oma mõisa Taani kuningale on andnud ja temale truus-
 dust vandunud, valetarab kui varas ja kurjategija. Enne
 olnud Üxküll õige Magnuse alam, kuid nüüd saanud ta ve-
 ne alamaks. Ta soovitab sellepärast mõisa üle anda ja

1) Угославств, к. 195-196.

verevalamise ära hoida.¹⁾

Segadused Eesti alal Taani ja Vene vahel põhjustasid jälle Frederik II diplomaatiliselt vahelaastuma. 3. okt. 1575 palus ta kirja teel venelastelt neid kohti tagasi, mis poolakad Lään-nes võtnud olid, kuid nüüd venelaste kätte langenud. Taani inimesed läinud üle püri kuninga maale, mille tagajärjel neist mõned taanlaste poolt vangid võetud. Kuningas laskvas neist 3 ilma väljaostmiseta vabaks ning käskinud ka Taani asuhel-duist Eestimaal teised Vene vangid tagasi saata, kui neid on, kelle vastu ta taanlaste vabastada palus. Läärimaal soovib kuningas Taani ja Vene vahel endise püri pidamist. Oma kirjale jäävab ta Vene vastust ootama.²⁾

Just samal päeval kui Frederik II tsaarile mainitud kirja kirjutas, vastas Ungern Frederik II kirjale, ning tutvustas teda kohalike oludega. Ta saanud, kuninga 11. sept. dateeritud kirja 2. okt. öhtul Venemaale minevalt saadikult Marten von Piri-nalt. Eestimaal olevad venelased vaenulised. Järgen üsküll vüdüd lubatud turvele vaatamata vangid, mispeale Ungern koke Vigala oma kätte võtnud. Nüüd nõudvat venelased selle üle andmist ja ka Koonga, Audru ning Tõstamaa mõisa, kogu Kon-

1) Успенске, стр. 196-197.

2) " " 198-200.

Et ühes ümbruskonna mõisadega, millest umbes $\frac{1}{2}$ Läänemaa
 juurde kuuluvad. Pärnu vallutamise puhul olnud need Poola
 käes. Ungern kirjutanud mitu korda venelastele, et siis kui
 Taani kuningas Läänemaa kindlused omandanud üksi ja
 teised aadlikud rohe Pärnust eraldunud, ja kuningale kui õi-
 gele isandale alistunud, rääkimata sellest, et need maad lep-
 pe järgi Taanile kuuluvad. Vene väeülem panevat seda
 meeldetuletust halvaks, ning nõudnud veel hiljem Vigala
 tagasiandmist. Taani kohalikud väeosad olevat venelaste vastu
 nõrgad, neid olevat vähe ning mehed harjumata. 6 uut Taa-
 ni sõdurit läinud ilma hädata kelmiks ja joosnud Põltsamaa-
 le või Venemaale. Et ettevarata võib venelaste talvist retke
 Tallinna alla või mujale, olevat kindlustusi vaja kõige tarvis
 minevaga varustada. Olukorra julgema ja rahulisemaks muu-
 miseks palutakse kuningat päri määramiseks saatkond vene-
 maale saata. Ilma kuninga käsuta ei andvat Ungern
 Vigalat ega teisi mõisa üle, muudu püüdvat ta vae-
 nust hoiduda.¹⁾

Ungerni 3. okt. kirjutatud kiri ei võinud veel Frederik II
 kätte jõuda, kui ta 4. okt. 1575 oma arshaldurile uued kä-

1) M. op. cit., lk. 200-202.

sud saatis. Vene vastu ei pidanud Ungorn midagi ette võtma, isegi mitte Läänemaa mõisa kartma. Linnuse meeskonna ülalpidamise kulude vältimiseks kärkis kuningas Lihula ja Kolvere kindlused maha lõhkuda. Kaks saatkonda olvad juba Läänemaa asjus Venemaale saadetud, millele vastust oodatakse. Et Venele Taani sõprust tõendada, pangu Ungorn vene vangid näivasse ja saatku tsaarile. Kapten Beumelli vaadatagu järgi, et ta ennast ei tapaks, kuni Frederik II edaspidiste korraldusteni.¹⁾

Sellest kirjast on näha, et Frederik II üldse ei kavatsenud Venele sõjalise jõuga vastu hakata, vaid vaatamata vendaste vaenulistele üritustele, püüdis ta neile aina läheneda, mis tõttu tal segi oma asahalduriga arusaamatusi tuli.

16. okt. 1575 on dateeritud järgmine meie seisukohalt huvitav kiri, mille kirjutas Fr. Gross kuningale. Ta saatvat Ungorni palvel Taanimaale hiljuti vene vangist vabanenud kähkjala Henning von Garlebeni, ning teatavat piiskopkonna seisukorvast. Mõlemad Jürgon Üsküllid, Vigalast ja Kaanna-Strust, kes venelastega läbi rääkima saadetud, olvad kinni peetud. Vene püüdvad $\frac{1}{3}$ Läänemaast. Paide väeülem ühendanud

¹⁾ Uspenski, lk. 202-203.

annu kirjadega kolm küla Paidale, mis vanasti Holuverele kuulu-
 nud. Vigala elanikud eraldunud Venest, ning tapnud mitmed
 venelased. Gross soovitanud Ungernile, kuni instruktioonide saa-
 miseni kuningalt, Vene suhtes vaenulisusest hoiduda ja palub, et
 kristlikud kuningad Läärimaa venelaste käest vabastaks. Edasi
 sisaldab kiri samu kaabeid, mis Ungerni hilisem kiri, näit.
 venelased kõrvivad kuni Vigalani jne.¹⁾

Üldmuljete järgi ei Andud Frederik II 4. okt. saadetud käsk-
 kiri siis veel kohal, kui Gross eelnenud kirja kirjutas, vähe-
 malt ei ole seda mainitud. Vahepeal pidi otseselt Frederik II
 ja Vene vahel mõningaid teateid kas suuliselt või kirjali-
 kelt edasiantama, sest Frederik II kirjast 25. okt. 1875 paistab,
 et miski on sisendanud ta umbuskku oma asehalduri tegevuse
 suhtes Eestimaa. Ka on ta teada saanud asjaolulid, mida meilt
 säilinud kirjavahetusest ei selgu, kes nende teataja oli. Nü ei
 usu Frederik II, et venelased Tsaar vastu vaenulised on, sest
 Tsaar soovinud hiljuti leppe pidamist ja kaebanud, et taan-
 lased ühes rootslastega Läänemaal venelaste vastu teotsuvad - imo,
 et Ungern sellest midagi ei olevat näärinud. Frederik II ei
 soovivat midagi Vene vastu ettevõtta, ning kui venelased midagi

1) Успенскъ, стр. 203-205.

halba tegerasti, ei võivat Ungern sellele ilma kuningalt küsi-
mata vastata. Frederik küsib mispärast Ungern ei saanud
Jaani poolt Pärnu ja Tallinna püü määrataid venelaste juurele.
Täliküsimusist oleval kuningas ne tsaarile kirjutanud, Ungern
palugu omalt poolt vene asehalduril Läävimaal, et ta valitse-
jate vahel rahu sobitaks, ning olgu ne venelaste vastu sõbralik.
Kõik muu jäävat seni endiseks, kuni valitsejad oma vahel
kokku lepiavad. Kuresaare kindlastamiseks tuletaugu Ungern
veel ralli- ja ehitusmeisteri suhtes Frederik II meelde, kes süs
kõik vajalike teatavat.¹⁾

Frederik II manitsused jäid süüsi asjata. Tänuksed Eesti maal
läksid oma rada. 4. nov. 1575 kirjutas vürst A. B. Popov Obolenski
Pärnust Vilhelm Ürküllile vigalasele, saates sinna üht-
lasi Jürgen Ürküllile kirja, et mõis Pärnu järgi oleval ja tsaar-
ile kuuluvat. Obolenski soovis, et see temale üle antakse, kui
tsaari isamaa. Need sakslased, kes soovivad tsaari teenida,
jäägu endiselt sinna. Teised, kes lahkuda tahavad, mingu va-
lalt rogu varaga.²⁾

Ungern ei täitnud täpisealt kuninga käsku, sest ta
pidas olukorda nü ohtlikuks, et selles kuningas rahu armas-

1) Успенскы, стр. 205-208.

2) " " 208-209.

Ausega ei arvanud läbi saavat. 11. nov. 1575 informeeris ta oma
 kirjas kuningat süüest olukorrast. Et ta ise Läänemaal sõiitud,
 seda teadvat Frederik II Fr. Grossi kirjast. Läänemaa asjust tea-
 tavad Ungern H. v. Garlebeniga. Kaapsalus saanud ta teada,
 et umbes 700 Vene ratsanikke Viigalasse saadetud, keda küüditatud
 Ungern vangistada. Nende vastu saadetud Taani vägi, kes vene-
 lase löönud, nende juht lastud maha, 6 bojaari võetud vangid,
 sõjavärgina saadud 7 telki j. m. Süs eemaldunud venelased Taani
 mailt, ning kui Ungern valdades piiri määramise otstar-
 bel ringi sõiitud, ei olewat neist midagi kuulda olnud. Kuid
 kui ta Saaremaal koratsenud sõita, teatanud kalle Viigala
 pealik, et umbes 200 ratsa ja jala venelast tulnud Viigala
 juurde. Süs läinud Ungern oma väesõjaga tagasi, mis peale
 venelased ruttu eemaldunud. Venelaste ja Jürgen Ükskülli
 enda käega kirjutatud kirjas nõgevat kuningas, et Vene jälle
 Viigalat nõuab. Jürgen Ükskülli kirja peal Ungern sunnitus.
 Vangi võetud venelased rääkinud, et süüsed Vene väed tegevat
 omakasu pärast palju, mida tsaar ei teadvat, sellepärast
 palub Ungern kuningat nõige kühemalt saadinud Venemaal
 saata, või muul viisil maad kaotata, eriti Tallinna vallutamist
 eegada.¹⁾

1) Успенскы, стр. 209-211.

Ümber kuu aega ei ole meil kohalike sündmuste, ega Taani-Vene vahelkõrva kohta üldse mingisuguseid andmeid, alles 10. det. 1575 on säilinud Ungerni kiri Põrnu väeülemale Repnin Obolenskile. Imelik on, et vastava aja ümbruses ei kuule me eelmaintud Taani-Vene kokkupõrke suhtes¹⁾ huviorkalist vahel ühtki öändust. See sündmus nüüsgusel kujul, nagu Ungern seda Frederik II kirjeldas, pidi igatahes suursündmus olema ja tähelepanu äratama. Võib olla on meil lihtsalt vaherealsed andmed selle üle kadunud, või ei teatanud Ungern Frederik II kätte nüü, nagu see oli. 10. det. kirjjas öündati küllaltki varu sündmuse, nüü et tundus loomulikuna kui selles olens peendutatud ka kõnesolevat kokkupõrget. Konflikt, millest kirjjas juttu on, ei saa samastada sündmusega mida Ungern mainis.

Ta teatas Obolenskile, et ta tema kirja saanud 9. det, milles pandi ette Raliveresse sõtta püri pärast. Kuid kiri hiljunud Ungern teatanud sellest kohe, ning saatnud oma inimesed lastusse, kuid vene väeülem ei olewat tahtnud last kohtumise aega määrata ja nüü tähistanud venelased püri oma äranägemise, mitte Taani-Vene varemata leppa järgi. Vana-Pär.

1) lk. 117.

ne ühes Kaonga, Audru ning Tõstamaa mõisadega ja ka Kõn-
bega kuuluvad Taanile. Poola oli need viimasele kümne aasta
eest ära võtnud. Siinult Lihula, Koluvere ja Haapsalu läinud
Taanri kuningale tagasi. Kuni valitsejad omavahel piiri suhtes
korru lepidvad, palus Ungern rahu säilitada. Ta lootvat, et Ve-
ne väeülem on häätaktlik. Ungernil endal polevat õigus neid
maid ära anda, mis leppe järgi Taanile kuuluvat.¹⁾

Samal päeval lähetas Ungern ka Pruide väeülemale kirja,
milles ta väitis, et ta viimase kirja 9. dets. omandanud. Siks kuul-
nud Ungern, et kuningaga väed tunginud Koluverest tsaari mai-
le ja teinud talupoegadele kahju. See toimunud vastu Ungerni
tähtmist, sest neile antud näkk venelustega hääd olla ja mitte
üle vana piiri minna. Ungern lubas sündmust uurida ja
süüdlasi karistada. Mis puutuvad Valgu mõisasse ja Tõlsti

külasel,²⁾ need olevat ammu Koluvere omad, Valgu
on juba leppes kuningale kirjutatud. Ungern palus väeüle-
mat mitte Läänemaale tungida, ning keeldud oma mehi tsaar-
ri maile minna, lootes, et valitsejad ne korraldavad piiri-
kõsimused, nü et aserahelduseil tüli ei oleks.²⁾

17. dets. 1575^v vastas Ungern Frederik II. Ta kuulnud kuni-
ga 24. ja 25. okt. kirjutatud kirjadest, et tsaar lubanud Eysenber-

1) Успенских, стр. 211-213.

"

" 213-214.

*) Tõlsti eestikeelset nimelest ei tea.

gile ristisõudlemist pidada, ent tsaarlasi viidud suvel ja talvel vangi ning rüüstatud tule ja möögaga. Et Taani orsehaldur rootslasi olevat aidanud, on vale, kuid kui venelased Läänemaaale tunginud ja liinuseid omale nõudnud, siis väljunud Ungern osa vägepa talupoegade kaitsmiseks, kes seina äärde kogunud. Tol korral saanud mõlemalt poolt mõned surma, kuid tsaar andvat sellele ligelt suure tähtsuse, olles pahane, et Ungern kindlused omandanud, mida tsaar ne soovis. Võivat ka olla, et tsaar peab leppe rikkumiseks seda, et mõned noored Läänemaa mõnikud elamusvõimaluste rikkumise tõttu Rootsi poole läinud. Venelased tahvat Lihula ümbruses veel mitmeid külli, mida Taani asehalduril olevat raske näha ja kannatada. Püri määranud venelased üksi, mis näitavat, et nad püüavad Läänemaa alu, mis Pärnu alla olid läinud. Ungern ei oleks Lihula ja Holuvere kindluste lõhkumisega värvitanud, kui see talvel üldse võimalik oleks olnud, ta kartnud, et neid nüüd aluseni maha lõhkuda ei saaks, ning venelased võtaks ja ehitaks need uuesti üles, nagu see Maasilinnaga juhtunud. Venelastega lubas Ungern häid olla, nende vangid rõivastatud, ta ja saatnud tagasi.

1) Успенский, стр. 214-218.

2. Taani-Vene vaherohd. Eesti alal 1576, taanlaste tõijumine mandrilt.

Teravamaks kui eelmisel aastal kujunesid Taani-Vene suhted just käsitletava ajajärgu lõppaastal 1576. 5. jaan. 1576 on alal lähike kuninga kōri Ungernile. Vümane ei olevat oma väidetē järgi midagi Frederik II kōsu vastu teinud, kuigi see Vene sūidsustega kokku ei käivat, võtvat Frederik II vabanduse vastu, näivat venelastega endist hāād vaherohda edasi pidada.¹⁾ Kuid Frederik II soov ei läitunud ka tol korral. Mainitud aasta jaanuari kuus tuli venelast ja taanlast koosnev vägi Läärimaale, arvult olvad neid 6000 meest. Juba 27. jaan. tungisid nad Läänemaale, kus vallutati kerge vaevaga Kolovore, Vigala ja Lihala, ilma et hāada oleks neid linnuseid alistama sundinud. 9. veebr. läinud venelased vähestē kahuritega Haapsalu alla, mis ilma lastmata ja püramata 12. veebr. venelaste kätte läns. Linnuses olevad Läänemaa aadlikud, kodanikud ja mõisamehed alganud kohe venelastega läbirääkimisi, kuigi kaitsmiseks varustust küllalt olvad. Meelvolu kergust Haapsalu langemisel illustreerivad teated, et ühel sansa jenkruul olvad venelaste eisetungimise ajal veel kaks aadli naist sūles, kellega ta naljatanud. Nii länsid Läänemaa kindlused kogu maaga Venele. Haapsaluse paigutoti Vene kaitsesmeeskond.

¹⁾ Успенскы, стр. 225.

Linnuste kerge alistumise põhjuseks peetakse üldiselt palgasõdurite pettumust Taani suhtes, kuid ka nende kergemeelsust. Kellem kui selle tõttu häbi kannanud, oesud süüdi üksteisele. Osasomiseid Haapsalu elanikke sündunud hirmu pärast Venemaale, kes järelmõtle mata teo eest karistust kartsid.¹⁾

Meeleolu kergus kajastub ka tolleaegse Haapsalu pealiku hilisemast kohtuprotsessist.

Taani asehaldur Ungern oli Läänemaa linnuste äraandmise üle väga vihane. Ta tungis samal kevadel Haapsalusse, kust venelasi ja mõned truudusetud sakslased vangistas ning Taani maale saatis.²⁾ Üldist meeleolu arvestamata, püüti neis sündmusis üksikuid isikuid vastutavaks teha. Tolleaegne Haapsalu pealik Joachim Storn mõisteti linnuse kergemeelse äraandmise süüdistusel poolkoraariumise teel surma, kuigi kaalbealune ise seda mitmele aadlikule ja neile kes Venemaale läinud veeretada püüdis, ei leidnud viimaseid süüdi olevat.³⁾

Süs kui venelased Läänemaal puhta töö olid teinud, läksid nad saavile. Seal ei halastatud üegi varem Taanile tunnustatud aladele, sest Ungern oli Pärnust venelaste vastu kartista lubanud ja Frederik II enne linnuste alistumist neile Lihula ja Holuvere kindlused maha lõhkuda käskinud, mis venelasi väga

1) Russot, lk. 110-111.

2) " " 111.

3) Beihäge I, lk. 94-97, 10. sept. 1576 protokoll'i originaali järgi.

rihastas.¹⁾ Saaremaa rüüstatud peaaegu kogu ulatuses ning paljud
 rüüdad sealt vangi. Veebruaris kuus võeti Padiise Venele, kes
 1576. aastal Eestimaa peaaegu ainuvõimsaks muutus. Me ei kuule, et
 venelased Saaremaale pääsima oleksid jäänud, kuid nende võidulus oli
 kaaluv enamuse Eestimaa mandrist. Rootsil jäi vaid Tallinna oma
 lähema ümbrusega. Lõuna poole laienesid Venele kuuluvad maad
 Poola orwel, ta vallutas Pärnu ja palju teisi ala.²⁾

Paar päeva enne Kaapsalu langemist, 10. veebr. 1576, oli Fre-
 derik II süit paks kirja kirjutatud, üks saarlaste ja läänloiste poolt,
 teine Ungernilt. Frederik II vastas sellepeale Fr. Grossile ja Ungern-
 ile 12. apr. 1576. Kirjadest ta kuulnud, et venelased valluta-
 nud Kolovere ja Lihula ja tunginud Saaremaale, rüüstates ja
 vangi vões. Tsaar lubanud hiljuti raha pidada ja kaebanud,
 et Ungern aitavat rootslasi. Ka Põltsamaa nõuniie kirjast
 olevat näha, et Tsaar kuningaga igavest rahu soovivat pida-
 da ja ainult Ungerni jälgivat, kui kohaliku maa uut
 kuningat, mida Lihula võtmise puhul ka vürst Juri tõen-
 danud. Nüü süüdistatavat ainult Ungerni, mida ka kunin-
 gas tegevat, sest Ungern ei olevat lohkunud Lihula ja Kolu-
 vere kindlusi.³⁾

1) Russw, lk. 97, Russow, lk. 110-111.

2) Savastjerna, lk. 148.

3) Успенский, lk. 223-224.

Vene hoolimatus Taani maade suhtes võis tingitud olla ka edust, tundes ennast süü peremeheks, ei arvestanud venelased enam lubatud rahuga. Kui püüvalt vene vägi vallutatud ja rüüstatud maale jäi, ei tea. Usutavasti ole väeosi ka mujal kui tähtsamais linnuseis, näit. olnud 1576. a. suvel 400 meest Rappas.¹⁾ Venelaste ja Rootsi rüüsteretked kestsid kogu suve, kuid taanlastega ei näi esimesed käsitletavas ajajärgus enam kokku puutuvat. Viimase suure vallutus- ja rüüsteretkega omadapid venelased senised taanlaste alad Eesti mandril. Igavene rahu kindlustatud siis Taani ja Vene vahel tuleja, mis Taani mail 10 miili kaugusele ümberringi näha olnud.²⁾ Väidetakse, et Frederik II isegi siis püüdnud venelastega hääd vahetorda säilitada.³⁾

Vene järgmine suurem operatsioon oli suhtunud Rootsi luugipunkti Tallinna vastu ja selle järele lõunapoolsele Läävimaaladele. Taanlased jäid 1576. a. oma väikese säilunud Saaremaa-ge rahule, tõmbudes aktiivsest Eestimaa-polütiikast tagasi. Järgnevas võitluses Eestimaa pärast ei võta kadenam samaväärse saagijärgijana osa kui seni. Kuigi Taani aktiivne Eestimaa-polütiika algusest peale hästi õnnestuda ei tahtnud, tõusid ta pretensioonid käsitletava ajajärgu lõpul oma varemata kulminatsioonini.

1) Renner, lk. 375-376.

2) Russow jt. Auteentid kronikad.

3) Schäfer, I, lk. 204-205.

punkti ligidale, kus need korrut varisesid. Samasugune oli Gertimaale saadetud Taani pretendendi Magnuse saatuse. Umbes samaaegselt sõimbas ta koguasi, jättes jagamata maa jagamise teistele võimudele.

VII. Ülevaade.

Taani-Vene vaherind Eesti alal 1561-1576 moodustab meel ajaloo võrdlemise hästi püüatud ajajärku. Selle lõpul oli Taani era Eestimaaal mänginud, ta ei saavutanud siin pikema ajal enam suuremaid võite ega kaotusi. Läänemaal oli ta 1576. a. sündmus- tega välja tõrjutud, ning järgmiseks suuress pöördus oli alles Bröm- sebro rahu, mille tingimuste järgi Taani seni oma valitsuse all säilinud Saaremaa kaotas. Teine käsitletav rüh, Vene, ei loon- dunud Eestimaaalt mainitud ajajärku lõpul, vaid hiljem.

Tundes ajavahemikku 1561 - 1576, paistab, et meel maasaa- tus oli suurel määral tingitud just Taani-Vene kolleaqvest vaha- korast, kuigi tegelikud sündmused ja konrupuutud nende vahel tunduvad teiste suuroperatsioonidega võrreldes õige kõrvalise täht- susega olevat. Võiks kinduda vastuoluna väide, et Taani-Vene vaherind meel mail ei olnud nii saatus- määrav kui teiste riikide omavaheline ja mainitud riikide suhe teistega, mida see süski ei ole. Taani ja Vene konrupuutud Eesti alade pä- raste olid tõesti suurte sõdade keerises vähe esilekõrniad, kuid oma koguelatuselt on need mõjuvamad kui seni arvatud, mida saab väita ainult ajajärku lähema tundmise puhul. Ent tava- liselt jälgitakse puht väliseid sündmusi, mis tõttu üvrikud

✓ ajaloolased, kes oma eriteoorias peamiselt sõjaajalugu uurinud on, need vahemoodid kui sündmustevahsed kõrvale jätavad. Vähesed tegelikud kokkupuuted nende riikide vahel esitatakse mainimise korras, mis aga täiesti suuremate sündmuste varju jäävad. Usutavasti on meil vastava aja kroonika kirjutajad samuti toimunud ja sellepärast on meil õieti vähe üksikasjalisemaid teateid säilinud, väljaarvatud mõned huviarvaste kirjad j.m.

Kuiagi ajaloo seisukohalt on tähtis iga üksik retri, iga pea misel puhul on langenud, ei saa nende sündmuste kõrval unustada üvrikute riikide tendentsi ja loovlusi, mis mõnikord küll vähe välja paistavad, kuid millel sagedasti üliuured tulemused on. Eriti märkab see Taani - Vene vahemoodi suhtes, mis tuntud. Meil maal olis sellist tingitult võinud sootuks teisugune olukord kujuneda. Teiste riikide suhe oli rohkem paratamatu, aegade jooksul arenenud, milles muutused olid raskemad läbiviia kui siin. Taanil ja Venel ei olnud erilist sõpraust ega erilist vaenu - aegajalt kajastus mõlemal, esimest peamiselt Taani, teist Venel poolt. Sellele vaatamata oli nende vahemoodid kohanemisvõimelisem kui teistel, mida see veelgi enam olis olla võinud, et paremaid tulemusi saavutada. Õieti oli see Taani kannatlikkuse tõttu veelgi läbiviidavam, kui ilma selleta. Meil olis arusaadamatult, et Lääne-

laidlik
Lääne

maal oleksid näriks teotseda võinud traditsioonilised vendlased Rootsi ja Taani või Poola ja Vene, küll aga sobis see Taanile ja Venele. Eesti alal, kus viimasele oli ühineks vastaseks Rootsi, on nende suhe saatusmääravamaks saanud kui mujal.

Et venelased kõnesoleva ajajärgu esimesel poolel Rootsiiga leppepoliitikat ajasid, oli väärusamm, mis osalt Taani püüdeist tingitud oli. Sellepärast ei saanud Taani ja Vene õigel ajal Rootsi vastast lüüa sõlmida, mis hiljem tulemata jäigi. Ühine põhjus, miks Taani ja Vene üksteisega südamliselt ei suhtunud, oli Taani pretendeerimine Eestimaaale. Venel oli nende pretensioonide ees keetav kartus, ning ta kaldus arvamisele, et ta nõrgemini võiks hankuma saada rüügiga, millel need sel kujul puudusid. Viimane asjaolu mõjutas Rootsi lähenemist, kuigi Rootsi oli muidu Venele vaenuline naaberriik, ilmselt suuremate vastuoludega kui Taani. Ka nägi Vene heameelega teiste riikide võitlusi Läävimaal, mis neid nõrgestas, lootis hiljem oma eesmärgi ise saavutada. Vene poliitika oli lühelt egoistlik, kogu ta leppe suunas tehtud võtted olid diplomaatne keerdkäik, viivitamine oma kavaga otseselt väljaastuda. Veel siis, kui Taani oli sõjas nõrgestatud ja Rootsi poolt Eesti mandrikt välja tõrjutud, katsus Vene teha oma Eesti-poliitikas kasulikulit naarendada,

ks-venel
 (sõjaväe)

soovides teda Rootsi vastu lüüdnudslasena. See pakkumine tuli
 Vene poolt lüügilja, nagu esimene sellenohane ettepanek oli lüü-
 vara. Enne ei olnud olukorrad veel küllalt selgunud ja Vene
 ei näinud Taanile ka usaldatav, muutes oma lubadusi nüü-
 das talle soodsam näis olevat. Teine kord oli Taani pikast sõ-
 jast Rootsiaga lüüdinud, mis Vene ettepaneku vastuvõtmise pu-
 hul paratamatult oleks uuesti puhkenud ning ta omas
 Stettini rahuga nüü kui nüü väljavaated osale soovitud maist,
 mis paremad paistid, kui kaua praktiseeritud sõda. Raske on öelda,
 milliseks olukord oleks kujunenud Taani - Vene liidu puhul, kuid
 tõenäoliselt oleks siis Rootsi sama saatusel osalises saanud, kui
 tegelikult Taani ja vähe hiljem Vene, kes olid sunnitud laand-
 ma Eestimaaalt. Üksikult ei saanud neist kumbki Rootsit süü-
 väljatõrjuda, Poola ja Vene liit oleks selliseks otstarbeks nende
 vahekorra tõttu mõeldamatu olnud, ning Taani ja Poola energi-
 liseimat käiväes leotsemist segas esimene hirm Vene ees, kellest süü-
 kergersti oleks võinud uus Taani vaenlane saada, rääkimata
 sellest, et ta pretensioonid Eestimaaale endiselt püüsid. Taani
 oleks sel puhul omanud kaug tugevat vastast, Rootsi ja
 Vene, kuna viimasele lähenedes tal süüri oli korda läinud
 oma vahekorra Poolaga rahuldavalt korraldada. Puht Eesti.

Muu j. Taani
 kuus sõda
 võitlus

maa küsimus ei olnud ka Poolale naugeltni sarnasena tulipunktiis
 kui ülejäänud huviosalistele. Tal oli lõunapoolsete maade alistu-
 misega vaba väljapääs Läänemerele, mida Vene nii väga igat-
 ses, ning teda ei ähvardanud Eesti-maa allumisega mõnele teisele
 rüügile seesugune ümberpööramise hädavõit, mille pärast sõdusid
 eriti Rootsi ja Taani. Kuigi Poola püüdis süngi võitja võimalikult
 palju, ei püüdnud need küsimused teda nii teravalt kui
 teisi. Et Vene ei osanud valida õiget teed Rootsi ja Taani va-
 hel, ega näinud ette vältimatuid vastuolusid Rootsi ja Vene
 Eesti-politikas, kaustis isnsalt ja kangekaelselt Eesti ala-
 de Taanile minemist, jäi ta ise rest ilma, kaotades need just
 oma peavaenlasele Rootsile.

Taani-Vene vahetorra üldilme tõttu selles ajavahemikus,
 ei saa me seda käsitleda sõja seisukohalt, sellepärast ei tunne
 me nii suurt huvi nende väe suuruse, varustuse j.m. suhtes, sest
 tolleaegses Taani-Vene vahetorras oli sellel meil maal üsna
 kõrvaline tähtsus. Taani oli enamasti inka passüivse osas, kes
 ennast sagedasti ei kaitsnud, mis oli tingitud ka Vene-polii-
 tika üldmuunast. Vene rüüstetised Taani mail huvitavad
 meid kui nende vahetorra reaalne tulemus, millel oli
 suur tähtsus. Võib olla tundis Taani ennast Venele vastuhak-

Poola-huvi
(võit)

Poola
veerand
Balkani
punkt

Rootsi-Vene vahetorra
huvi
hinnem

kaunistes liigselt nõrga olevat, võib olla ei lootnud kol sellest tule-
 ti saa väita, et Frederik II rahupoliitika Vene suhtes oleks väär-
 olnud, sest sõda kahel rindel Rootsi ja Vene vastu oleks tal
 ülejõu käinud. Küll aga oli väär Taani rahusõda Rootsiiga, sest
 see lükkas ainult paratamatult tulevaid sündmusi edasi. Frede-
 rik II ei arvestanud küllalt Rootsi olukorraga, kui ta Eestimaa-
 maid omandama hakkas. Taani käes olid kol korral Lõuna-Root-
 maakonnad, Eestimaa vallutamiseiga oleks ta Läänemere rannas
 saanud, Rootsi hädaohtlikult sissepüürates. Viimane jäi sellega
 majanduslikult sõltava osse, ning Taani oleks sobival juhul uues-
 ti Kalmari unioonile võinud mõtlema hakata. Sellepärast oli
 Taani-Rootsi sõda viimase eluküsimus ja ta pidi Aegema kõne-
 et Taani püüdeid takistada. Kuigi Vene ei olnud Taanile usal-
 datav võitlusekaaslane, ega tahtnud tunnustada ta pretensi-
 oone ja Venega liitumine sellepärast kuigi otstarbekohane
 samm ei paistnud olevat, ei oleks Taani sellega süüri midagi
 enam kaotada saanud, kui see Aegelikult sündis pika passüüse
 ingitsemise järele, milles Taani kogu Eestimaa kaotas. Kuid nü-
 hästi Taani kui Vene hindasid oma jõudu liigselt ja jätsid
 na palju saatuse hoolde, kuigi nad mõlemad vajaksid välist
 toetust. Kuigi Vene ei tahtnud tunnustada Taani pretensioone,

Inglise

✓

Venel
 Inglise
 Inglise

Veelgi ta oida osalielt süski, mis lüütumise puhul oleks pidanud veelgi kindlam olema, kuigi mitmesugused sekeldused võimalikud olid. Taani-Vene ebamäärane vaherond soodustas tsaari teisi huviotsalisi-kohtajaid otsima, näil. katsetati Rootsiiga, Inglismaaga, ühisriikidega jne., mis üksi ei õnnestunud. Hiljem segas Magnuse üleminek Taani ja Vene vaheronda, mille tulemuseks oli Taani väljastõrjumine Eesti mandrilt, kõneoleva ajajärgu lõppaastal, peale Taani uut katset sinna asuda. Hiljem tabas sama saatus ka venelasi. Nü kaotasid mõlemad pooled kujunenud olukorras osagi sellest, mida nad kangekaelselt kervelt omale ihkavad.

Veelgi uude
 Inglisele
 Veeli ps.
 harrastam
 Praksoid

Ka
 Kõrge
 Pöök

VII. Kasatad allekad ja Aiteerimisel märgitud lühendid.

1. Almquist = Svenska Folkets Historia. H. Schück, H. Almquist.
II Reformations tiden och Stormaktstidens För-
ra Skede. H. Almquist. Lund 1922.
2. Beiträge I }
3. " II } = Beiträge zur Kunde Est-, Liv- und Kurlands,
I, II. Reval 1873, 1874.
4. Berendt = H. Berendt, Die Auflösung der Deutschen Ordens
in Livland. 1900.
5. Blomstedt = H. Blomstedt. Henrik Klaupeika Horni.
Helsinki 1921.
6. Brandt = O. Brandt. Heinrich Ranzau und seine Re-
lationen an die Dänischen Könige. München u.
Berlin 1924.
7. Brevern - Runge Archiv VII = Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und
Kurlands. F. Runge - C. Pauker. B. VII Reval
1854. g. Brevern - Friedens - Vertrag zwischen
Schweden u. Dänemark... 1570.
Herzog Magnus König von Livland. H. H. Bus-
se. Leipzig 1874.
8. Busse = Ajalooline Ajakiri 1926. Tartu.
9. Cedorberg = J. Christiani. Martin Kivileha und Herzog
Magnus. Sitzungsberichte der gelehrten
Estnischen Gesellschaft. 1912 - 1920. Tartu.
10. Christiani = Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni
Ducatus Lithuaniae V. Vilnae 1759.
11. Dogiel = Eesti rahva ajalugu. J. Lide. H. Oinas.
H. Sepp. J. Vasar. Tartu 1923.
12. E. v. ajaluga = D. Fabricius Livonicae Historiae. Editio II.
scriptores rerum Livonicarum II. 1795.
13. Fabricius = F. Gadebusch. Livländische Jahrbücher II.
Riga 1781.
14. Gadebusch II = E. Geijer Geschichte Schwedens II. Hamburg 1834.
15. Geijer = Geschichte des geschlechtes derer von Uexküll
16. Hansen = G. O. Hansen I. Reval 1900.

17. Hansen. Beiträge III =
Beiträge zur Kunde Est-, Liv- und Kur-
lands. B. III 1887. v. Hansen. Publicationen
aus dem Revaler Ratharhiv.
18. Henning =
S. Henning. Liffländische Churländische Chro-
nica 1554-1590. Leipzig 1594. Scriptores
rerum Livonicarum II.
19. Hildebrand =
E. Hildebrand. Sveriges Historia til våra
dagar V. Stockholm 1921.
20. Hiörn =
H. Hiörn. Est-, Liv- und Lettländische
geschichte. Riga, Dorpat u. Leipzig 1835.
Monumenta Livoniae Antiquae. I.
21. Huitfeld =
A. Huitfeld. Danmarkis Rigis Krønike.
Kiøbenhavn 1652.
Index corporis historico-diplomatici
Livoniae, Esthoniae, Curoniae. Riga-Dorpat
1833.
22. Index =
23. Kelch =
Ch. Kelch. Liefländische Historia... Rival.
1695.
E. Kruse. Wahrhaftiger Gegenbericht auff
Chronica Balthasar Russow's. Riga 1861.
H. Kruse. Vene-Livri löda. Tartu 1924.
24. Kruse-gegenbericht =
25. Kruse =
26. Könige =
Jaani. Vene valenord bestialal 1561-1576.
Aukimatoõ 1923. H. Könige.
- 2 (24. Mollerup =
W. Mollerup. Danmarks Forhold Til Liff-
land (1346-1561) Kiøbenhavn 1880.
- 1 (98. Lossius =
J. Lossius. Drei Bilder aus dem Livilän-
dischen Adelsleben des XVII Jahrhundert. II.
Leipzig 1878.
29. N. N. Miscell. IX, X =
Nove Nordische Miscellanen IX, X.
(Zapel, R. N.) Riga 1794.
30. Nottbeck =
E. v. Nottbeck. Russisch-Livländische Waf-
fenstillstandsverhandlungen... 1574 und
1575 Beiträge Zur Kunde Est-, Liv- und
Kurlands V. 1200.
31. Nyenstädt =
F. Nyenstädt. Livländische Chronik, nebst
dessen Handbuch (v. Trelemann) Monumenta
Livoniae antiquae II. Riga und Leipzig 1833.

32. Renner =
 33. Russov =
 34. Rydberg II =
 35. Sellemann. Charakterköpfe =
 36. Selwren N. G. III =
 37. Selwren G. VII }
 38. " " VIII } =
 39. " " VIII }
 40. Schläfer V =
 41. Schlözer =
 42. Tavastfjerna =
 43. Vasar =
 44. Ödberg =
 45. Г. Каменский I =
 46. Ист. воє. російскаго IX =
- Renner, J. Livländische Historien
 (R. Klausmann, K. Höhlbaum). Göttingen 1876.
 B. Russov. Chronica der Provinz Lyffland.
 Rant 1834.
 O. S. Rydberg. Serjes traktater med främ-
 mande magter II. Stockholm 1888.
 Th. Sellemann. Charakterköpfe und
 Sittenbilder aus der baltischen geschichte
 des XVI Jahrhunderts. Mitau 1877.
 C. Selwren. Neue Quellen zur geschichte
 des Untergangs Liffländischer selbstän-
 digkeit III. Reval 1885.
 C. Selwren. Quellen zur geschichte des
 Untergangs Livländischer selbständigkeit
V Reval 1879.
VII 1880.
VIII 1881.
 D. Schläfer. Geschichte von Dänemark V.
 Jotha 1902.
 H. Schlözer. Vorfall und Untergang der
 Hanse und des deutschen Ordens in den
 Ostseeländern. Berlin 1853.
 J. Tavastfjerna. Pohjorismaiden väärikol-
 mattavuolineu soda 1918-1920.
 J. Vasar. Taarni püüded kestima
 Jaanvallutanimeas 1411-1422. Tartu 1930.
 F. Ödberg. Om stämpelngarna mot ko-
 nung Johan III ären 1572-1575. Stock-
 holm 1897.
 Н. Н. Бантышев - Каменский. Обзор
 военных сношений России I. Москва
 1824.
 История государства российскаго IX.
 Санктпетербурга 1821. (Карамзин).

47. Соловьевъ = С. Соловьевъ. Исторія Россіи съ древнейшихъ временъ II. II издание. С. Петербургъ.
- 2(48. Боретень - Балт. вопросъ = Г. В. Боретень. Балтійскій вопросъ въ XVI и XVII столѣтіяхъ. С. Петербургъ 1889.
- 7(49. " А. и. письма = Г. В. Боретень. Акты и письма къ исторіи Балтійскаго вопроса въ XVI и XVII столѣтіяхъ. С. - Петербургъ 1889.
50. Юшковъ = А. А. Юшковъ. Къ исторіи сношеній Россіи съ Швеціей при царѣ Шакъ IV. Москва 1895.
51. " О. Р. = А. Юшковъ. Осада Ревеля (1570-1571). Москва 1891.
52. Щербачевъ = Ученія въ императорскомъ обществѣ исторіи и древностей Россійскихъ при Московскомъ университетѣ 1916. г. Книга вторая. М. Н. Любавскаго. Москва.
(Э. Н. Щербачевъ. Копенгагенскіе акты... второй выпускъ 1570-1575 гг.).

Rügi Keskrahviviis Tartus:

53. ERüA = *Estimaa Rüütelkonna Arhiv.*
 a) ürik 13. okt. 1561, (koopia), regent Osten-Sacken III.
 b) " 14. märts. 1562.
 c) " 6. nov. 1562.
 d) " 18. juul. 1566, (koopia).

54. SRüA = *Suuremaa Rüütelkonna Arhiv.*
 a) ürik 1564.
 b) " 9. mai, 1572.
 c) " 19. sept 1575.

Nohtade määramisel tarvitatud:

55. Baltische Adressbücher 13. I, Livland.
 56. Estländisches Verkehrs- u. Adressbuch. (Richter).
 57. P. Johansen, Die Estlandliste der Liber Censur Daniae.
 Kopenhagen Reval 1933.
 58. Üleüraoline asumite minestik. 1925.

Kaardid:

59. Schmidt. (Estimaa). Reval. 1884.
 60. Mellin. (Lüüsimaa).